

پرسشها و پاسخها - دفتر هیجدهم :

احكام نگاه و پوشش

آرایش، روابط، گفت و گو

(مطابق با نظر ده تن از مراجع عظام)

تنظیم و نظارت: *** نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها

معاونت مطالعات راهبردی - اداره مشاوره و پاسخ

مؤلف: *** سیدمجتبی حسینی

تایپ و صفحه آرایی: *** طالب بخشایش

ناشر: *** دفتر نشر معارف

نوبت چاپ: *** چهاردهم (پنجم از ویراست دوم)، زمستان ۱۳۸۹

تیراز: *** ۱۰/۰۰۰ جلد

قیمت: *** ۱۶۰۰ تومان

شابك: *** ۹۷۸۹۶۴۰۵۳۱-۰۳۷-۹

«کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است»

مراکز پخش:

۱. قم: معاونت مطالعات راهبردی نهاد، تلفن ۳۹۰۴۴۴۰

۲. قم: مؤسسه فرهنگی و اطلاع رسانی طلوع طاها، تلفن ۷۷۴۸۳۴۵

۳. قم: خیابان شهدا، کوچه ۳۲، پلاک ۳، تلفن و نمابر: ۷۷۴۴۶۱۶

۴. فروشگاه شماره ۱ قم: خ شهدا، روبه روی دفتر رهبری، تلفن ۷۷۳۵۴۵۱ نمابر ۷۷۴۳۷۵۷

۵. فروشگاه شماره ۲ تهران: خ انقلاب، چهار راه کالج، پ ۷۹۱، تلفن ۸۸۹۱۱۲۱۲ نمابر ۸۸۰۹۳۸۶

نشانی اینترنت: www.nashremaaref.ir - پست الکترونیک: info@porseman.org

فهرست تفصیلی

- پرسش ۱. آیا درباره نگاه به نامحرم آیه‌ای در قرآن هست؟ ... ۲۵
- پرسش ۲. نگاه‌های ممنوع و حرام کدام است؟ ... ۲۷
- پرسش ۳. آیا نگاه حرام جزء گناهان کبیره است؟ ... ۲۷
- پرسش ۴. نگاه‌های جایز و حلال کدام است؟ ... ۲۸
- پرسش ۵. حکم نگاه کردن به صورت نامحرم چیست؟ اگر نگاه به طور «خیره» و نه از روی قصد و غرضی باشد، باز هم اشکالی دارد؟ ... ۲۸
- پرسش ۶. آیا نگاه کردن به پای زن نامحرم، از مچ به پایین جایز است؟ ... ۲۹
- پرسش ۷. آیا نگاه به موهای زن نامحرم، از داخل آینه جایز است؟ ... ۲۹
- پرسش ۸. اگر انسان همان طور که از دیدن باغ و گلستان لذت می‌برد، از نگاه کردن به چهره زن لذت ببرد؛ آیا این کار حرام است و مصادق قصد لذت به حساب می‌آید؟ ... ۳۰
- پرسش ۹. آیا نگاه به برجستگی‌های بدن زن نامحرم (مانند سینه و پشت) از روی لباس و مانتو جایز است؟ ... ۳۰
- پرسش ۱۰. آیا همان گونه که نگاه مرد به زن حرام است، نگاه زن به مرد نیز حرام است؟ ... ۳۰
- پرسش ۱۱. حکم نگاه کردن زن به بازو و آرنج مرد نامحرم چیست؟ ... ۳۱
- پرسش ۱۲. آیا زنان می‌توانند به حجم بدن مرد نامحرم (مانند پشت و سینه) از روی لباس نگاه کنند؟ ... ۳۱
- پرسش ۱۳. حکم نگاه پیوسته به صورت استاد زن، در هنگام درس چیست؟ ... ۳۱
- پرسش ۱۴. استاد ما بدحجاب است و حجاب شرعی را رعایت نمی‌کند و در هنگام نوشتن مطالب روی تخته سیاه، دست و موهای سر او، بیش از اندازه ظاهر می‌شود، تکلیف ما چیست؟ ... ۳۲
- پرسش ۱۵. نگاه پیوسته دختران به چهره استاد نامحرم مرد، در کلاس درس چه حکمی دارد؟ ... ۳۲
- پرسش ۱۶. تکلیف استادی که به عده‌ای از دختران درس می‌دهد؛ ولی نمی‌تواند خود را از نگاه هوس‌آلود کنترل کند، چیست؟ ... ۳۳
- پرسش ۱۷. در چه صورت می‌توانم به چهره، گردن و موهای دختری که قصد ازدواج با او را دارم، نگاه کنم؟ ... ۳۳
- پرسش ۱۸. می‌خواهم با دختری ازدواج کنم آیا می‌توانم، به طور پنهانی به موها و گردن او نگاه کنم یا اینکه در این نگاه رضایت و اجازه او شرط است؟ ... ۳۴
- پرسش ۱۹. شخصی قصد ازدواج دارد؛ آیا می‌تواند بدون قصد لذت به چهره و موهای خانم‌ها (مثلاً در خیابان) نگاه کند تا کسی را ببیند و بعد از او خواستگاری کند؟ ... ۳۴
- پرسش ۲۰. آیا نگاه به بدن نامزد خود که هنوز نامحرم است - ولی محرم شدن قطعی است - جایز است؟ ... ۳۴
- پرسش ۲۱. با توجه به اینکه کلاس‌های دانشجویان دختر و پسر با هم برگزار می‌شود، و ناخودآگاه و بدون قصد لذت چشم انسان به دختران نامحرم می‌افتد؛ حکم آن چیست؟ ... ۳۵
- پرسش ۲۲. با وضعی که زنان بیرون می‌آیند و ما نیز مجبوریم به کوچه و خیابان برویم و چشم‌مان به آنان می‌افتد، تکلیف چیست؟ ... ۳۵
- پرسش ۲۳. نگاه به زنان نامحرم - به ویژه فامیل و آشنا - بدون قصد لذت و تنها از روی علاقه و محبت (مثلاً به چشم خواهری) باشد، چه حکمی دارد؟ ... ۳۵
- پرسش ۲۴. زن و مرد محرم تا چه اندازه می‌توانند به بدن یکدیگر نگاه کنند؟ ... ۳۶
- پرسش ۲۵. نگاه مرد به بدن مرد و زن به بدن زن، تا چه حدودی جایز است؟ ... ۳۶
- پرسش ۲۶. نگاه کردن به موهای زنان بدحجاب - که هیچ گونه امر و نهی در آنان تأثیر ندارد - چگونه است؟ ... ۳۷
- پرسش ۲۷. در بعضی از مناطق ایران، زنان روستانشینی هستند که نوعاً خود را نمی‌پوشانند؛ آیا می‌توان بدون قصد لذت به آنها نگاه کرد؟ ... ۳۷
- پرسش ۲۸. آیا نگاه به مو و بدن زنان اهل تسنن جایز است؟ ... ۳۸
- پرسش ۲۹. حکم نگاه کردن به زنان مسلمان که در کشورهای خارجی فاقد حجاب و پوشش اسلامی‌اند، چگونه است؟ ... ۳۸
- پرسش ۳۰. آیا نگاه کردن به زن غیرمسلمان که پوششی ندارد، جایز است؟ ... ۳۹
- پرسش ۳۱. آیا نگاه کردن به مو، گردن و دست‌های زن کهنسال جایز است؟ ... ۳۹
- پرسش ۳۲. حکم نگاه به زنان کهنسالی که چهره و موهای خود را آرایش و تزئین کرده‌اند، چیست؟ ... ۳۹
- پرسش ۳۳. آیا پسر بچه ممیز، می‌تواند به مو و بدن نامحرم نگاه کند؟ ... ۳۹
- پرسش ۳۴. حکم نگاه به زیورآلات زن نامحرم از روی لباس چیست؟ ... ۴۰
- پرسش ۳۵. نگاه کردن مردان به حلقه ازدواج یا انگشتر عقیق خانم‌ها چه حکمی دارد؟ ... ۴۰
- پرسش ۳۶. آیا دیدن ورزش فوتبال، کشتی و مانند آن، که مردان با شورت و زیرپوش بازی می‌کنند، از نزدیک برای زنان جایز است؟ ... ۴۱

- پرسش ۲۷. حکم تماشای کشتی‌گیران و سایر ورزشکاران با بدن نیمه برهنه از تلویزیون برای بانوان چگونه است؟ ۴۲
- پرسش ۲۸. آیا نگاه کردن به مو و بدن دختر نابالغ جایز است؟ ۴۳
- پرسش ۲۹. از دخترانی که کوچک و با چادر می‌باشند خوشم می‌آید، چون معنویت خاصی دارند؛ آیا نگاه کردن به آنها اشکال دارد؟ ۴۳
- پرسش ۴۰. حکم نگاه زن به بدن پسر بچه ممیز (به جز عورت او) چیست؟ ۴۳
- پرسش ۴۱. نگاه کردن به عورت بچه چه حکمی دارد؟ ۴۴
- فصل دوم - عکس و فیلم نامحرم
- پرسش ۴۲. نگاه مرد به عکس و فیلم بی‌حجاب زن ناشناس، چه حکمی دارد؟ ۴۵
- پرسش ۴۳. آیا مرد می‌تواند برای آگاهی از خصوصیات جسمی و زیبایی دختری که می‌خواهد با او ازدواج کند، عکس یا فیلم او را مشاهده کند؟ در صورتی که دختر، فامیل و آشنا باشد، چه حکمی دارد؟ ۴۵
- پرسش ۴۴. نگاه کردن به عکس و فیلم‌های زنان فامیل و آشنا که در آن بدون حجاب مشاهده می‌شوند، چگونه است؟ ۴۶
- پرسش ۴۵. نگاه به عکس و فیلم برخی از فامیل‌ها و آشنایان که از نظر حجاب بی‌بند و بار و بی‌باک هستند، حکمش چیست؟ ۴۶
- پرسش ۴۶. حکم مشاهده و فیلم زنان فامیل که از دنیا رفته‌اند، چیست؟ ۴۷
- پرسش ۴۷. اخیراً از بازیگران زن پوسترهایی تهیه شده است. برخی از آنان موهای خود را بیرون انداخته‌اند و بعضی دیگر لباس‌های تنگ و اندام‌نما پوشیده و عکس انداخته‌اند، در این مورد حکم چگونه است؟ ۴۷
- پرسش ۴۸. نگاه کردن به عکس بدون حجاب دختر بچه‌های ممیز، چگونه است؟ ۴۷
- پرسش ۴۹. دیدن عکس دوران کودکی زنان نامحرم، در صورتی که پوشش کافی نداشته باشند، چه حکمی دارد؟ ۴۸
- پرسش ۵۰. نگاه به فیلم‌های ایرانی و خارجی که در آنها حجاب رعایت نمی‌شود و از صدا و سیما پخش می‌شوند، چه حکمی دارد؟ ۴۸
- پرسش ۵۱. نگاه به فیلم‌های مجاز داخلی و خارجی که به وسیله وزارت ارشاد اجازه داده شده است، چه حکمی دارد؟ ۴۸
- پرسش ۵۲. حکم تماشای زن بی‌حجاب در رسانه‌های تصویری به صورت زنده و غیر زنده چیست؟ ۴۹
- پرسش ۵۳. آیا نگاه به فیلم با نگاه به عکس زن نامحرم بی‌حجاب، تفاوت دارد؟ ۵۰
- پرسش ۵۴. آیا در چت با نامحرم در اینترنت، می‌توان به چهره بی‌حجاب او که از دوربین کامپیوتری مشاهده می‌شود، نگاه کرد؟ ۵۰
- پرسش ۵۵. نگاه به فیلم‌های مبتذل که بیشتر زنان غیر مسلمان در آن بازی می‌کنند - در صورتی که موجب تحریک انسان نشود - چه حکمی دارد؟ ۵۱
- پرسش ۵۶. نگاه کردن به عکس‌های عریان و برهنه زنان و مردان غیرمسلمان چه حکمی دارد؟ ۵۱
- پرسش ۵۷. آیا به منظور جذب جوانان و نرفتن آنان به سمت برنامه‌های مبتذل ماهواره‌ای، جایز است کمی در پخش فیلم‌های رسانه‌های داخلی تساهل ورزید؟ ۵۲
- پرسش ۵۸. نگاه کردن به عکس‌های عریان موجود در کتاب‌های پزشکی که آموزش آن برای دانشجویان ضروری است، چه حکمی دارد؟ ۵۲
- پرسش ۵۹. دیدن فیلم‌های آموزشی (غیر ضروری) یا جست‌وجوی اینترنتی که شامل برخی صحنه‌های مهیج است، چه حکمی دارد؟ ۵۲
- پرسش ۶۰. حکم نگاه به فیلم‌های روش آموزش جنسی چیست؟ ۵۳
- پرسش ۶۱. آیا زن و شوهر برای تحریک جنسی، می‌توانند به فیلم‌های سکس و مبتذل نگاه کنند؟ ۵۳
- پرسش ۶۲. اگر شوهر اصرار زیاد کند بر اینکه با او فیلم مبتذل نگاه کنم، تکلیف چیست؟ ۵۴
- پرسش ۶۳. آیا در مشاهده فیلم‌های شهوت‌انگیز، بین فرد متأهل و مجرد تفاوتی دارد؟ ۵۴
- پرسش ۶۴. دیدن فیلم‌های مبتذل به منظور سانسور کردن آن، چه حکمی دارد؟ ۵۵
- پرسش ۶۵. اگر با مشاهده فیلم‌های شهوت‌انگیز، مقداری از شهوت انسان فروکش کند و در جلوگیری از ارتکاب حرام مؤثر باشد، چه حکمی دارد؟ آیا مشاهده آن به این منظور جایز است؟ ۵۵
- پرسش ۶۶. نظر مراجع بزرگوار تقلید را درباره مشاهده برنامه‌های ماهواره بیان کنید؟ ۵۶
- پرسش ۶۷. حکم خرید و فروش آتن ماهواره چیست؟ ۵۷
- پرسش ۶۸. در صورتی که فروشنده آتن ماهواره، بداند که خریدار آن را به منظور استفاده حرام تهیه می‌کند، حکم این معامله چیست؟ ۵۸
- پرسش ۶۹. ظهور فیلم‌های عکاسی و میکس به وسیله مرد، چه حکمی دارد؟ ۵۹
- پرسش ۷۰. حکم گرفتن عکس بدون حجاب که ظاهر کننده آن مرد نامحرم می‌باشد، چگونه است؟ ۶۰
- پرسش ۷۱. در حالی که می‌دانیم مردان فامیل و آشنا فیلم ما را مشاهده می‌کنند، آیا بر ما (زنان) جایز است، بدون حجاب در مقابل فیلم‌بردار ظاهر شویم؟ ۶۰

پرسش ۷۲. آیا جایز است زن در جشن‌های عروسی، بدون اجازه شوهرش عکس ببیند؟ ۶۰

پرسش ۷۳. حکم استفاده از اینترنت را بیان کنید. ۶۱

پرسش ۷۴. در مراجعه به سایت‌های اینترنتی خارجی، با موارد خلاف شرع زیاد مواجه می‌شویم. با اینکه در مسیر تحقیقات و ارتباط با تکنولوژی روز به استفاده از امکانات اینترنتی ناچار هستیم، تکلیف چیست؟ ۶۱

پرسش ۷۵. حکم شغل کافی‌نت چیست؛ با توجه به اینکه اینترنت کاربردهای مختلف اعم از حلال و حرام دارد و به رغم کنترل، ممکن است عده‌ای به طور پنهانی بر روی برخی سایت‌های غیر مجاز بروند؟ ۶۱

فصل سوم - گفت و گوی نامحرم

پرسش ۷۶. آیا صحبت کردن زن با مرد نامحرم که به نیت خیر و یا برای درس باشد، اشکال دارد؟ ۶۳

پرسش ۷۷. آیا صحبت کردن با کسی که قصد داریم در آینده با او ازدواج کنیم، گناه است؟ ۶۳

پرسش ۷۸. چت (Chat) در اینترنت به صورت گفتاری و یا نوشتاری با جنس مخالف - با این شرط که از حدود شرعی خارج نشویم (مثلاً برای تبادل نظر) - چه حکمی دارد؟ ۶۴

پرسش ۷۹. چت کردن با جنس مخالف و رد و بدل کردن صحبت‌های معمولی، چه حکمی دارد؟ ۶۴

پرسش ۸۰. حکم چت کردن با شخصی را که از جنسیت او بی‌اطلاعیم، بفرمایید؟ ۶۴

پرسش ۸۱. چت کردن با اشخاص مختلف، به انگیزه پیدا کردن فرد مورد نظر برای ازدواج با او، چه حکمی دارد؟ ۶۵

پرسش ۸۲. چت کردن با زنان غیر مسلمان و انجام صحبت‌های تحریک‌آمیز با آنان، چه حکمی دارد؟ ۶۵

پرسش ۸۳. آیا خواندن داستان‌های تحریک‌کننده جنسی اشکال دارد؟ ۶۵

پرسش ۸۴. برخی از زنان هنگام صحبت کردن، با آب و تاب و صدای نازک سخن می‌گویند؛ آیا مرد نامحرم می‌تواند به سخنان او گوش دهد و با او صحبت کند؟ ۶۵

پرسش ۸۵. آیا زن در هنگام صحبت کردن با مرد نامحرم، حتماً باید صدای خود را تغییر دهد و مردانه صحبت کند؟ ۶۶

پرسش ۸۶. آیا سلام کردن مرد به زن نامحرم و زن به مرد نامحرم، جایز است؟ ۶۶

پرسش ۸۷. نامه‌نگاری با نامحرم و طرح مسائل شهوانی از طریق ایمیل و یا چت، چه حکمی دارد؟ ۶۶

پرسش ۸۸. آیا در گفت‌وگوی زن و مرد نامحرم، فرقی بین گفت‌وگوی مستقیم و از راه دور (مانند اینترنت و تلفن) هست؟ ۶۷

پرسش ۸۹. شوخی کردن با نامحرم چه حکمی دارد؟ ۶۷

پرسش ۹۰. آیا شوخی کردن با محارم خود جایز است؟ ۶۷

پرسش ۹۱. آیا تقلید صدای مردان به وسیله زن و برعکس جایز است؟ ۶۷

فصل چهارم - ارتباط دختر و پسر

پرسش ۹۲. آیا در محیط دانشگاهی اختلاط بین پسران و دختران، اشکالی دارد؟ ۶۹

پرسش ۹۳. برگزاری جشنها و مراسم در دانشگاه که در آن دختر و پسرها مختلطند، چه حکمی دارد؟ ۶۹

پرسش ۹۴. در يك تشکل مذهبی فعالیت دارم که دختران و پسران در آن مختلط هستند! در بعضی مواقع احساس می‌کنم که ممکن است به گناه بی‌فتم، تکلیف چیست؟ ۷۰

پرسش ۹۵. آیا دانشجویان دختر و پسر می‌توانند به طور مشترک، به اردوهای تفریحی و سیاحتی مسافرت کنند؟ ۷۰

پرسش ۹۶. آیا نشستن بر سر سفرهای که نامحرم وجود دارد، حرام است؟ ۷۱

پرسش ۹۷. آیا کار خانم‌ها در ادارات که با نامحرم روبه‌رو می‌شوند و گفت‌وگو می‌کنند، اشکال دارد؟ ۷۱

پرسش ۹۸. آیا خلوت کردن دو نفر نامحرم در يك مکان جایز است؟ به طور مثال آیا دختر و پسر که می‌خواهند با یکدیگر ازدواج کنند، می‌توانند در اتاق دربسته و خلوت با یکدیگر در مورد مسائل آینده صحبت کنند؟ ۷۱

پرسش ۹۹. تنها بودن زن و مرد نامحرم در برخی مکان‌های عمومی (مانند کتابخانه‌ها و وسایل نقلیه) چه حکمی دارد؟ ۷۲

پرسش ۱۰۰. آیا ارتباط صمیمی بین دختر و پسر در هنگام همکاری و یا میهمانی، اشکال دارد؟ ۷۳

پرسش ۱۰۱. کار کردن در محیطی که يك مرد و زن وجود دارد و گاهی در بسته و باز می‌شود، چه حکمی دارد؟ ۷۳

پرسش ۱۰۲. آیا برای تدریس خصوصی در منزل، می‌توان برای دانش‌آموزان دختر، معلم مرد و برای پسر معلم زن استخدام کرد؛ در حالی که هر دو در اتاق بسر می‌برند و کس دیگری در آنجا نیست؟ ۷۴

پرسش ۱۰۳. معاشرت با دختر عمو در حد استادک و تقویت درس، چه حکمی دارد؟ ۷۴

پرسش ۱۰۴. آیا اختلاط زن و مرد نامحرم به منظور نمایش تئاتر و بازیگری - که گاهی با مکالمات عاشقانه و مهیج شهوت همراه می‌باشد - جایز است؟ ۷۵

پرسش ۱۰۵. آیا بازی افراد در نمایش و فیلم‌ها در نقش زن و شوهر و یا خواهر و برادر و... جایز است؟ ۷۵

پرسش ۱۰۶. اظهار دوستی به جنس مخالف در این حد که بگوید من تو را دوست دارم، چه حکمی دارد؟ ۷۵

- پرسش ۱۰۷. عشق ورزیدن به شخصیت‌های معنوی و دینی جنس مخالف و دوست داشتن آنها از روی محبت الهی چه حکمی دارد؟
۷۶
- پرسش ۱۰۸. گاهی در بازار، نمایشگاه و وسایل نقلیه، زن و مرد به یکدیگر برخورد می‌کند، در اینجا تکلیف چیست؟
۷۶
- پرسش ۱۰۹. آیا تماس‌های جنسی با نامحرم - غیر از دخول - حکم زنا را دارد؟
۷۶
- پرسش ۱۱۰. حکم دقیق مصافحه و دست دادن با زن نامحرم - به ویژه فامیل مثل دختر خاله، دختر عمو و... - چیست؟
۷۷
- پرسش ۱۱۱. اگر در منطقه‌ای رسم بر این باشد که هنگام برخورد با یکدیگر مصافحه می‌کنند (حتی زنان با مردان) و ترک این کار، اهانت و اسائه ادب نسبت به طرف مقابل محسوب می‌شود؛ حکم دست دادن زن و مرد با این فرض چیست؟
۷۷
- پرسش ۱۱۲. دست دادن با زن نامحرم به وسیله دستکش و مانند آن، چه حکمی دارد؟
۷۷
- پرسش ۱۱۳. آیا دست دادن با زنان کهنسال نامحرم - که دست خود را برای مصافحه دراز می‌کنند - گناه است؟
۷۸
- پرسش ۱۱۴. آیا می‌توان با زنان محرم دست داد؟
۷۸
- پرسش ۱۱۵. دست دادن با زنان غیر مسلمان چه حکمی دارد؟
۷۹
- پرسش ۱۱۶. آیا دست دادن با دختران نابالغ جایز است؟
۷۹
- پرسش ۱۱۷. آیا بوسیدن و بغل کردن دختر بچه جایز است؟
۷۹
- پرسش ۱۱۸. آیا بوسیدن محارم خود جایز است؟
۸۰
- پرسش ۱۱۹. پرستار برای گرفتن نیض و فشار خون و... باید به بدن زن نامحرم نگاه کند و به بدن او دست بزند، تکلیف چیست؟
۸۰
- پرسش ۱۲۰. آمبول زدن زن به وسیله نامحرم چگونه است؟
۸۱
- پرسش ۱۲۱. رجوع بیمار به دندان‌پزشک نامحرم، چه حکمی دارد؟
۸۱
- پرسش ۱۲۲. در صورتی که پزشک زن هم وجود دارد؛ ولی احتمال می‌رود که متخصص مرد بیماری را بهتر تشخیص دهد، تکلیف چیست؟
۸۲
- پرسش ۱۲۳. تماس با بدن نامحرم، برای نجات او چه حکمی دارد؟
۸۲
- پرسش ۱۲۴. در هنگام آموزش، دست مربی به دست و بدن من می‌خورد، این چه حکمی دارد؟
۸۲
- فصل پنجم - پوشش و حجاب
- پرسش ۱۲۵. درباره حجاب و دلیل وجوب آن توضیح دهید.
۸۲
- پرسش ۱۲۶. در مورد فلسفه حجاب، حدود، کیفیت و رنگ پوشش بانوان توضیح دهید.
۸۴
- پرسش ۱۲۷. پوشش بدن برای زنان باید چگونه باشد؟
۸۸
- پرسش ۱۲۸. آیا زیر چانه نیز باید از نامحرم پوشانده شود؟
۸۹
- پرسش ۱۲۹. آیا بر زن لازم است در مقابل بچه نابالغ خود را بپوشاند؟
۸۹
- پرسش ۱۳۰. از چه زمانی بر دختر رعایت حجاب واجب می‌شود؟
۹۰
- پرسش ۱۳۱. پدرم اصرار دارد که من بیش از حد معمول حجابم را رعایت کنم، چه کنم؟
۹۰
- پرسش ۱۳۲. آیا پوشاندن پشت و روی پا در مقابل نامحرم واجب است؟
۹۱
- پرسش ۱۳۳. زنی که می‌داند به جهت چهره زیبایش، مردان نامحرم به او نگاه می‌کنند، چه وظیفه‌ای دارد؟ آیا پوشاندن آن واجب است؟
۹۲
- پرسش ۱۳۴. چرا پوشش بانوان مشکلی است؛ با اینکه پوشیدن لباس مشکلی در اسلام مکروه است؟
۹۲
- پرسش ۱۳۵. چادر بهتر است یا مانتو؟
۹۳
- پرسش ۱۳۶. آیا عدم پوشش دختر دایی، دختر عمه، دختر خاله و دختر عمو - که تأثیری در من ندارد - گناه است؟
۹۳
- پرسش ۱۳۷. آیا دختران می‌توانند با لباس آستین حلقه‌ای، در برابر پدر و یا برادرشان ظاهر شوند؟
۹۳
- پرسش ۱۳۸. آیا لازم است حجاب را برای توریست‌ها الزامی کنیم؟
۹۴
- پرسش ۱۳۹. آیا حفظ حجاب در سفر به کشورهای غیر مسلمان واجب است؟
۹۴
- پرسش ۱۴۰. اگر موی زنی به طور غیر عمد بیرون باشد و یا به طور سهوی چادر کنار برود، آیا گناه کرده است؟
۹۴
- پرسش ۱۴۱. رفتن بدون حجاب به حیاط منزلی که ساختمان‌های بلند بر آن مشرف است، چه حکمی دارد؟
۹۵
- پرسش ۱۴۲. آیا پوشیدن چادر و لباس‌هایی با رنگ روشن در میهمانی‌ها و در برابر نامحرم - نه به قصد جذب نگاه مرد نامحرم - حرام است؟
۹۵
- پرسش ۱۴۳. پوشیدن جوراب نازک چه حکمی دارد؟
۹۶
- پرسش ۱۴۴. پوشیدن مانتوهایی که برجستگی‌های بدن (مانند سینه و پشت) را نمایان می‌کند، چگونه است؟
۹۶
- پرسش ۱۴۵. پوشیدن لباس‌های تنگ و تحریک کننده - که برجستگی‌های بدن زن در آن پیدا است - چه حکمی دارد؟
۹۶
- پرسش ۱۴۶. مشخص شدن حجم موی زن از زیر چادر چه حکمی دارد؟
۹۷

- پرسش ۱۴۷. آیا استفاده از کلاه گیس به جای روسری کفایت می‌کند؟ ۹۷
- پرسش ۱۴۸. آیا برای رفتن به خارج از کشور، می‌توانیم با کلاه گیس نزد مرد نامحرم عکس بیندازیم؟ ۹۷
- پرسش ۱۴۹. آیا در بازیگری و تئاتر خانم‌ها می‌توانند به جای روسری از کلاه گیس استفاده کرد؟ ۹۸
- پرسش ۱۵۰. آیا نگاه شوهر به کلاه گیس همسرش که از موی زنان نامحرم درست شده، جایز است؟ ۹۸
- پرسش ۱۵۱. آیا پوشیدن کفش‌های صدادار برای بانوان اشکال دارد؟ ۹۸
- پرسش ۱۵۲. حکم پوشیدن لباس ابریشم برای زن و مرد چیست؟ ۹۹
- پرسش ۱۵۳. آیا پوشیدن لباسی که آستر آن ابریشم است، برای مرد جایز است؟ ۹۹
- پرسش ۱۵۴. حکم خریدن و پوشیدن کروات برای داماد چیست؟ ۹۹
- پرسش ۱۵۵. پوشیدن پیراهن آستین کوتاه توسط مردان در مقابل زن نامحرم، چه حکمی دارد؟ ۱۰۰
- پرسش ۱۵۶. آیا پوشیدن لباس‌های جذاب و رنگارنگ در برابر نامحرم، برای مردان جایز است؟ ۱۰۰
- فصل ششم - آرایش و زیورآلات
- پرسش ۱۵۷. آیا برای زن جایز است که عطر بزند و از منزل بیرون رود؟ ۱۰۱
- پرسش ۱۵۸. استفاده از مواد نرم کننده که لباس را کمی خوشبو و لطیف می‌کند، برای بانوان چه حکمی دارد؟ آیا بیرون می‌توانند بروند؟ ۱۰۱
- پرسش ۱۵۹. استفاده از کرم‌های چرب کننده و ضد آفتاب، بر روی دست و صورت چه حکمی دارد؟ ۱۰۱
- پرسش ۱۶۰. آیا زن باید چهره آرایش کرده خود را از نامحرم بپوشاند؟ ۱۰۲
- پرسش ۱۶۱. آرایش دختران و برداشتن موهای صورت برای دختران چه حکمی دارد؟ ۱۰۲
- پرسش ۱۶۲. آرایش کردن برای محارم، چه حکمی دارد؟ ۱۰۲
- پرسش ۱۶۳. اگر برداشتن ابروها زینت به حساب آید، باید تمام صورت را پوشاند؟ ۱۰۳
- پرسش ۱۶۴. آیا رنگ کردن ابرو زینت بوده و پوشاندن آن از نامحرم واجب است؟ ۱۰۳
- پرسش ۱۶۵. آیا سرمه چشم از زینت‌هایی است که باید پوشیده شود؟ ۱۰۴
- پرسش ۱۶۶. آیا گریم زن جزء آرایش محسوب می‌شود و باید از نامحرم پوشاند؟ ۱۰۴
- پرسش ۱۶۷. آیا گریم زن توسط نامحرم جهت فیلم سازی و بازیگری جایز است؟ ۱۰۵
- پرسش ۱۶۸. اگر در جایی شك پیدا شود که چیزی از موارد زینت است یا نه، تکلیف چیست؟ آیا باید آن را پوشاند؟ ۱۰۵
- پرسش ۱۶۹. حکم پوشیدن انگشتر طلا و حلقه ازدواج بانوان، در صورتی که در معرض دید نامحرم باشد، چگونه است؟ ۱۰۶
- پرسش ۱۷۰. گذاشتن لنز آرایشی برای بانوان چه حکمی دارد؟ ۱۰۶
- فصل هفتم - پوشش در نماز
- پرسش ۱۷۱. اگر در اتفاق، مرد نامحرم باشد؛ آیا پوشاندن روی پا هنگام نماز واجب است؟ ۱۰۷
- پرسش ۱۷۲. آیا نماز خواندن با چادر بدن نما، صحیح است؟ ۱۰۷
- پرسش ۱۷۳. نماز خواندن با مانتو و روسری چه حکمی دارد؟ ۱۰۸
- پرسش ۱۷۴. نماز خواندن زن با بلوز و شلوار چه حکمی دارد؟ ۱۰۸
- پرسش ۱۷۵. آیا پوشاندن برجستگی‌های بدن هنگام نماز در برابر نامحرم واجب است؟ اگر نباشد؛ آیا نمازش باطل می‌شود؟ ۱۰۸
- پرسش ۱۷۶. زنی که آرایش کرده و زیورآلات دارد؛ آیا باید در هنگام نماز چهره خود را بپوشاند؟ ۱۰۹
- پرسش ۱۷۷. آیا باید در مساجد و نمازخانه‌ها، در حال نماز و یا روضه‌خوانی و سخنرانی، پرده‌ای بین زن و مرد باشد؟ ۱۰۹
- فصل هشتم - لباس جنس مخالف
- پرسش ۱۷۸. پوشیدن لباس زنانه برای مردان و بالعکس چه حکمی دارد؟ ۱۱۱
- پرسش ۱۷۹. لباس مشترك بین زن و مرد، چگونه مشخص می‌شود؟ ۱۱۲
- پرسش ۱۸۰. پوشیدن لباس زنانه به وسیله مردان و بر عکس، برای بازی در تئاتر و سینما چه حکمی دارد؟ ۱۱۲
- پرسش ۱۸۱. حکم پوشیدن لباس شهرت را بیان کنید؟ ۱۱۳
- پرسش ۱۸۲. آیا در حرمت پوشیدن لباس جنس مخالف، بین لباس زیر و غیر آن فرقی وجود دارد؟ ۱۱۴
- پرسش ۱۸۳. گاهی به مدت کوتاهی و به طور موقت لباس شوهر را در منزل می‌پوشم، آیا این کار جایز است؟ ۱۱۵
- پرسش ۱۸۴. فروش لباس‌های زیر زنانه به وسیله مردان، چه حکمی دارد؟ ۱۱۵
- فصل نهم - طلا و پلاتین
- پرسش ۱۸۵. آیا استفاده از طلا برای مردان بدون قصد زینت به طوری که دیگران نبینند، اشکال دارد؟ ۱۱۷
- پرسش ۱۸۶. زینت مردان با طلا یا زرد چه حکمی دارد؟ ۱۱۷
- پرسش ۱۸۷. طلا یا سفید برای مردان چه حکمی دارد؟ ۱۱۸

- پرسش ۱۸۸. آیا به دست کردن و استفاده از پلاتین برای مرد اشکال دارد؟ ۱۱۸
- پرسش ۱۸۹. اگر شك داشته باشیم طلاى سفیدی که در بازار فروخته می‌شود، از جنس طلاى متعارف (حرام) است یا خیر، تکلیف چیست؟ ۱۱۹
- پرسش ۱۹۰. اگر از طلا و فلز دیگری آلیاژی درست کنیم که نسبت طلا به آن فلز کم باشد، آیا استعمال چنین آلیاژی به صورت انگشتر و یا ساعت برای مردان اشکال دارد؟ ۱۱۹
- پرسش ۱۹۱. آیا گرفتن روکش طلا برای دندان بر مرد جایز است؟ ۱۱۹
- پرسش ۱۹۲. استفاده از طلا برای مردان به مدت کوتاه - مانند لحظه عقد - چه حکمی دارد؟ ۱۲۰
- پرسش ۱۹۳. مدال‌های طلا که ورزشکاران دریافت می‌کنند و به گردن‌شان، می‌آویزند چه حکمی دارد؟ ۱۲۰
- پرسش ۱۹۴. ساخت و خرید و فروش جواهرات طلا که مخصوص مردان است (مانند انگشتر طلا)، چه حکمی دارد؟ ۱۲۱
- فصل دهم - دانستنی‌ها
- پرسش ۱۹۵. منظور از لباس شهرت چه نوع لباسی است؟ ۱۲۳
- پرسش ۱۹۶. مفهوم زینت در زنان چیست و چه چیزهایی را شامل می‌شود؟ ۱۲۴
- پرسش ۱۹۷. مقصود از «ریبه» و «تلذذ» در رساله‌های مراجع چیست؟ ۱۲۵
- پرسش ۱۹۸. سن تمیز در پسر و دختر بچه در احکام نگاه و پوشش، چه سنی است؟ ۱۲۶
- پرسش ۱۹۹. کلمه «ضرورت» به عنوان شرط جواز لمس زن و یا نگاه به او در کلمات فقیهان، به چه معنا است و حدود آن کدام است؟ ۱۲۵
- کلیدواژه‌ها ۱۲۷
- کتابنامه ۱۳۱

مقدمه

«پرسش‌گری» از آغاز آفرینش انسان، رخ‌نمایی کرده؛ بر بال سبز خود، فرشتگان را فرانشانده؛ بر برگ زرد خود شیطان را فرونشاند و در این میان، مقام آدمیت را نشان داده است. آفتاب کوفه چه زیبا فرموده است:

«مَنْ أَحْسَنَ السُّؤَالَ عَلِمَ» و «مَنْ عَلِمَ أَحْسَنَ السُّؤَالَ».

هم سؤال از علم خیزد هم جواب

همچنانکه خار و گل از خاک و آب

آری! هر که سؤال‌هایش آسمانی است، دانش و بینش پاسخش خواهد بود. پویایی و پایایی «جامعه» و «فرهنگ»، در گرو پرسش‌های حقیقت‌طلبانه و پاسخ‌های خردورزانه است.

از افتخارات ایران اسلامی، آن است که از سویی، سرشار از جوانانی پاك دل، کمال خواه و پرسش‌گر می‌باشد و از دیگر سوی، از مکتبی غنی برخوردار است که معارف بلند آن، گوارا نوش دل‌های عطشناك پرسش‌گر و دانش‌جو است.

اداره مشاوره و پاسخ معاونت مطالعات راهبردی نهاد، محفل انسی فراهم آورده است، تا «ابر رحمت» پرسش‌ها را به «زمین اجابت» پذیرا باشد و نهال سبز دانش را بارور سازد. ما اگر بتوانیم سنگ صبور جوانان اندیشمند و بالنده ایران پرگهرمان باشیم، به خود خواهیم بالید.

شایان ذکر است در راستای ترویج فرهنگ دینی، اداره مشاوره و پاسخ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها با همکاری گروه‌های علمی، بیش از ۸۰ هزار پرسش دانشجویی را در موضوعات مختلف اندیشه دینی، مشاوره، احکام و... پاسخ داده است.

این اداره دارای هشت گروه علمی و تخصصی، به شرح زیر است:

۱. گروه قرآن و حدیث؛ ۲. گروه تربیتی و روان‌شناسی؛

۳. گروه احکام؛ ۴. گروه اندیشه سیاسی؛

۵. گروه فلسفه و کلام؛ ۶. گروه فرهنگی و اجتماعی؛

۷. گروه حقوق و فلسفه احکام؛ ۸. گروه تاریخ و سیره.

۹. گروه اخلاق و عرفان؛

آنچه پیش رو دارید، بخشی از سؤالات فقهی درباره احکام نگاه و پوشش و روابط است که توسط محقق ارجمند حجه‌الاسلام سیدمجتبی حسینی(زیدعزه) پاسخ داده شده است.

ویژگی‌های این مجموعه و شیوه تنظیم آن در چند نکته ذیل بیان می‌شود:

الف. پاسخ پرسش‌ها همراه با مأخذ و مستندات آن آورده شده است.

ب. پاسخ‌های هم‌مضمون با عبارت یکسان و روان تحریر شده است؛ از این رو بیشتر پاسخ‌ها به صورت اقتباس می‌باشد.

ج. جهت اتقان و اطمینان بیشتر علاوه بر مستندسازی پاسخ‌ها، از دفاتر مراجع بزرگوار نیز استفتا گردیده است.

د. در تنظیم کتاب، نظر حضرت امام خمینی قدس سره به عنوان اولین فتوا آمده و فتاوی دیگر مراجع بزرگوار که نامشان به ترتیب حروف الفبایی در ذیل می‌آید، سپس ذکر گردیده است:

۱. حضرت آیه‌الله حاج شیخ محمدتقی بهجت (قدس سره)
۲. حضرت آیه‌الله حاج شیخ میرزا جواد تبریزی (قدس سره)
۳. حضرت آیه‌الله حاج سیدعلی حسینی‌خامنه‌ای (رهبر معظم انقلاب) (دام ظلّه العالی)
۴. حضرت آیه‌الله حاج سید علی حسینی سیستانی (دام ظلّه العالی)
۵. حضرت آیه‌الله حاج شیخ لطف‌الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه العالی)
۶. حضرت آیه‌الله حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی (قدس سره)
۷. حضرت آیه‌الله حاج شیخ حسین نوری همدانی (دام ظلّه العالی)
۸. حضرت آیه‌الله حاج شیخ ناصر مکارم شیرازی (دام ظلّه العالی)
۹. حضرت آیه‌الله حاج شیخ حسین وحید خراسانی (دام ظلّه العالی)

لازم به ذکر است که در متن کتاب تنها به ذکر اسامی مراجع بزرگوار به اختصار اکتفا شده است، لذا از ساحت آن بزرگواران پوزش می‌طلبیم و از درگاه خداوند متعال برای ایشان دوام عزت و سلامتی مسئلت داریم.

ه. در این کتاب تنها به بیان احکام تکلیفی «واجب و حرام» و احکام وضعی «باطل و صحیح» بسنده شده و از بیان احکام استحبابی خودداری شده است.

بر آنیم با توفیق خداوند، به تدریج ادامه این مجموعه را تقدیم شما خوبان کنیم. پیشنهادها و انتقادهای سازنده شما، راهنمای ما در ارائه شایسته و پربار مجموعه‌هایی از این دست خواهد بود.

در پایان از تلاش‌های مخلصانه مؤلف محترم و مجموعه همکاران اداره مشاوره و پاسخ، به خصوص حجج‌اسلام سید محمدتقی علوی و صالح قنادی که در بازخوانی و آماده‌سازی این اثر تلاش کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود و دوام توفیقات این عزیزان را در جهت خدمت بیشتر به مکتب اهل بیت (علیهم السلام) و ارتقاء فرهنگ دینی جامعه - به ویژه دانشگاهیان - از خداوند متعال مسألت داریم.

فصل اول : نگاه به نامحرم

قرآن و نگاه نامحرم

پرسش ۱. آیا درباره نگاه به نامحرم آیه‌ای در قرآن هست؟

«فُلٌ لِلْمُؤْمِنِينَ يَعْضُوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ» [۱]؛ «به مؤمنان بگو: چشم‌های خود را از نگاه به نامحرم فرو گیرند».

«وَفُلٌ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَعْضُنَّ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ» [۲]؛ «و به زنان با ایمان بگو: چشم‌های خود را از نگاه هوس آلود فرو گیرند».

گفتنی است اگر انسان به خوبی بداند؛ «عالم محضر خداوند است» و باور کند هیچ يك از اعمال و حرکات ما از دید الهی پنهان نیست و این مطلب را بارها و بارها به خود تلقین کند تا به مرحله احساس و باور قلبی برسد. ترك عملی که موجب ناخشنودی خداوند است کاری ممکن و شدنی می‌باشد.

پیامبر بزرگ اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) در حدیثی می‌فرماید: «يَابْنَ آدَم... وَ إِنَّ نَاظِعَكَ بَصْرَكَ إِلَى بَعْضِ مَا حَرَّمَ عَلَيْكَ فَقَدْ أَعْنَتَكَ عَلَيْهِ بِطَبَقَتَيْنِ فَاطْبِقْ» [۳]؛ «فرزند آدم!... اگر چشمت بخواهد تو را به نگاه حرام بکشاند من دو پلک در اختیار تو قرار داده‌ام، پس آنها را فرو بند».

و نیز پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) می‌فرماید: «هر چشمی در روز قیامت گریان است، مگر سه چشم؛ چشمی که از خوف خداوند بگرید و چشمی که از محارم الهی بسته گردد و چشمی که در راه خدا بیدار بماند».

حضرت صادق (علیه‌السلام) در حدیثی نورانی می‌فرماید: «النَّظَرُ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سَهْمِ ابْلِيسَ مِنْ تَرْكِهَا لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ لَا لَغَيْرِهِ اَعْقِبَهُ اَمَانًا وَ اِيْمَانًا يَجِدُ طَعْمَهُ» [۴]؛ «نگاه ناروا تیری مسموم از تیرهای شیطان است. هر کس آن را تنها به خاطر خدا ترك کند، خداوند آرامش و ایمانی به او می‌دهد که طعم گوارای آن را در خود می‌یابد».

امیر مؤمنان (علیه‌السلام) می‌فرماید: «هر کس چشمش را آزاد بگذارد، حسرتش زیاد می‌گردد» [۵].

با مراقبت درونی و دوری از زمینه‌های بیرونی و سپردن دل و روح خود به خداوند از دستبرد شیطان می‌توان محفوظ ماند و اگر انسان با وجود مواظبت و پاسداری از دل و چشمش گاهی فریب خورد و نگاهی نا به جا انداخت، می‌تواند با توبه فوری، این خطا را جبران کند و اثر سوء آن را از جان و روحش پاک کند.

مهم این است که نگاه حرام به صورت عادت در نیاید و قبح آن شکسته نگردد، یعنی باید هوشیار باشد و از دل و چشم خود نگهبانی دهد و اگر گرفتار خطا شد با سلاح توبه دشمن را ناکارا کند. چون اگر چشم‌رها و آزاد گردد و به هر صورت و هر منظره‌ای نگاه کند، این کار عادت و ملکه انسان می‌شود و در روایتی از امام عسکری (علیه‌السلام) آمده است: برگرداندن صاحب عادت از عادتش مانند معجزه است [۶].

اگر انسان به خوبی بفهمد که بسیاری از آلودگی‌ها و انحرافات از يك نگاه ناروا که نگاه‌های بعدی را به دنبال داشته و استغفار و توبه‌ای همراه آن نبوده، سرچشمه گرفته، همین فکر، عامل کنترل بسیار مهمی است که انسان بیدار و هوشیار را از خطا حفظ می‌کند.

نگاه‌های حرام

پرسش ۲. نگاه‌های ممنوع و حرام کدام است؟

نگاه‌های حرام عبارت است از:

۱. نگاه به چهره آرایش کرده زن،
۲. نگاه به زیور آلات زن،
۳. نگاه به عکس بی‌حجاب زن آشنا،
۴. نگاه با ریه (ترس افتادن به حرام)،
۵. نگاه به بدن مرد نامحرم (به جز صورت و دست‌ها)،
۶. نگاه به تمام بدن زن نامحرم (به جز صورت و دست‌ها تا مچ)،
۷. نگاه هوس‌آلود (هر چند به صورت و دست‌ها و یا به بدن هم‌جنس).

نگاه حرام

پرسش ۳. آیا نگاه حرام جزء گناهان کبیره است؟

خیر، ولی اگر نگاه حرام به عمد تکرار و بر آن اصرار ورزیده شود، حکم گناه کبیره را پیدا می‌کند. [۷]

نگاه‌های حلال

پرسش ۴. نگاه‌های جایز و حلال کدام است؟

نگاه‌های جایز (به شرط آن که بدون قصد لذت و ریه) عبارت است از:

۱. نگاه به زن روستانشین که نوعاً خود را نمی‌پوشاند، [۸]
 ۲. نگاه به عکس بی‌حجاب زن ناشناس،
 ۳. نگاه هم‌جنس به هم‌جنس (به جز عورت)،
 ۴. نگاه به زن به منظور ازدواج (با شرایط خاص)،
 ۵. نگاه به زن که نهنسال [۹] که هیچ‌گونه رغبتی به ازدواج با او نیست،
 ۶. نگاه به زن غیرمسلمان؛ خواه از اهل کتاب باشد یا نه. [۱۰]
- تبصره. جواز نگاه‌های یاد شده در صورتی است که با قصد لذت و یا ترس افتادن به گناه همراه نشود.

پرسش ۵. حکم نگاه کردن به صورت نامحرم چیست؟ اگر نگاه به طور «خیره» و نه از روی قصد و غرضی باشد، باز هم اشکالی دارد؟

همه مراجع (به جز صافی): نگاه به صورت نامحرم، اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد؛ ولی اگر با یکی از این دو مشخصه همراه باشد، جایز نیست. [۱۱]

آیه‌الله صافی: نگاه به قصد لذت حرام است و بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام نیز بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. [۱۲]

تبصره. فرض مسأله در رساله‌های عملیه، در مورد نگاه عمدی و پیوسته است؛ وگرنه نگاه اتفاقی به فتوای همه مراجع تقلید اشکالی ندارد.

نگاه به پای نامحرم

پرسش ۶. آیا نگاه کردن به پای زن نامحرم، از مچ به پایین جایز است؟
همه مراجع (به جز مکارم): خیر، نگاه به پای زن از مچ به پایین نیز - هر چند بدون قصد لذت - حرام است. [۱۳]
آیه الله مکارم: آری، ولی بهتر آن است که نگاه نکند. [۱۴]

نگاه از آینه

پرسش ۷. آیا نگاه به موهای زن نامحرم، از داخل آینه جایز است؟
همه مراجع: خیر، جایز نیست. [۱۵]
تبصره. حکم نگاه از آینه، شیشه، آب صاف و مانند آن، با عکس و فیلم زن تفاوت دارد. نگاه از داخل آینه به زن نامحرم جایز نیست؛ ولی نگاه به عکس و فیلم او - اگر ناآشنا باشد - بدون قصد لذت جایز است.

نگاه به زیبایی‌ها

پرسش ۸. اگر انسان همان طور که از دیدن باغ و گلستان لذت می‌برد، از نگاه کردن به چهره زن لذت ببرد؛ آیا این کار حرام است و مصداق قصد لذت به حساب می‌آید؟
همه مراجع: این گونه نگاه‌ها چون جنبه لذت جنسی دارد، جایز نیست. [۱۶]

نگاه به مانتویی

پرسش ۹. آیا نگاه به برجستگی‌های بدن زن نامحرم (مانند سینه و پشت) از روی لباس و مانتو جایز است؟
همه مراجع: اگر با قصد لذت باشد و یا بترسد که به گناه بیفتد، نگاه به این مواضع جایز نیست. [۱۷]

نگاه به مرد

پرسش ۱۰. آیا همان گونه که نگاه مرد به زن حرام است، نگاه زن به مرد نیز حرام است؟
همه مراجع (به جز بهجت و سیستانی): آری، نگاه زن به بدن مرد نامحرم [به جز سر، گردن و دست‌ها و جاهایی که معمولا آن را نمی‌پوشانند] حرام است؛ هر چند بدون قصد لذت باشد. [۱۸]
آیات عظام بهجت و سیستانی: نگاه زن به بدن مرد نامحرم با قصد لذت حرام است و بنا بر احتیاط واجب بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام هم نیز [به جز قسمتی از بدن که معمولا آن را نمی‌پوشانند مانند سر و دست‌ها] جایز نیست. [۱۹]

پرسش ۱۱. حکم نگاه کردن زن به بازو و آرنج مرد نامحرم چیست؟
آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی: جایز نیست. [۲۰]
آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. [۲۱]
آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری و وحید: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکالی ندارد. [۲۲]

پرسش ۱۲. آیا زنان می‌توانند به حجم بدن مرد نامحرم (مانند پشت و سینه) از روی لباس نگاه کنند؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد. [۲۳]

نگاه به اسناد

پرسش ۱۳. حکم نگاه پیوسته به صورت استاد زن، در هنگام درس چیست؟
همه مراجع (به جز صافی): اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۲۴]
آیه الله صافی: بدون قصد لذت نیز بنا بر احتیاط واجب جایز نیست؛ ولی اگر نگاه اتفاقی باشد، اشکال ندارد. [۲۵]
پرسش ۱۴. استاد ما بد حجاب است و حجاب شرعی را رعایت نمی‌کند و در هنگام نوشتن مطالب روی تخته سیاه، دست و موهای سر او، بیش از اندازه ظاهر می‌شود، تکلیف ما چیست؟
آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، فاضل و نوری: نگاه به او هر چند بدون قصد لذت، اشکال دارد. [۲۶]
آیه الله بهجت: نگاه به او، هر چند بدون قصد لذت، جایز نیست. [۲۷]

آیات عظام تیریزی، سیستانی، مکارم و وحید: اگر از زنان بی‌باکی است که او را امر به حجاب کنند، اعتناء نمی‌کند؛ نگاه به او - بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام - اشکالی ندارد. [۲۸]

پرسش ۱۵. نگاه پیوسته دختران به چهره استاد نامحرم مرد، در کلاس درس چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد. [۲۹]

نگاه به شاگردان

پرسش ۱۶. تکلیف استادی که به عده‌ای از دختران درس می‌دهد؛ ولی نمی‌تواند خود را از نگاه هوس‌آلود کنترل کند، چیست؟
همه مراجع: باید تدریس برای آنان را رها کند. [۳۰]

نگاه خواستگاری

پرسش ۱۷. در چه صورت می‌توانم به چهره، گردن و موهای دختری که قصد ازدواج با او را دارم، نگاه کنم؟
همه مراجع (به جز صافی): نگاه به دختر مورد نظر با شرایط ذیل جایز است:
۱. به قصد لذت و ریبه نباشد [هر چند بداند با نگاه لذت قهری پیدا می‌شود].
۲. برای آگاهی از وضع جسمانی دختر باشد (پس اگر از حال او آگاه است، نگاه او جایز نیست).
۳. مانعی از ازدواج در میان نباشد (برای مثال دختر شوهر نداشته باشد).
۴. احتمال بدهد دختر او را رد نمی‌کند. [۳۱]
آیه‌الله صافی: با رعایت شرایط یاد شده، بنابر احتیاط واجب تنها به صورت و دست‌ها تا مچ اکتفا کند. [۳۲]

پرسش ۱۸. می‌خواهم با دختری ازدواج کنم آیا می‌توانم، به طور پنهانی به موها و گردن او نگاه کنم یا اینکه در این نگاه رضایت و اجازه او شرط است؟
همه مراجع: اگر شرایط نگاه جایز را داشته باشد، رضایت دختر در آن شرط نیست. [۳۳]

نگاه‌های خیابانی

پرسش ۱۹. شخصی قصد ازدواج دارد؛ آیا می‌تواند بدون قصد لذت به چهره و موهای خانم‌ها (مثلاً در خیابان) نگاه کند تا کسی را ببیند و بعد از او خواستگاری کند؟
همه مراجع: این نوع نگاه‌ها جایز نیست. [۳۴]
تبصره. نگاه به دختر به منظور ازدواج با او، شرایطی دارد که با رعایت آن جایز می‌شود. (ر.ک: پرسش ۱۷).

نگاه به نامزد

پرسش ۲۰. آیا نگاه به بدن نامزد خود که هنوز نامحرم است - ولی محرم شدن قطعی است - جایز است؟
همه مراجع: خیر، نامزد نامحرم با سایر زنان تفاوتی ندارد. [۳۵]

نگاه ناخودآگاه

پرسش ۲۱. با توجه به اینکه کلاس‌های دانشجویان دختر و پسر با هم برگزار می‌شود، طبعاً ناخودآگاه چشم انسان به دختران نامحرم می‌افتد؛ حکم آن در صورتی که بدون قصد لذت باشد چیست؟
همه مراجع: اگر ناخودآگاه و بدون قصد لذت باشد، اشکال ندارد. [۳۶]
تبصره. طبق فتوای آیات عظام بهجت و صافی، اصل اختلاط دختر و پسر در يك کلاس با توجه به اینکه در معرض فساد است، جایز نیست (ر.ک: پرسش ۹۲)

پرسش ۲۲. با وضعی که زنان بیرون می‌آیند و ما نیز مجبوریم به کوچه و خیابان برویم و چشم‌مان به آنان می‌افتد، تکلیف چیست؟

همه مراجع: نگاه اتفاقی به بدن و موی آنان حرام نیست؛ ولی باید از نگاه عمدی [و پیوسته] اجتناب کرد. [۳۷]
تبصره. نگاه به زنان بی‌بند و بار حکم خاصی دارد که در «نگاه به بی‌حجاب» آمده است.

نگاه به فامیل

پرسش ۲۳. نگاه به زنان نامحرم - به ویژه فامیل و آشنا - بدون قصد لذت و تنها از روی علاقه و محبت (مثلاً به چشم خواهری) باشد، چه حکمی دارد؟
همه مراجع (به جز صافی): اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، نگاه به صورت و دست‌ها تا مچ جایز است، ولی نگاه به جاهای دیگر [هر چند بدون قصد لذت] حرام است. [۳۸]
آیه‌الله صافی: نگاه به بدن آنان [هر چند بدون قصد لذت] حرام است و بنا بر احتیاط واجب، به صورت و دست‌ها تا مچ نیز بدون قصد لذت نگاه نشود. [۳۹]

نگاه به محرم

پرسش ۲۴. زن و مرد محرم تا چه اندازه می‌توانند به بدن یکدیگر نگاه کنند؟
همه مراجع (به جز مکارم): اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، می‌توانند به تمام بدن یکدیگر [به جز عورت] نگاه کنند. [۴۰]
آیه‌الله مکارم: اگر قصد لذت و ترس افتادن به حرام نباشد، می‌توانند تنها به آن مقداری که در میان محارم، پوشاندنش معمول است، نگاه کنند و در غیر آن (مثلاً ما بین ناف تا زانو) بنا بر احتیاط واجب، نگاه به آن جایز نیست. [۴۱]

نگاه به همجنس

پرسش ۲۵. نگاه مرد به بدن مرد و زن به بدن زن، تا چه حدودی جایز است؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، می‌توانند به تمام بدن یکدیگر [به جز عورت] نگاه کنند. [۴۲]

نگاه به بدحجاب

پرسش ۲۶. نگاه کردن به موهای زنان بدحجاب - که هیچ گونه امر و نهی در آنان تأثیر ندارد - چگونه است؟
آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، فاضل و نوری: بنا بر احتیاط واجب، بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام نیز جایز نیست. [۴۳]
آیه‌الله بهجت: بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام نیز جایز نیست. [۴۴]
آیات عظام تبریزی، سیستانی، مکارم و وحید: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۴۵]

نگاه به روستایی

پرسش ۲۷. در بعضی از مناطق ایران، زنان روستانشینی هستند که نوعاً خود را نمی‌پوشانند؛ آیا می‌توان بدون قصد لذت به آنها نگاه کرد؟
آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، فاضل و نوری: بنا بر احتیاط واجب، بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام نیز جایز نیست. [۴۶]
آیات عظام بهجت و مکارم: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۴۷]
آیات عظام تبریزی، سیستانی و وحید: چنانچه از زنان بی‌باکی است که اگر او را امر به حجاب کنند اعتنا نمی‌کنند نگاه به آنان بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام، اشکال ندارد. [۴۸]

نگاه به زنان اهل تسنن

پرسش ۲۸. آیا نگاه به مو و بدن زنان اهل تسنن جایز است؟
همه مراجع: خیر، نگاه به آنان نیز همان حکم نگاه به زنان شیعه را دارد. [۴۹]

نگاه به مسلمانان خارجی

پرسش ۲۹. حکم نگاه کردن به زنان مسلمان که در کشورهای خارجی فاقد حجاب و پوشش اسلامی‌اند، چگونه است؟
آیات عظام امام، خامنه‌ای، صافی، فاضل و نوری: بنا بر احتیاط واجب، بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام نیز جایز نیست. [۵۰]
آیه‌الله بهجت: نگاه به آنان جایز نیست؛ هر چند بدون قصد لذت باشد. [۵۱]
آیات عظام تبریزی، سیستانی، مکارم و وحید: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد (مگر اینکه از زنانی باشند که اگر آنان را نهی کنند بپذیرند). [۵۲]

نگاه به غیر مسلمان

پرسش ۳۰. آیا نگاه کردن به زن غیر مسلمان که پوششی ندارد، جایز است؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد؛ تنها نگاه به جاهایی از بدنشان که معمولاً آن را نمی پوشانند، جایز است. [۵۳]

نگاه به کهنسال

پرسش ۳۱. آیا نگاه کردن به مو، گردن و دست‌های زن کهنسال جایز است؟
همه مراجع: بدون قصد لذت، اشکال ندارد. [۵۴]

پرسش ۳۲. حکم نگاه به زنان کهنسالی که چهره و موهای خود را آرایش و تزئین کرده‌اند، چیست؟
همه مراجع: در فرض مذکور، نگاه به آنان جایز نیست. [۵۵]

نگاه پسر بچه

پرسش ۳۳. آیا پسر بچه ممیز، می‌تواند به مو و بدن نامحرم نگاه کند؟
همه مراجع (به جز مکارم و تبریزی): پسر بچه ممیز تکلیف ندارد و نگاهش به زن بی‌اشکال است؛ ولی بنا بر احتیاط واجب، زن باید بدن و موی خود را از پسر بچه ممیزی که نگاهش به زن، باعث تحریک شهوت او می‌شود، بپوشاند. [۵۶]
آیات عظام تبریزی و مکارم: پسر بچه ممیز تکلیف ندارد و نگاهش به زن بی‌اشکال است؛ ولی بهتر است زن بدن و موی خود را از او بپوشاند. [۵۷]
تبریه. حکم «نگاه پسر بچه ممیز به زن بی‌اشکال است» در رساله‌های عملیه نیامده است؛ ولی از آنجا که فقیهان یکی از نشانه‌های تکلیف را بلوغ می‌دانند، پسر بچه ممیز مشمول آن قرار نمی‌گیرد.

نگاه به زیورآلات

پرسش ۳۴. حکم نگاه به زیورآلات زن نامحرم از روی لباس چیست؟
آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل و نوری: بنا بر احتیاط واجب نگاه به آنها جایز نیست. [۵۸]
آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، صافی، مکارم و وحید: نگاه به آنها جایز نیست. [۵۹]
آیه‌الله سیستانی: نگاه به گردنبند و مانند آن جایز نیست؛ ولی نگاه به انگو و دستبند آنان - بدون قصد لذت - اشکال ندارد. [۶۰]

پرسش ۳۵. نگاه کردن مردان به حلقه ازدواج یا انگشتر عقیق خانم‌ها چه حکمی دارد؟
آیات عظام امام، بهجت، خامنه‌ای، صافی و فاضل: نگاه به آن جایز نیست. [۶۱]
آیه‌الله تبریزی: نگاه به انگشتری که به طور معمول نزد زنان بزرگسال متعارف است اشکال ندارد؛ حتی اگر زنان جوان از آن انگشتر استفاده کنند. [۶۲]
آیات عظام سیستانی، مکارم و نوری: بدون قصد لذت اشکال ندارد. [۶۳]
آیه‌الله وحید: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. [۶۴]

نگاه به ورزشکاران

پرسش ۳۶. آیا دیدن ورزش فوتبال، کشتی و مانند آن، که مردان با شورت و زیرپوش بازی می‌کنند، از نزدیک برای زنان جایز است؟
همه مراجع (به جز بهجت، تبریزی و سیستانی): خیر، نگاه زن به بدن مرد نامحرم، جایز نیست؛ هر چند بدون قصد لذت باشد. [۶۵]
آیه‌الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. [۶۶]
آیه‌الله تبریزی: اگر به قصد لذت یا ترس افتادن به گناه باشد، نگاه به بدن آنان جایز نیست. [۶۷]
آیه‌الله سیستانی: در ورزش فوتبال اگر نگاه با قصد لذت یا ترس افتادن به گناه باشد، حرام است و در ورزش کشتی بنا بر احتیاط واجب، بدون قصد لذت نیز جایز نیست. [۶۸]

نگاه به فیلم ورزشی

پرسش ۳۷. حکم تماشای کشتی‌گیران و سایر ورزشکاران با بدن نیمه برهنه از تلویزیون برای بانوان چگونه است؟ آیات عظام امام، سیستانی، فاضل، نوری و وحید: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد و باعث مفسده هم نشود، اشکال ندارد. [۶۹]

آیات عظام بهجت، صافی و مکارم: با توجه به اینکه نگاه به این نوع برنامه‌ها باعث فساد و تهییج شهوت می‌شود، جایز نیست. [۷۰]

آیات عظام تبریزی و خامنه‌ای: اگر به طور غیر زنده پخش شود و قصد لذت و ترس افتادن به حرام نباشد، اشکال ندارد. [۷۱] تبصره. پاسخ یاد شده در جایی است که مردان ورزشکار و کشتی‌گیر، ناشناس باشند و گرنه به فتوای مراجع تقلید، تماشای آن حرام است.

نگاه به دختر بچه

پرسش ۳۸. آیا نگاه کردن به مو و بدن دختر نابالغ جایز است؟

آیات عظام امام، خامنه‌ای و سیستانی: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد؛ ولی بنابر احتیاط [مستحب] به جاهایی [مانند ران، شکم و سینه] که معمولاً آنها را می‌پوشانند، نگاه نکند. [۷۲]

آیه‌الله بهجت: اگر دختری است که خوب و بد را می‌فهمد، بنابر احتیاط واجب نگاه به او - خواه با قصد لذت باشد یا بدون آن - جایز نیست. [۷۳]

آیات عظام تبریزی، صافی و وحید: اگر دختری است که خوب و بد را می‌فهمد نگاه به او [هر چند بدون قصد لذت] جایز نیست. [۷۴]

آیات عظام فاضل، مکارم و نوری: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد، ولی بنابر احتیاط واجب به جاهایی [مانند ران، شکم و سینه] که معمولاً آنها را می‌پوشانند، نگاه نکند. [۷۵]

پرسش ۳۹. از دخترانی که کوچک و با چادر می‌باشند خوشم می‌آید، چون معنویت خاصی دارند؛ آیا نگاه کردن به آنها اشکال دارد؟

همه مراجع: اگر نگاه به آنان بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۷۶]

نگاه به پسر بچه

پرسش ۴۰. حکم نگاه زن به بدن پسر بچه ممیز (به جز عورت او) چیست؟

همه مراجع (به جز بهجت): بدون قصد لذت اشکال ندارد. [۷۷]

آیه‌الله بهجت: اگر خوب و بد را می‌فهمد، بنابر احتیاط واجب نگاه به بدن او جایز نیست. [۷۸]

نگاه به عورت بچه

پرسش ۴۱. نگاه کردن به عورت بچه چه حکمی دارد؟

آیات عظام امام، سیستانی، فاضل، مکارم و نوری: نگاه کردن به عورت بچه ممیزی که خوب و بد را می‌فهمد، بنابر احتیاط واجب جایز نیست؛ هر چند از پشت شیشه و مانند آن باشد. [۷۹]

آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، صافی و وحید: نگاه کردن به عورت بچه ممیزی که خوب و بد را می‌فهمد، جایز نیست؛ هر چند از پشت شیشه و مانند آن باشد. [۸۰]

فصل دوم : عکس و فیلم نامحرم

عکس و فیلم ناشناس

پرسش ۴۲. نگاه مرد به عکس و فیلم بی‌حجاب زن ناشناس، چه حکمی دارد؟

همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد و مفسده‌ای در بین نباشد، اشکال ندارد. [۸۱]

تبصره. هر چند تعبیر «بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه» در برخی منابع ذکر نشده؛ ولی این مسأله مورد اتفاق تمامی فقیهان است.

نگاه خواستگاری به عکس

پرسش ۴۳. آیا مرد می‌تواند برای آگاهی از خصوصیات جسمی و زیبایی دختری که می‌خواهد با او ازدواج کند، عکس یا فیلم او را مشاهده کند؟ در صورتی که دختر، فامیل و آشنا باشد، چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت باشد، اشکال ندارد؛ هر چند آن دختر از فامیل و آشنایان باشد. [۸۲]

عکس و فیلم آشنا

پرسش ۴۴. نگاه کردن به عکس و فیلم‌های زنان فامیل و آشنا که در آن بدون حجاب مشاهده می‌شوند، چگونه است؟ آیات عظام امام، تبریزی و نوری: اگر از زنانی‌اند که به حفظ حجاب شرعی پایبند هستند، نگاه کردن به عکس و فیلم آنان حرام است. [۸۳]

آیات عظام بهجت و فاضل: بنابر احتیاط واجب نگاه کردن به عکس و فیلم آنان، جایز نیست. [۸۴]
آیات عظام سیستانی، مکارم و وحید: اگر از زنانی‌اند که به حفظ حجاب شرعی پایبند هستند، بنابر احتیاط واجب نگاه کردن به عکس و فیلم آنان جایز نیست. [۸۵]
آیات عظام خامنه‌ای و صافی: نگاه کردن به عکس و فیلم آنان (به ویژه در مواردی که در معرض هتك و فساد باشند)، حرام است. [۸۶]

پرسش ۴۵. نگاه به عکس و فیلم برخی از فامیل‌ها و آشنایان که از نظر حجاب بی‌بند و بار و بی‌باك هستند، حکمش چیست؟

آیات عظام امام، تبریزی، سیستانی، مکارم و وحید: اگر باعث مفسده نشود، اشکال ندارد. [۸۷]
آیات عظام بهجت، فاضل و صافی: بنابر احتیاط واجب نگاه به عکس و فیلم آنان، جایز نیست. [۸۸]
آیه‌الله خامنه‌ای: نگاه کردن به عکس و فیلم آنان جایز نیست. [۸۹]

عکس از دنیا رفته

پرسش ۴۶. حکم مشاهده و فیلم زنان فامیل که از دنیا رفته‌اند، چیست؟
همه مراجع: حکم نگاه به عکس و فیلم دوران حیات آنان را دارد و هیچ تفاوتی نمی‌کند. [۹۰]

عکس بازیگران

پرسش ۴۷. اخیراً از بازیگران زن پوسترهایی تهیه شده است. برخی از آنان موهای خود را بیرون انداخته‌اند و بعضی دیگر لباس‌های تنگ و اندام‌نما پوشیده و عکس انداخته‌اند، در این مورد حکم چگونه است؟
همه مراجع: اگر نشر و نگاه به آنان باعث مفسده گردد، جایز نیست. [۹۱]

نگاه به عکس دختر

پرسش ۴۸. نگاه کردن به عکس بدون حجاب دختر بچه‌های ممیز، چگونه است؟
همه مراجع: اگر با قصد لذت نباشد و باعث مفسده نشود، اشکال ندارد. [۹۲]

عکس دوران کودکی

پرسش ۴۹. دیدن عکس دوران کودکی زنان نامحرم، در صورتی که پوشش کافی نداشته باشند، چه حکمی دارد؟
همه مراجع (به جز سیستانی): اگر نگاه به آن باعث هتك آنان و تحريك شهوت نشود، اشکال ندارد. [۹۳]
آیه‌الله سیستانی: اگر عکس یاد شده از وضع کنونی زن حکایت کند و او را نیز بشناسد، بنابر احتیاط واجب جایز نیست. [۹۴]

فیلم‌های صدا و سیما

پرسش ۵۰. نگاه به فیلم‌های ایرانی و خارجی که در آنها حجاب رعایت نمی‌شود و از صدا و سیما پخش می‌شوند، چه حکمی دارد؟

همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد و باعث مفسد و انحرافات اخلاقی نشود، اشکال ندارد. [۹۵]

فیلم‌های وزارت ارشاد

پرسش ۵۱. نگاه به فیلم‌های مجاز داخلی و خارجی که به وسیله وزارت ارشاد اجازه داده شده است، چه حکمی دارد؟ همه مراجع: اگر [در حد ابتدال نبوده] و بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد و باعث مفسد و انحرافات اخلاقی نشود، اشکالی ندارد [خواه فیلم داخلی باشد یا خارجی]. [۹۶]

پخش زنده و غیر زنده

پرسش ۵۲. حکم تماشای زن بی‌حجاب در رسانه‌های تصویری به صورت زنده و غیر زنده چیست؟ همه مراجع (به جز تبریزی و خامنه‌ای): اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد و باعث مفسد نشود، اشکالی ندارد و تفاوتی بین پخش زنده و غیر زنده نمی‌کند. [۹۷]

آیه‌الله تبریزی: بین پخش زنده و غیر زنده تفاوت است. اگر به طور غیر زنده پخش شود و باعث مفسد نشود، اشکالی ندارد و اگر به طور زنده باشد، نگاه به آن [هر چند باعث مفسد نیز نشود] جایز نیست. [۹۸]

آیه‌الله خامنه‌ای: بین پخش زنده و غیر زنده تفاوت است. اگر به طور غیر زنده پخش شود و بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد و باعث مفسد نشود، اشکالی ندارد و اگر به طور زنده باشد، بنابر احتیاط واجب، نگاه به آن [هر چند باعث مفسد نیز نشود] جایز نیست. [۹۹]

تفاوت فیلم و عکس

پرسش ۵۳. آیا نگاه به فیلم با نگاه به عکس زن نامحرم بی‌حجاب، تفاوت دارد؟ همه مراجع (به جز تبریزی و خامنه‌ای): بین فیلم و عکس تفاوتی در حکم نیست و فیلم همان عکس متحرک است. آیه‌الله تبریزی: بین فیلمی که به طور غیرمستقیم و غیر زنده پخش می‌شود و عکس تفاوتی در حکم نیست؛ ولی نگاه به فیلم زنده، حکم نگاه به شخص را دارد و با عکس فرق می‌کند.

آیه‌الله خامنه‌ای: بین فیلمی که به طور غیرمستقیم و غیرزنده پخش می‌شود و عکس تفاوتی در حکم نیست؛ ولی نگاه به فیلم زنده بنابر احتیاط واجب حکم نگاه به شخص را دارد و با عکس فرق می‌کند. [۱۰۰]

مشاهده نامحرم در چت

پرسش ۵۴. آیا در چت با نامحرم در اینترنت، می‌توان به چهره بی‌حجاب او که از دوربین کامپیوتری مشاهده می‌شود، نگاه کرد؟ همه مراجع (به جز تبریزی و خامنه‌ای): اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد و باعث مفسد نشود، اشکالی ندارد.

آیه‌الله تبریزی: نگاه به آن [هر چند باعث مفسد نیز نشود] جایز نیست.

آیه‌الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط واجب، نگاه به آن [هر چند باعث مفسد نیز نشود] جایز نیست.

عکس و فیلم مبتذل

پرسش ۵۵. نگاه به فیلم‌های مبتذل که بیشتر زنان غیر مسلمان در آن بازی می‌کنند - در صورتی که موجب تحریک انسان نشود - چه حکمی دارد؟ همه مراجع (به جز تبریزی و سیستانی): با توجه به اینکه دیدن این گونه فیلم‌ها به طور معمول شهوت برانگیز و مقدمه ارتکاب گناه می‌باشد، نگاه به آنها حرام است. [۱۰۱]

آیه‌الله تبریزی: نگاه به فیلم‌هایی که موجب تحریک شهوت بر حرام یا ترویج فساد در جامعه باشد، جایز نیست. [۱۰۲]

آیه‌الله سیستانی: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه نیز باشد، بنابر احتیاط واجب نگاه به زنان جایز نیست. [۱۰۳]

عکس مبتذل غیرمسلمانان

پرسش ۵۶. نگاه کردن به عکس‌های عربان و برهنه زنان و مردان غیرمسلمان چه حکمی دارد؟ آیات عظام امام، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل و وحید: اگر با قصد لذت باشد، حرام است و بنابر احتیاط واجب بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام نیز جایز نیست. [۱۰۴]

آیات عظام بهجت، صافی، مکارم و نوری: نگاه به آن جایز نیست؛ هر چند بدون قصد لذت باشد. [۱۰۵]

دفع افسد به فاسد

پرسش ۵۷. آیا به منظور جذب جوانان و نرفتن آنان به سمت برنامه‌های مبتذل ماهواره‌ای، جایز است کمی در پخش فیلم‌های رسانه‌های داخلی تساهل ورزید؟
همه مراجع: خیر، این کار جایز نیست. [۱۰۶]

عکس و فیلم آموزشی

پرسش ۵۸. نگاه کردن به عکس‌های عریان موجود در کتاب‌های پزشکی که آموزش آن برای دانشجویان ضروری است، چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۱۰۷]
تبصره. فرض مسأله جایی است که نگاه به عکس‌های یاد شده، جهت آموزش برای دانشجویان ضروری باشد.

پرسش ۵۹. دیدن فیلم‌های آموزشی (غیر ضروری) یا جست‌وجوی اینترنتی که شامل برخی صحنه‌های مهیج است، چه حکمی دارد؟
همه مراجع (به جز تبریزی و سیستانی): نگاه به این فیلم‌ها و صحنه‌ها - که مهیج و شهوت برانگیز است - جایز نیست. [۱۰۸]
آیه‌الله تبریزی: نگاه به این فیلم‌ها که باعث تحریک شهوت بر حرام و یا ترویج فساد در جامعه می‌شود، جایز نیست.
آیه‌الله سیستانی: نگاه به این فیلم‌ها و صحنه‌ها با قصد لذت، حرام است و بنابر احتیاط واجب بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام نیز جایز نیست.

فیلم آموزش جنسی

پرسش ۶۰. حکم نگاه به فیلم‌های روش آموزش جنسی چیست؟
همه مراجع (به جز تبریزی و سیستانی): نگاه به این گونه فیلم‌ها که به طور معمول با نگاه شهوت برانگیز همراه است، جایز نیست. [۱۰۹]
آیه‌الله تبریزی: نگاه به این نوع فیلم‌ها که باعث تحریک شهوت بر حرام و یا ترویج فساد در جامعه می‌شود، جایز نیست. [۱۱۰]
آیه‌الله سیستانی: اگر به قصد لذت و شهوت باشد، حرام است و بدون آن نیز بنابر احتیاط واجب جایز نیست. [۱۱۱]

فیلم تحریک زناشویی

پرسش ۶۱. آیا زن و شوهر برای تحریک جنسی، می‌توانند به فیلم‌های سکس و مبتذل نگاه کنند؟
همه مراجع (به جز تبریزی): خیر، تحریک شهوت به وسیله فیلم‌های مبتذل و جنسی، جایز نیست. [۱۱۲]
آیه‌الله تبریزی: نگاه به فیلم‌هایی که باعث تحریک شهوت بر حرام و یا ترویج فساد در جامعه می‌شود، جایز نیست. [۱۱۳]
پرسش ۶۲. اگر شوهر اصرار زیاد کند بر اینکه با او فیلم مبتذل نگاه کنم، تکلیف چیست؟
همه مراجع (به جز تبریزی و سیستانی): اطاعت از شوهر در این زمینه واجب نیست و نگاه به این نوع فیلم‌ها - که به طور معمول با نگاه شهوت برانگیز همراه است - جایز نیست. [۱۱۴]
آیه‌الله تبریزی: اطاعت از شوهر در این زمینه واجب نیست و نگاه به فیلم‌هایی که باعث تحریک شهوت بر حرام یا ترویج فساد در جامعه می‌شود، جایز نیست. [۱۱۵]
آیه‌الله سیستانی: اطاعت از شوهر در این زمینه واجب نیست و نگاه به این نوع فیلم‌ها اگر با قصد لذت باشد، حرام است و چنانچه بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام نیز باشد، بنابر احتیاط واجب جایز نیست. [۱۱۶]
تبصره. اطاعت از شوهر، جایگاه خاصی دارد و مورد یاد شده از این قبیل نیست.

نگاه متأهل به فیلم

پرسش ۶۳. آیا در مشاهده فیلم‌های شهوت‌انگیز، بین فرد متأهل و مجرد تفاوتی دارد؟
همه مراجع: نگاه به فیلم‌های محرک و شهوت‌انگیز، جایز نیست و بین مجرد و متأهل تفاوتی ندارد. [۱۱۷]

سانسور فیلم مبتذل

پرسش ۶۴. دیدن فیلم‌های مبتذل به منظور سانسور کردن آن، چه حکمی دارد؟

آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل و مکارم: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، برای مأموران نظارت در مقام انجام دادن وظیفه قانونی، به مقدار ضرورت اشکال ندارد؛ ولی باید از قصد لذت اجتناب کنند و واجب است افرادی که برای نظارت و بررسی گمارده می‌شوند از جهت فکری و روحی زیر نظر راهنمایی مسئولین باشند. [۱۱۸]

آیات عظام بهجت، صافی و وحید: فیلم‌ها که همیشه با نگاه شهوت برانگیز همراه است، جایز نیست. [۱۱۹]

آیه‌الله سیستانی: اگر با قصد لذت باشد، حرام است و اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، بنابر احتیاط واجب، نگاه کردن به آن جایز نیست. [۱۲۰]

ارضای شهوت با فیلم

پرسش ۶۵. اگر با مشاهده فیلم‌های شهوت‌انگیز، مقداری از شهوت انسان فروکش کند و در جلوگیری از ارتکاب حرام مؤثر باشد، چه حکمی دارد؟ آیا مشاهده آن به این منظور جایز است؟

همه مراجع: نگاه به این فیلم‌های شهوت برانگیز، جایز نیست و توجیه یاد شده، مجوز ارتکاب حرام دیگر نمی‌شود. [۱۲۱]

برنامه‌های ماهواره‌ای

پرسش ۶۶. نظر مراجع بزرگوار تقلید را درباره مشاهده برنامه‌های ماهواره بیان کنید؟

آیات عظام بهجت و صافی: استفاده از برنامه‌های مشتمل بر فساد و مخرب جایز نیست. [۱۲۲]

آیه‌الله تبریزی: چنانچه نگاه کردن آنها باعث تهییج شهوت بر حرام یا ترویج فساد در جامعه باشد، جایز نیست و در غیر این صورت باید مراعات مقررات و قوانین شود. [۱۲۳]

آیات عظام خامنه‌ای و مکارم: استفاده از برنامه‌های مفید و مشروع (مانند برنامه‌های علمی و قرآنی) هر چند فی نفسه مانعی ندارد؛ ولی با توجه به اینکه برنامه‌هایی که از طریق این دستگاه پخش می‌شود غالباً در بردارنده آموزش افکار گمراه کننده و تحریف حقایق و برنامه‌های لهو و فساد هستند، استفاده از ماهواره جایز نیست. [۱۲۴]

آیه‌الله سیستانی: استفاده از ماهواره اگر مفسده نداشته باشد، جایز است و دیدن فیلم‌های مستهجن جایز نیست و تهیه آن در صورتی که اطمینان پیدا شود دیگران از آن استفاده بدی نمی‌کنند، اشکال ندارد. [۱۲۵]

آیه‌الله فاضل: استفاده از برنامه‌های مفید و مشروع آن اشکال ندارد؛ ولی مشاهده برنامه‌های مشتمل بر فساد و مخرب جایز نیست و اگر در این زمینه مقرراتی وجود دارد، باید رعایت شود. [۱۲۶]

آنتن ماهواره

پرسش ۶۷. حکم خرید و فروش آنتن ماهواره چیست؟

آیات عظام امام و وحید: اگر منافع حرام و نامشروع آن بیش از منافع حلال آن باشد - به گونه‌ای که منافع حلال بسیار نادر گردد - خرید و فروش آن جایز نیست و اگر قانونی در این زمینه وجود دارد باید مراعات گردد.

آیه‌الله بهجت: با توجه به اینکه استفاده از منافع حرام و نامشروع آن، بیش از منافع حلال است - به گونه‌ای که استفاده منافع مشروع آن بسیار نادر است - خرید و فروش آن جایز نیست. [۱۲۷]

آیات عظام تبریزی و فاضل: خرید و فروش آن در صورتی که به منظور استفاده حرام نباشد، اشکال ندارد. [و اگر قانونی در این زمینه وجود دارد] باید بر طبق آن عمل شود. [۱۲۸]

آیات عظام خامنه‌ای و مکارم: دستگاه مذکور، هر چند از آلات مشترك است که قابلیت استفاده حلال را دارد؛ ولی چون غالباً از آن بهره‌برداری حرام می‌شود و افزون بر این بهره‌گیری از آن در خانه، مفسد دیگری را هم در بر دارد، بنابراین خرید و استفاده از آن در خانه جایز نیست، مگر برای کسی که اطمینان دارد از آن استفاده حرام نمی‌کند و نصب آن در خانه نیز مفسده دیگری در بر ندارد و اگر قانونی در این زمینه وجود دارد، باید رعایت شود. [۱۲۹]

آیه‌الله سیستانی: خرید و فروش آن جایز نیست؛ مگر در صورتی که اطمینان پیدا کند که خود و یا دیگران از آن استفاده حرام نمی‌کنند. [۱۳۰]

آیه‌الله صافی: خرید و فروش و استفاده مشروع از آن، در صورتی که مجتهد جامع شرایط به ملاحظه مصالح مهمه‌ای آن را ممنوع نکرده باشد، اشکال ندارد. [۱۳۱]

تصره ۱. مراجع تقلید در اصل جواز خرید و فروش آلات مشترکی که دارای منافع حلال و حرام بوده و نیز در حرمت آلاتی که منافع مقصود و غالبی آن نامشروع بوده و یا استفاده از منافع حلال و مشروع آن در بین مردم بسیار نادر بوده، اختلاف نظر ندارند؛ بلکه اختلاف نظر تنها در مورد و مصداق آن است؛ یعنی، آیا استفاده از برنامه‌های علمی و قرآنی دستگاه ماهواره، در بین مردم در حد وفور است یا اینکه این دستگاه منافع حرام و نامشروعش بسیار بوده و به گونه‌ای است که زمینه

دریافت برنامه‌های فاسد و مخرب را کاملاً فراهم می‌سازد؟ هر يك از مراجع تقلید در این زمینه (مصادق) برداشت و نظری داشته و در قالب فتوا ارائه داده‌اند و عده‌ای از آنان به فتوای کلی اکتفا نموده و تشخیص آن را به عرف واگذار کرده‌اند. تبصره ۲. با توجه به اینکه مسأله ترویج دستگاه ماهواره در کشور ایران بعد از رحلت امام خمینی مطرح گردید؛ از این رو نظر ایشان در خصوص ماهوار در دست نیست؛ ولی با توجه به مسأله ۲ از کتاب تحریرالوسیله (در باب مسائل مستحدثه)، می‌توان نظر ایشان را به دست آورد که در متن به آن اشاره شده است.

پرسش ۶۸. در صورتی که فروشنده آنتن ماهواره، بداند که خریدار آن را به منظور استفاده حرام تهیه می‌کند، حکم این معامله چیست؟

آیات عظام امام، خامنه‌ای و مکارم: فروش آن به خریدار یاد شده، جایز نیست. [۱۳۳]
آیه‌الله بهجت: با توجه به اینکه منافع مشروع و حلال ماهوار بسیار نادر است، خرید و فروش آن جایز نیست.
آیات عظام تبریزی و فاضل: تنها دانستن باعث نمی‌شود که فروش آن حرام گردد؛ ولی [اگر در این زمینه قانونی وجود داشته باشد] باید بر طبق آن عمل کند. [۱۳۳]
آیه‌الله سیستانی: خرید و فروش آنتن ماهواره جایز نیست؛ مگر در صورتی که اطمینان پیدا شود که او و یا دیگران، از آن استفاده حرام نمی‌کنند. [۱۳۴]
آیه‌الله صافی: تنها دانستن باعث نمی‌شود که فروش آن حرام گردد؛ ولی اگر مجتهد جامع شرایط با ملاحظه مصالح مهمه‌ای، آن را ممنوع کرده باشد باید به آن عمل کند. [۱۳۵]
آیه‌الله وحید: اگر منافع مشروع و حلال آن بسیار نادر باشد، خرید و فروش آن جایز نیست و در غیر این صورت تنها دانستن باعث نمی‌شود که فروش آن حرام گردد و اگر در این زمینه قانونی وجود دارد، باید مراعات گردد.

ظهور عکس توسط مرد

پرسش ۶۹. ظهور فیلم‌های عکاسی و میکس به وسیله مرد، چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر زن را نشناسد و برهنه و عریان نباشد و باعث مفسده نشود، اشکال ندارد. [۱۳۶]

پرسش ۷۰. حکم گرفتن عکس بدون حجاب که ظاهر کننده آن مرد نامحرم می‌باشد، چگونه است؟
همه مراجع: اگر ظاهر کننده او را نشناسد و باعث مفسده نیز نشود، اشکال ندارد. [۱۳۷]

فیلم برداری مجالس

پرسش ۷۱. در حالی که می‌دانیم مردان فامیل و آشنا فیلم ما را مشاهده می‌کنند، آیا بر ما (زنان) جایز است، بدون حجاب در مقابل فیلم بردار ظاهر شویم؟
همه مراجع: خیر، باید حجاب خود را رعایت کنید. [۱۳۸]

پرسش ۷۲. آیا جایز است زن در جشن‌های عروسی، بدون اجازه شوهرش عکس بیندازد؟
همه مراجع: اگر عکس گیرنده زن و یا محرم باشد و ظاهر کننده او را نشناسد و باعث مفسده نیز نباشد، عکس انداختن اشکال ندارد و اجازه شوهر در اینجا لازم نیست. [۱۳۹]

استفاده از اینترنت

پرسش ۷۳. حکم استفاده از اینترنت را بیان کنید.
همه مراجع: اینترنت از آلات مشترك است؛ از این رو استفاده از سایت‌های مشروع و حلال اشکال ندارد. [۱۴۰]

پرسش ۷۴. در مراجعه به سایت‌های اینترنتی خارجی، با موارد خلاف شرع زیاد مواجه می‌شویم. با اینکه در مسیر تحقیقات و ارتباط با تکنولوژی روز به استفاده از امکانات اینترنتی ناچار هستیم و با توجه به اینکه این‌گونه سایت‌ها نهایتاً اثر سوء خود را بر روی انسان می‌گذارد، تکلیف چیست؟
همه مراجع: استفاده از سایت‌های اینترنت در اموری که شرعاً حلال است، اشکال ندارد. [۱۴۱]

شغل کافی نت

پرسش ۷۵. حکم شغل کافی نت چیست؛ با توجه به اینکه اینترنت کاربردهای مختلف اعم از حلال و حرام دارد و به رغم کنترل، ممکن است عده‌ای به طور پنهانی بر روی برخی سایت‌های غیر مجاز برونند؟
همه مراجع: با توجه به اینکه اینترنت از آلات مشترک است، فروش آن جایز است، مگر طوری باشد که اشاعه منکرات و فحشا صدق کند که در این صورت حرام می‌شود.

فصل سوم : گفت و گوی نامحرم

گفت و گوی علمی با نامحرم

پرسش ۷۶. آیا صحبت کردن زن با مرد نامحرم که به نیت خیر و یا برای درس باشد، اشکال دارد؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد. [۱۴۳]
تبصره. گفت و گو با جنس مخالف اگر ادامه یابد، به طور معمول زمینه علاقه را ایجاد می‌کند. از این رو لازم است کنترل شود.

گفت و گو به قصد ازدواج

پرسش ۷۷. آیا صحبت کردن با کسی که قصد داریم در آینده با او ازدواج کنیم، گناه است؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد و باعث مفسده نشود، اشکال ندارد. [۱۴۳]

چت در اینترنت

پرسش ۷۸. چت (Chat) در اینترنت به صورت گفتاری و یا نوشتاری با جنس مخالف - با این شرط که از حدود شرعی خارج نشویم (مثلاً برای تبادل نظر) - چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۱۴۴]
تبصره. اگر جنس مخالف زن جوان باشد، بهتر است گفت‌وگو با او [هر چند بدون قصد لذت هم باشد] ترك شود.

چت با جنس مخالف

پرسش ۷۹. چت کردن با جنس مخالف و رد و بدل کردن صحبت‌های معمولی، چه حکمی دارد؟
همه مراجع: در صورتی که خوف فتنه و کشیده شدن به گناه وجود داشته باشد، جایز نیست. [۱۴۵]

پرسش ۸۰. حکم چت کردن با شخصی را که از جنسیت او بی‌اطلاعیم، بفرمایید؟
همه مراجع: اگر ترس افتادن به حرام باشد، جایز نیست. [۱۴۶]

پرسش ۸۱. چت کردن با اشخاص مختلف، به انگیزه پیدا کردن فرد مورد نظر برای ازدواج با او، چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد و باعث مفسده نشود، اشکال ندارد. [۱۴۷]
تبصره. فرض مسئله جایی است که شخص برای ازدواج آمادگی داشته باشد.

چت با غیر مسلمان

پرسش ۸۲. چت کردن با زنان غیر مسلمان و انجام صحبت‌های تحریک‌آمیز با آنان، چه حکمی دارد؟
همه مراجع: حرام است. [۱۴۸]

داستان‌های شهوانی

پرسش ۸۳. آیا خواندن داستان‌های تحریک‌کننده جنسی اشکال دارد؟
همه مراجع: اگر باعث تحریک شهوت گردد، خواندن آن جایز نیست. [۱۴۹]

گفت و گو با نامحرم

پرسش ۸۴. برخی از زنان هنگام صحبت کردن، با آب و تاب و صدای نازک سخن می‌گویند؛ آیا مرد نامحرم می‌تواند به سخنان او گوش دهد و با او صحبت کند؟

همه مراجع: اگر تلذذ و یا ترس افتادن به گناه در میان باشد، گوش دادن به سخنان آنان جایز نیست. [۱۵۰]

پرسش ۸۵. آیا زن در هنگام صحبت کردن با مرد نامحرم، حتما باید صدای خود را تغییر دهد و مردانه صحبت کند؟ همه مراجع (به جز فاضل): خیر، این کار لازم نیست؛ ولی نباید لحن صدای خود را نیز نازک نماید، به طوری که مرد را تحریک کند. [۱۵۱]

آیه الله فاضل: خیر، این کار لازم نیست؛ ولی بنابر احتیاط واجب نباید صدای خود را نیز نازک نماید، به طوری که مرد را تحریک کند. [۱۵۲]

سلام کردن به نامحرم

پرسش ۸۶. آیا سلام کردن مرد به زن نامحرم و زن به مرد نامحرم، جایز است؟ همه مراجع: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۱۵۳]

تیصره. اگر جنس مخالف دختر جوان باشد، بهتر است به او سلام نکند تا از لغزش در گناه در امان باشد.

نامه نگاری با نامحرم

پرسش ۸۷. نامه نگاری با نامحرم و طرح مسائل شهوانی از طریق ایمیل و یا پست، چه حکمی دارد؟ همه مراجع: طرح مسائلی که باعث ایجاد فتنه و فراهم آمدن زمینه فساد است، اشکال دارد. [۱۵۴]

گفت و گوی تلفنی

پرسش ۸۸. آیا در گفت و گوی زن و مرد نامحرم، فرقی بین گفت و گوی مستقیم و از راه دور (مانند اینترنت و تلفن) هست؟ همه مراجع: خیر، هیچ تفاوتی در حکم نمی‌کند و در هر دو مورد، اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۱۵۵]

شوخی با نامحرم

پرسش ۸۹. شوخی کردن با نامحرم چه حکمی دارد؟ همه مراجع: اگر با قصد لذت [جنسی] باشد یا بترسد که به گناه بیفتد، جایز نیست. [۱۵۶]

شوخی با محارم

پرسش ۹۰. آیا شوخی کردن با محارم خود جایز است؟ همه مراجع: اگر بدون قصد لذت جنسی و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد. [۱۵۷]

تقلید صدا

پرسش ۹۱. آیا تقلید صدای مردان به وسیله زن و برعکس جایز است؟ همه مراجع: اگر باعث استهزا و هتک دیگری نباشد، اشکال ندارد. [۱۵۸]

فصل چهارم : ارتباط دختر و پسر

اختلاط دانشجویان

پرسش ۹۲. آیا در محیط دانشگاهی اختلاط بین پسران و دختران، اشکالی دارد؟ همه مراجع (به جز بهجت و صافی): اگر نگاه گناه آلود انجام نشود و ترس افتادن به حرام نباشد، اشکال ندارد؛ ولی با وجود آن سزاوار است که مسؤولان کشورهای اسلامی، برنامه‌ای برای جدا ساختن مراکز تحصیلی پسران و دختران تنظیم کنند. [۱۵۹]

آیات عظام بهجت و صافی: با توجه به اینکه اختلاط دختر و پسر، در معرض فساد است، جایز نیست. [۱۶۰]

جشن مختلط

پرسش ۹۲. برگزاری جشن‌ها و مراسم در دانشگاه که در آن دختر و پسرها مختلط‌اند، چه حکمی دارد؟ همه مراجع (به جز بهجت و صافی): اصل اجتماع دختر و پسرها در يك محیط فی نفسه اشکال ندارد؛ ولی اگر بانوان حجاب کامل را رعایت نکنند و آقایان نگاه گناه‌آلود داشته باشند و محرمات دیگری از قبیل موسیقی حرام و مانند آن انجام گیرد، اجتماع آنان در آن محل جایز نیست. [۱۶۱]

آیات عظام بهجت و صافی: با توجه به اینکه اختلاط دختر و پسر، در این گونه اجتماعات در معرض فساد است، جایز نیست. [۱۶۲]

شرکت در تشکل مذهبی

پرسش ۹۴. در يك تشکل مذهبی فعالیت دارم که دختران و پسران در آن مختلط هستند! در بعضی مواقع احساس می‌کنم که ممکن است به گناه بیفتم، تکلیف چیست؟ همه مراجع: اگر ترس افتادن به گناه و مفسده در بین باشد، حضور در این تشکل‌ها جایز نیست. [۱۶۳]

اردوی دختر و پسر

پرسش ۹۵. آیا دانشجویان دختر و پسر می‌توانند به طور مشترک، به اردوهای تفریحی و سیاحتی مسافرت کنند؟ همه مراجع: با توجه به اینکه اختلاط دختران و پسران باعث مفسده است، باید از آن اجتناب شود. [۱۶۴]

نشستن بر سر يك سفره

پرسش ۹۶. آیا نشستن بر سر سفره‌ای که نامحرم وجود دارد، حرام است؟ همه مراجع: اگر کلمات مفسده انگیز رد و بدل نشود و از نگاه‌های حرام خودداری گردد و نیز ترس افتادن به گناه در کار نباشد، اشکال ندارد. [۱۶۵]

حضور بانوان در ادارات

پرسش ۹۷. آیا کار خانم‌ها در ادارات که با نامحرم روبه‌رو می‌شوند و گفت‌وگو می‌کنند، اشکال دارد؟ همه مراجع: اگر حجاب شرعی رعایت شود و قصد لذت و یا ترس افتادن به گناه نباشد، اشکال ندارد. [۱۶۶]

تبصره. اگر زنان بخواهند در این گونه اجتماعات فعالیت و خدمت کنند، باید علاوه بر حفظ حجاب، از آرایش چهره خود بپرهیزند.

خلوت زن و مرد

پرسش ۹۸. آیا خلوت کردن دو نفر نامحرم در يك مکان جایز است؟ به طور مثال آیا دختر و پسری که می‌خواهند با یکدیگر ازدواج کنند، می‌توانند در اتاق دربسته و خلوت با یکدیگر در مورد مسائل آینده صحبت کنند؟ آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری: اگر کسی نمی‌تواند وارد آن مکان شود و آنان بترسند که به حرام بیفتند، ماندنشان در آنجا حرام است. [۱۶۷]

آیات عظام بهجت، سیستانی و وحید: اگر احتمال فساد برود، ماندن آنها در آنجا حرام است؛ هر چند طوری باشد که کس دیگر بتواند وارد شود. [۱۶۸]

آیات عظام تبریزی و فاضل: اگر کسی نمی‌تواند وارد آن مکان شود؛ در صورتی که احتمال فساد برود، ماندنشان در آنجا حرام است. [۱۶۹]

آیه‌الله صافی: اگر کسی نمی‌تواند وارد آن مکان شود، ماندن آنان در آنجا حرام است؛ هر چند احتمال فساد ندهند و به گفت‌وگوهای علمی و ضروری مانند آن بپردازند. [۱۷۰]

آیه‌الله مکارم: اگر کسی نمی‌تواند وارد آن مکان شود، بنابر احتیاط واجب ماندن آنان در آنجا حرام است؛ هر چند احتمال فساد ندهند و به گفت‌وگوهای علمی و ضروری و مانند آن بپردازند. [۱۷۱]

پرسش ۹۹. تنها بودن زن و مرد نامحرم در برخی مکان‌های عمومی (مانند کتابخانه‌ها و وسایل نقلیه) چه حکمی دارد؟ همه مراجع: اگر احتمال فساد ندهند، ماندنشان در آنجا اشکال ندارد. [۱۷۲]

تبصره. در مکان‌های یاد شده، نوعاً تردد انجام می‌گیرد.

ارتباط شغلی

پرسش ۱۰۰. آیا ارتباط صمیمی بین دختر و پسر در هنگام همکاری و یا میهمانی، اشکال دارد؟ همه مراجع (به جز بهجت و صافی): دوستی بین دختر و پسر جایز نیست؛ چون ترس افتادن به گناه در میان است. اما ارتباط شغلی اگر باعث مفسده نشود و موازین شرع در آن رعایت گردد، اشکال ندارد. [۱۷۳] آیات عظام بهجت و صافی: آری، جایز نیست. [۱۷۴]

پرسش ۱۰۱. کار کردن در محیطی که يك مرد و زن وجود دارد و گاهی در بسته و باز می‌شود، چه حکمی دارد؟ همه مراجع: اگر به هیچ وجه احتمال فساد ندهند، اشکال ندارد. [۱۷۵] تبصره. میان فقیهان اختلاف نظر است که آیا صرف اجتماع زن و مرد نامحرم، در مکان خلوت - به طوری که کس دیگری وارد نشود - حرام است یا آنکه در کنار آن شرط دیگری (احتمال ارتکاب فساد) نیز لازم است؟ بسیاری از آنان قید دوم را لازم شمرده‌اند؛ ولی همگی در این اتفاق دارند که اگر در آن محیط تردد و رفت و آمد است؛ ولی باز احتمال فساد وجود دارد؛ در این صورت ماندنش در آنجا جایز نیست. البته به طور معمول اگر در باز و بسته می‌شود و رفت و آمد انجام می‌شود، احتمال فساد کم می‌باشد.

تدریس خصوصی

پرسش ۱۰۲. آیا برای تدریس خصوصی در منزل، می‌توان برای دانش‌آموزان دختر، معلم مرد و برای پسر معلم زن استخدام کرد؛ در حالی که هر دو در اتاق بسر می‌برند و کس دیگری در آنجا نیست؟ آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری: اگر کسی نمی‌تواند وارد اتاق شود و آنان بترسند که به حرام بیفتند، ماندنش در آنجا حرام است. آیات عظام بهجت، سیستانی و وحید: اگر احتمال فساد برود، ماندن آنان در آنجا حرام است؛ هر چند طوری باشد که کسی دیگر بتواند وارد شود. آیات عظام تبریزی و فاضل: اگر کسی نمی‌تواند وارد آن مکان شود؛ در صورتی که احتمال فساد برود، ماندنش در آنجا حرام است. [۱۷۶] آیه‌الله صافی: اگر کسی نمی‌تواند وارد اتاق شود، ماندن آنان در آنجا حرام است؛ هر چند احتمال فساد ندهند. آیه‌الله مکارم: اگر کسی نمی‌تواند وارد اتاق شود، بنابر احتیاط واجب ماندن آنان در آنجا جایز نیست.

پرسش ۱۰۳. معاشرت با دختر عمو در حد استادی و تقویت درس، چه حکمی دارد؟ همه مراجع (به جز بهجت و صافی): دختر عمو مانند سایر زنان بر شما نامحرم است. پس اگر ترس افتادن به گناه و مفسده در بین باشد، ارتباط و معاشرت با او جایز نیست؛ (هر چند برای تقویت درسی باشد). [۱۷۷] آیات عظام بهجت و صافی: جایز نیست. [۱۷۸]

نمایش و بازیگری

پرسش ۱۰۴. آیا اختلاط زن و مرد نامحرم به منظور نمایش تئاتر و بازیگری - که گاهی با مکالمات عاشقانه و مهیج شهوت همراه می‌باشد - جایز است؟ همه مراجع: اصل بازیگری در تئاتر و سینما اشکال ندارد؛ ولی باید از کارهای خلاف شرع و مکالمات شهوت‌انگیز خودداری کرد. [۱۷۹]

پرسش ۱۰۵. آیا بازی افراد در نمایش و فیلم‌ها در نقش زن و شوهر و یا خواهر و برادر و... جایز است؟ همه مراجع (به جز صافی): اگر باعث فساد (از قبیل مکالمات شهوت‌انگیز، خلوت با اجنبی و...) نشود، اشکال ندارد. [۱۸۰] آیه‌الله صافی: جایز نیست. [۱۸۱]

دوست داشتن جنس مخالف

پرسش ۱۰۶. اظهار دوستی به جنس مخالف در این حد که بگوید من تو را دوست دارم، چه حکمی دارد؟ همه مراجع: این کار جایز نیست؛ چون ترس افتادن به گناه در میان است. [۱۸۲]

دوست داشتن شخصیت‌های معنوی

پرسش ۱۰۷. عشق ورزیدن به شخصیت‌های معنوی و دینی جنس مخالف و دوست داشتن آنها از روی محبت الهی چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر باعث مفسده نشود، اشکال ندارد. [۱۸۳]

تماس در تاکسی و بازار

پرسش ۱۰۸. گاهی در بازار، نمایشگاه و وسایل نقلیه، زن و مرد به یکدیگر برخورد می‌کنند، در اینجا تکلیف چیست؟
همه مراجع: اصل تردد در مکان‌های یاد شده و یا تماس بدن زن و مرد با یکدیگر از روی لباس حرام نیست؛ ولی اگر ترس افتادن به گناه باشد و یا باعث تحریک شهوت و فساد گردد، جایز نیست. [۱۸۴]
تبصره. اگر در تماس بدنی، فشار و اتکا پیدا شود، باید از آن پرهیز شود.

تماس جنسی با نامحرم

پرسش ۱۰۹. آیا تماس‌های جنسی با نامحرم - غیر از دخول - حکم زنا را دارد؟
همه مراجع: خیر، زنا محسوب نمی‌شود؛ ولی حرام است. [۱۸۵]

دست دادن با نامحرم

پرسش ۱۱۰. حکم دقیق مصافحه و دست دادن با زن نامحرم - به ویژه فامیل مثل دختر خاله، دختر عمو و... - چیست؟
همه مراجع: دست دادن با زن نامحرم حرام است؛ خواه فامیل باشد و یا فامیل و خواه با قصد لذت باشد و یا بدون آن. [۱۸۶]

پرسش ۱۱۱. اگر در منطقه‌ای رسم بر این باشد که هنگام برخورد با یکدیگر مصافحه می‌کنند (حتی زنان با مردان) و ترک این کار، اهانت و اسائه ادب نسبت به طرف مقابل محسوب می‌شود؛ حکم دست دادن زن و مرد با این فرض چیست؟
همه مراجع: دست دادن با زن نامحرم جایز نیست و شعائر دینی باید حفظ شود و با تفهیم حکم شرعی، حمل بر اسائه ادب از بین می‌رود. [۱۸۷]

پرسش ۱۱۲. دست دادن با زن نامحرم به وسیله دستکش و مانند آن، چه حکمی دارد؟
آیات عظام امام و خامنه‌ای: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد؛ ولی بنا بر احتیاط واجب، نباید دست را بر دست فشار دهند. [۱۸۸]

آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی، صافی، مکارم و وحید: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد. [۱۸۹]

آیه‌الله فاضل: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد؛ ولی بهتر است دست را به دست فشار ندهند. [۱۹۰]

آیه‌الله نوری: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد؛ ولی نباید دست را به دست فشار دهند. [۱۹۱]

دست دادن با پیرزن

پرسش ۱۱۳. آیا دست دادن با زنان کهنسال نامحرم - که دست خود را برای مصافحه دراز می‌کنند - گناه است؟
همه مراجع (به جز بهجت): آری، دست دادن با آنان جایز نیست. [۱۹۲]
آیه‌الله بهجت: بدون قصد لذت، اشکال ندارد. [۱۹۳]

دست دادن با محارم

پرسش ۱۱۴. آیا می‌توان با زنان محرم دست داد؟
همه مراجع: آری، اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد. [۱۹۴]

دست دادن با غیر مسلمان

پرسش ۱۱۵. دست دادن با زنان غیر مسلمان چه حکمی دارد؟
همه مراجع: دست دادن با زنان غیر مسلمان هم جایز نیست؛ خواه کافر حربی باشد یا کتابی (مانند یهود و نصارا). [۱۹۵]

دست دادن با دختر

پرسش ۱۱۶. آیا دست دادن با دختران نابالغ جایز است؟
همه مراجع (به جز تبریزی، سیستانی و مکارم): اگر خوب و بد را می‌فهمند، دست دادن با آنان جایز نیست. [۱۹۶]
آیات عظام تبریزی، سیستانی: اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه باشد، اشکال ندارد. [۱۹۷]
آیه‌الله مکارم: اگر خوب و بد را می‌فهمند، دست دادن با آنان بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. [۱۹۸]

بوسیدن دختر ممیز

پرسش ۱۱۷. آیا بوسیدن و بغل کردن دختر بچه جایز است؟
همه مراجع (به جز سیستانی): اگر به شش سالگی رسیده باشد، بنا بر احتیاط واجب بوسیدن او - هر چند بدون قصد لذت - جایز نیست. [۱۹۹]
آیه‌الله سیستانی: بدون قصد لذت اشکال ندارد؛ ولی احتیاط مستحب آن است که از بوسیدن او خودداری شود. [۲۰۰]

بوسیدن محارم

پرسش ۱۱۹. پرستار برای گرفتن نبض و فشار خون و... باید به بدن زن نامحرم نگاه کند و به بدن او دست بزند، تکلیف چیست؟
همه مراجع (به جز تبریزی و سیستانی): با وجود زن پرستار، این کار برای مرد پرستار جایز نیست؛ ولی اگر ضرورت باشد، اشکال ندارد. [۲۰۲]
آیات عظام تبریزی و سیستانی: اگر برای انجام این امور پرستار زن در دسترس نباشد و یا مهارت مرد در این زمینه بیشتر باشد، اشکال ندارد. [۲۰۳]
تبصره ۱. پرستار در نگاه و لمس، تنها باید به همان قسمت از بدن که معاینه به آن ارتباط دارد، اکتفا کند.
تبصره ۲. اگر معاینه با نگاه یا لمس محقق می‌شود، باید به همان اکتفا کند.

تزریقات

پرسش ۱۲۰. آمپول زدن زن به وسیله نامحرم چگونه است؟
همه مراجع (به جز تبریزی و سیستانی): اگر آمپول زدن توسط هم جنس در دسترس نباشد و ضرورت اقتضا کند، اشکال ندارد. [۲۰۴]
آیات عظام تبریزی و سیستانی: اگر آمپول زدن هم جنس در دسترس نباشد، یا غیر هم جنس مهارتش در تزریق بیشتر باشد، اشکال ندارد. [۲۰۵]

دندان پزشك نامحرم

پرسش ۱۲۱. رجوع بیمار به دندان پزشك نامحرم، چه حکمی دارد؟
همه مراجع (به جز تبریزی و سیستانی): در صورتی که دندان پزشك هم جنس در دسترس نباشد و مراجعه ضرورت داشته باشد، اشکال ندارد. [۲۰۶]
آیات عظام تبریزی و سیستانی: اگر دندان پزشك همجنس در دسترس نباشد، یا دندان پزشك نامحرم مهارتش بیشتر باشد، اشکال ندارد. [۲۰۷]

متخصص نامحرم

پرسش ۱۲۲. در صورتی که پزشك زن هم وجود دارد؛ ولی احتمال می‌رود که متخصص مرد بیماری را بهتر تشخیص دهد، تکلیف چیست؟
همه مراجع (به جز سیستانی و تبریزی): تخصص بیشتر باعث نمی‌شود که زن به پزشك مرد مراجعه کند؛ مگر آنکه ضرورت و احتمال خطر در میان باشد. [۲۰۸]
آیات عظام تبریزی و سیستانی: اگر تخصص پزشك مرد در آن بیماری بیشتر باشد، مراجعه به او اشکال ندارد. [۲۰۹]

نجات نامحرم

پرسش ۱۲۳. تماس با بدن نامحرم، برای نجات او چه حکمی دارد؟
همه مراجع: به مقدار ضرورت اشکال ندارد. [۲۱۰]

مربی نامحرم

پرسش ۱۲۴. در هنگام آموزش، دست مربی به دست و بدن من می‌خورد، این چه حکمی دارد؟ همه مراجع: اگر به طور اتفاقی باشد، اشکال ندارد؛ ولی اگر از روی عمد باشد و یا می‌دانید هنگام آموزش دست مربی با بدن شما تماس می‌یابد، باید دست‌کش به دست کنید. [۲۱۱]

فصل پنجم : پوشش و حجاب

اهمیت حجاب

پرسش ۱۲۵. درباره حجاب و دلیل وجوب آن توضیح دهید.

«و لَا يُدِينَنَّ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ لَيُضْرَبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ خُيُوبِهِنَّ» [۲۱۲]؛ «و زینت خود را جز آن مقدار که نمایان است، آشکار نکنند و [اطراف] روسری‌های خود را بر سینه خود افکنند [تا گردن و سینه با آن پوشانده شود]». «حجاب»، در لغت به معنای پرده، حاجب و پنهان کردن است و در اصطلاح «پنهان کردن زن خود را از دید مرد بیگانه است». آنچه دین اسلام بر زنان لازم دانسته، همان پوشش است که در متون دینی و در کلام فقیهان، از آن به ستر، پوشش، ساتر و پوشاننده تعبیر شده است.

حجاب و پوشش پیش از اسلام، در میان برخی از ملّت‌ها - از جمله ایران باستان و قوم یهود و شاید در هند - مطرح و از آنچه که در قانون اسلام آمده، سخت‌تر بوده است. [۲۱۳] این دستور در دین اسلام، حدود سال‌های چهارم و پنجم تشریح گردیده است. [۲۱۴]

حجاب، یکی از احکام ضروری اسلام به شمار می‌آید و شیعه و سنی بر آن، اتفاق نظر دارند. خداوند متعال در این باره سه آیه [۲۱۵] در شهر مدینه، نازل کرده و در دو مورد آن [۲۱۶]، به مسأله پوشش بانوان اشاره کرده است. [۲۱۷] علاوه بر این، احادیث بسیاری درباره اهمیت و چگونگی حجاب نقل شده است.

حضرت علی (علیه السلام) می‌فرماید: «پوشیدگی زن به حالش، بهتر است و زیبایی‌اش را پایدارتر می‌سازد». [۲۱۸]

فلسفه حجاب

پرسش ۱۲۶. در مورد فلسفه حجاب، حدود، کیفیت و رنگ پوشش بانوان توضیح دهید.

تردیدی نیست که حجاب و پوشش زن یکی از احکام ضروری اسلام به شمار می‌رود.

قرآن مجید درباره این امر مهم می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزْوَاجِكَ وَ بَنَاتِكَ وَ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَ كَانَ اللَّهُ عَزُورًا رَحِيمًا» [۲۱۹]؛ «ای پیامبر! به همسران و دخترانت و زنان مؤمنان بگو: جلباب‌ها (روسری‌های بلند) خود را بر خویش فرو افکنند. این کار برای اینکه [از کنیزان و آلودگان] شناخته شوند و مورد آزار قرار نگیرند، بهتر است و خداوند همواره غفور و رحیم است».

پوشش سابقه‌ای به اندازه حیات بشریت دارد و غیر از پیروان یکی از مکاتب که بر لزوم برهنه زیستی پای می‌فشارد همه جامعه بشریت به نوعی رعایت می‌کنند. [۲۲۰]

درباره اهمیت و فلسفه «حجاب»، اشاره به چند نکته بسیار حائز اهمیت است:

۱. کاهش خطا و خطر؛ مصونیت زن در برابر طمع ورزی هوس بازان از ثمرات آشکار رعایت حجاب است.
۲. حفظ احترام؛ اگر چه رعایت حجاب، از يك سو به مردان كمك می‌کند که به طور ناخواسته، و خارج از چارچوب‌ها، عواطف و احساسات خود را هزینه نکنند. اما بیش از آن به خانم‌ها كمك می‌کند که به طور ناخواسته و خارج از چارچوب‌ها، وسیله لذت‌انگاری قرار نگیرند و شخصیت و احترام آنان خدشه‌دار نگردد.
۳. نشاط و رغبت؛ احکام الهی بیش از آنکه به محدودیت لذت‌ها بیانجامد به ماندگاری لذت‌ها و پایداری نشاط و خوشی‌ها می‌انجامد از این رو اگر چه حجاب از يك سو برای خانم‌ها محدودیت است و موجب خستگی و زحمت می‌باشد اما از سوی دیگر اوج احساسات را سالم نگه می‌دارد و عاطفه‌ها و محبت‌ها را در کانون گرم خانواده متمرکز می‌سازد و زن و مرد را از بی‌تفاوتی نسبت به همدیگر در نظام خانواده نجات می‌دهد و این بحرانی است که هم اکنون دامنگیر جوامع غربی شده است، به طوری که در هنگامه برپایی کانون خانواده که بر اساس عشق و محبت باید تحکیم شود و مهم‌ترین ابزار آن میل جنسی نسبت به یکدیگر است این میل رو به افول گذاشته و بنیان خانواده‌ها را متزلزل ساخته است، بلکه عشق و عاطفه آن دو، در سال‌های قبل از ازدواج و بعد از ازدواج در میان افراد متعدد پخش شده است و تمرکز خود را از دست داده است.

از این رو «حجاب و پوشش زن»، دارای مشخصه‌ها و ویژگی‌هایی است که بعضی از آنها اشاره می‌شود:

يك. حدود و میزان پوشش: هر اندازه بدن زن پوشیده تر باشد، نقش نیرومندتری در دورسازی دیدگان نظاره‌گر ایفا می‌کند. اگر نگاه‌های آلوده را «تیره‌های زهرآلود شیطان» همچنانکه در روایات آمده است [۲۲۱] بدانیم پوشش زن همانند قوسی است که تیره‌ها را کمانه می‌کند و از اصابت آنها به هدف بازمی‌دارد. هر اندازه حجاب کمتر رعایت شود، تیره‌های شیطانی بیشتر متوجه او می‌گردد و از آن آسیب می‌بیند. با توجه به این امر، چادر حجاب برتر است؛ زیرا با وجود شرایط دیگر، بیشترین پوشش و مطمئن‌ترین مصونیت را به همراه دارد.

دو. کیفیت پوشش: پوشندگی لباس و کیفیت دوخت، بخش مهمی از حجاب را تشکیل می‌دهد. لباس‌های نازک و تنگ و بدن نما، آماج پیکان مسموم شیطان و موجب خیره شدن چشم‌های هرزه و آلوده است!! در مقابل لباس‌های مناسب و کاملاً پوشیده، مانع این نگاه‌های هوس‌آلود است.

سه. رنگ‌ها: برخی از رنگ‌ها دیدگان را خیره می‌سازد و باعث جلب توجه می‌شود و علمای دین هر چند نسبت به اصل رنگ لباس‌ها، تأکید چندانی ندارند؛ ولی بر این مسأله پای می‌فشارند که لباس نباید موجب جلب توجه شود و عواقب سوئی داشته باشد. از این رو در طول تاریخ، زنان مسلمان به میل خود، لباس مشکی را برای حجاب برگزیدند و بدین وسیله احساس امنیت و مصونیت بیشتری می‌کردند. این سنت حسنه، مورد نظر و پذیرش پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و امامان (علیهم‌السلام) نیز قرار گرفت. گفتنی است که عبا و چادر مشکی جزء لباس‌های مکروه به شمار نمی‌رود و از آن مستثنا شده است.

چهار. شیوه گفت‌وگو و حرکت: حفظ وقار و متانت، همان نقشی را دارد که پوشش زن ایفا می‌کند و عدم رعایت آن، عواقب شومی در پی دارد. قرآن مجید یکی از صفات خوب زنان مؤمن را - که در رفتار دختران شعیب جلوه‌گر است - حیا و وقار می‌داند. [۲۲۲]

باید دانست که پیدایش فحشا و فرزندان نامشروع، افزایش طلاق و از هم گسیختگی زندگی زناشویی و نا آرامی درونی و هیجان جنسی مستمر برخاسته از برهنگی و عشوه‌گری زنان، همه آثار شوم بی‌حجابی و بی‌بندوباری است و این حجاب است که می‌تواند به خوبی مصونیت‌بخش باشد.

برخی به نادرستی ادعا می‌کنند: حجاب به معنای مقابله با برهنگی را قبول داریم؛ ولی در هیچ جای قرآن از پوشش مو سخن به میان نیامده است!! در پاسخ گفتنی است که زنان حتی قبل از نزول آیه حجاب موهای خود را می‌پوشاندند و مشکل تنها آشکار بودن گردن، گوش، زیر گلو و گردن آنان بود.

همان‌طور که مفسران بزرگ (مانند شیخ طوسی و طبرسی) فرموده‌اند، در گذشته دو نوع روسری برای زنان معمول بود: روسری‌های کوچک که آنها را «خِمار» یا «مقنعه» می‌نامیدند و معمولاً در خانه از آن استفاده می‌کردند و روسری‌های بزرگ که مخصوص بیرون خانه به شمار می‌آمد. زنان با این روسری بزرگ - که جلیاب خوانده می‌شد و از «مقنعه» بزرگ‌تر و از «ردا» کوچک‌تر است و به چادر امروزی شباهت داشت - مو و تمام بدن خود را می‌پوشاندند. [۲۲۳]

نزدیک ساختن جلیاب «بُذِينَ عَلَيْنَ مِنْ جَلَابِيهِنَّ» کنایه از پوشیدن سر و روی خود با آن است؛ [۲۲۴] یعنی، چنان نباشد که چادر یا روپوش‌های بزرگ (مانتو) تنها جنبه تشریفاتی و رسمی داشته باشد و همه پیکرشان را نپوشاند و از مصادیق «کاسیات عاریات» [۲۲۵] شمرده شوند! قرآن فرمان می‌دهد: بانوان با مراقبت، جامه را بر خود گیرند و آن را رها نکنند، تا نشان دهند اهل عفاف و وقار به شمار می‌آیند. از پایان آیه بر می‌آید که پوشش مطلوب آن است که خود به خود دورباش ایجاد می‌کند و هوس‌بازان را ناامید می‌سازد.

بنابراین، وظیفه پوشش اسلامی بانوان به معنای حبس و زندانی کردن و قرار دادن آنان پشت پرده و در نتیجه عدم مشارکت این گروه، در فعالیت‌های اجتماعی نیست. این وظیفه بدان معنا است که زن در معاشرت با مردان، بدنش را بپوشاند و به جلوه‌گری و خودنمایی نپردازد و مشارکتش در فعالیت‌ها، بر اصول انسانی و اسلامی استوار باشد.

پوشش زن

پرسش ۱۲۷. پوشش بدن برای زنان باید چگونه باشد؟

همه مراجع (به جز صافی): زن باید تمام بدن و موی خود را [به جز گردی صورت و دست‌ها تا مچ] در برابر مرد نامحرم بپوشاند. [۲۲۶]

آیه‌الله صافی: زن باید تمام بدن و موی خود را در برابر نامحرم بپوشاند و بنابر احتیاط واجب، باید دست و صورت را نیز بپوشاند. [۲۲۷]

پوشش صورت

پرسش ۱۲۸. آیا زیر چانه نیز باید از نامحرم پوشانده شود؟

همه مراجع (به جز سیستانی): آری، زیر چانه جزء گردی چهره نیست و باید در برابر نامحرم پوشانده شود. [۲۲۸]

آیه‌الله سیستانی: آن قسمت از چانه و زیر چانه که در هنگام پوشیدن مقنعه به طور معمول پوشانده نمی‌شود، حکم گردی صورت را دارد. [۲۳۹]

حجاب و نابالغ

پرسش ۱۲۹. آیا بر زن لازم است در مقابل بچه نابالغ خود را بیوشاند؟
همه مراجع (به جز بهجت، تبریزی و مکارم): اگر خوب و بد را می‌فهمد و احتمال می‌دهد که نگاهش به بدن زن، موجب تحریک شهوتش شود؛ بنا بر احتیاط واجب باید بدن و موی خود را از او بیوشاند. [۲۳۰]
آیه‌الله بهجت: اگر خوب و بد را می‌فهمد، بنا بر احتیاط واجب باید بدن و موی خود را از او بیوشاند. [۲۳۱]
آیات عظام تبریزی و مکارم: خیر، لازم نیست؛ ولی بهتر است، بدن و موی خود را از پسری هم که خوب و بد را می‌فهمد، بیوشاند. [۲۳۲]

وجوب حجاب دختران

پرسش ۱۳۰. از چه زمانی بر دختر رعایت حجاب واجب می‌شود؟
همه مراجع: زمانی که یکی از نشانه‌های بلوغ در دختر آشکار شود، رعایت حجاب بر او واجب می‌گردد. [۲۳۳]
تبصره. نشانه بلوغ در دختر سه چیز است: ۱. روییدن موی درشت و خشن زیر شکم (بالای آلت تناسلی)، ۲. بیرون آمدن منی، ۳. تمام شدن ۳ سال قمری. البته به نظر آیه‌الله سیستانی، نشانه بلوغ در دختر تنها تمام شدن ۳ سال قمری است.

اجبار در پوشش

پرسش ۱۳۱. پدرم اصرار دارد که من بیش از حد معمول حجابم را رعایت کنم، چه کنم؟
آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، فاضل، مکارم، نوری و وحید: حجاب کامل زن در برابر مرد نامحرم، پوشاندن تمام بدن - جز گردی صورت و کف دست‌ها - است. اگر شما کمتر از این مقدار بدن خود را می‌پوشانید، اطاعت از پدرتان در این مورد واجب است؛ ولی اگر بیش از این از شما حجاب می‌خواهند اطاعت از او واجب نیست؛ مگر آنکه نافرمانی شما باعث آزار و اذیت او شود. پس سعی کنید به گونه‌ای رفتار کنید که پدرتان از شما آزرده خاطر نشود. [۲۳۴]
آیه‌الله سیستانی: حجاب کامل زن در برابر مرد نامحرم، پوشاندن تمام بدن - جز گردی صورت و کف دست‌ها - است. اگر شما خود را کمتر از این مقدار می‌پوشانید، اطاعت پدرتان در این مورد واجب است. اما اگر بیش از این از شما حجاب می‌خواهد، اطاعت او واجب نیست؛ مگر آنکه امر پدر ناشی از دو عامل باشد:
۱. شفقت و دلسوزی نسبت به شما باشد ۲. نافرمانی شما باعث آزار و اذیت او شود. بگویید به گونه‌ای رفتار کنید که پدرتان از شما آزرده خاطر نشود. [۲۳۵]
آیه‌الله صافی: حجاب کامل زن در برابر مرد نامحرم، پوشاندن تمام بدن است. نسبت به گردی صورت و دست‌ها احتیاط واجب در پوشاندن آن است؛ بنابراین اطاعت پدرتان در این مورد واجب است. [۲۳۶]
تبصره. اطاعت پدر و مادر در انجام دادن واجبات و ترك محرمات، در حقیقت اطاعت خداوند محسوب می‌شود و رعایت آن واجب است.

پوشش روی پا

پرسش ۱۳۲. آیا پوشاندن پشت و روی پا در مقابل نامحرم واجب است؟
همه مراجع (به جز تبریزی و مکارم): آری، باید آن را از نامحرم بیوشاند. [۲۳۷]
آیه‌الله تبریزی: پوشاندن زیر چانه واجب است؛ ولی پوشاندن روی پا تا مچ بنا بر احتیاط واجب است. [۲۳۸]
آیه‌الله مکارم: خیر، واجب نیست؛ ولی بهتر آن است که بیوشاند. [۲۳۹]
تبصره. لازم نیست پشت و روی پا به وسیله جوراب پوشانده شود؛ بلکه اگر به وسیله چادر و مانند آن نیز پوشانده شود، کافی است.

پوشش زیبا رویان

پرسش ۱۳۳. زنی که می‌داند به جهت چهره زیبایش، مردان نامحرم به او نگاه می‌کنند، چه وظیفه‌ای دارد؟ آیا پوشاندن آن واجب است؟

آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، مکارم و نوری: اگر باعث مفسده نشود، پوشاندن چهره بر آنان واجب نیست؛ ولی مردان وظیفه دارند به او نگاه نکنند. [۲۴۰]

آیات عظام بهجت، تبریزی و وحید: اگر باعث جلب توجه مرد نامحرم شود، بنابر احتیاط واجب باید چهره خود را بپوشاند. [۲۴۱]

آیه‌الله صافی: باید چهره خود را در برابر نامحرم بپوشاند. [۲۴۲]

پوشش مشکى

پرسش ۱۳۴. چرا پوشش بانوان مشکى است؛ با اینکه پوشیدن لباس مشکى در اسلام مکروه است؟

آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، صافی، فاضل، نوری و وحید: پوشیدن لباس سیاه، هر چند مکروه است؛ ولی عبا از آن استثنا شده و چادر مشکى نیز داخل عنوان عبا است و مکروه نیست. [۲۴۳]

آیات عظام سیستانی و مکارم: به طور کلی پوشیدن لباس سیاه مکروه نیست؛ افزون بر آنکه چادر مشکى داخل عنوان عبا است و عبا استثنا شده است. [۲۴۴]

برترى چادر

پرسش ۱۳۵. چادر بهتر است یا مانتو؟

همه مراجع: برای زن کافی است که حجاب کامل [شرعی] را با هر لباس مناسبی، در برابر مرد نامحرم رعایت کند، ولی بی‌شک چادر به عنوان حجاب برتر [به ویژه در اماکن مذهبی] از ارزش والایی برخوردار است. [۲۴۵]

پوشش نزد فامیل

پرسش ۱۳۶. آیا عدم پوشش دختر دایی، دختر عمه، دختر خاله و دختر عمو - که تأثیری در من ندارد - گناه است؟

همه مراجع: آری، گناه است و باید خود را بپوشاند و با سایر نامحرمان تفاوتی ندارند و نگاه شما بر مو و بدن آنان جایز نیست. [۲۴۶]

پوشش نزد محارم

پرسش ۱۳۷. آیا دختران می‌توانند با لباس آستین حلقه‌ای، در برابر پدر و یا برادرشان ظاهر شوند؟

همه مراجع: اگر باعث مفسده نشود، اشکال ندارد. [۲۴۷]

تبصره. پدر یا برادر در حکم خصوصیتی ندارند؛ بلکه به طور کلی زن می‌تواند در برابر تمامی محارم خود، با لباس آستین حلقه‌ای ظاهر شود؛ مشروط بر آنکه مفسده‌ای در بین نباشد.

حجاب توریست‌ها

پرسش ۱۳۸. آیا لازم است حجاب را برای توریست‌ها الزامی کنیم؟

همه مراجع: افراد توریست از جهت حکم فقهی حجاب، تابع دین خود هستند؛ لکن همان گونه که ملزم به رعایت دیگر قوانین کشور هستند، نباید اجازه داده شود خلاف ارزش‌های دینی و فرهنگی کشور اقدام کنند و باعث اشاعه فساد و ابتذال اخلاقی شوند. [۲۴۸]

حجاب در کشور غیر مسلمان

پرسش ۱۳۹. آیا حفظ حجاب در سفر به کشورهای غیر مسلمان واجب است؟

همه مراجع: آری، حفظ حجاب کامل [شرعی] بر زن در برابر مرد نامحرم، واجب است؛ خواه مسلمان باشد یا کافر و یا در کشور اسلامی باشد یا غیراسلامی. [۲۴۹]

غفلت از حجاب

پرسش ۱۴۰. اگر موی زنی به طور غیر عمد بیرون باشد و یا به طور سهوی چادر کنار برود، آیا گناه کرده است؟

همه مراجع: اگر بدون توجه و به طور غیرعمد باشد، گناه نکرده است، و از زمانی که متوجه شد، باید تمام آن را در برابر نامحرم بپوشاند. [۲۵۰]

محل دید نامحرم

پرسش ۱۴۱. رفتن بدون حجاب به حیاط منزلی که ساختمان‌های بلند بر آن مشرف است، چه حکمی دارد؟ آیات عظام امام، بهجت، صافی، فاضل، مکارم، نوری و وحید: اگر احتمال بدهد که مرد نامحرم او را می‌بیند، بنا بر احتیاط واجب باید حجاب خود را در این گونه محل‌ها حفظ نماید. [۲۵۱]

آیه‌الله سیستانی: اگر احتمال بدهد که مرد نامحرم او را می‌بیند، بهتر است خود را بپوشاند. [۲۵۲]

تبصره. اگر بداند که مرد نامحرم او را می‌بیند، به فتوای همه باید حجاب خود را در این گونه محل‌ها حفظ کند.

لباس روشن و نازک

پرسش ۱۴۲. آیا پوشیدن چادر و لباس‌هایی با رنگ روشن در میهمانی‌ها و در برابر نامحرم - نه به قصد جذب نگاه مرد نامحرم - حرام است؟ همه مراجع: اگر باعث جلب توجه نامحرم و مفسده نشود، اشکال ندارد. [۲۵۳]

تبصره. اگر لباس به گونه‌ای بدن نما باشد و یا زینت محسوب شود، پوشاندن آن واجب است.

جوراب نازک

پرسش ۱۴۳. پوشیدن جوراب نازک چه حکمی دارد؟ همه مراجع: اگر ظاهر پا در آن پیدا باشد، پوشیدن آن جایز نیست. [۲۵۴]

تبصره. به فتوای آیه‌الله مکارم پوشاندن روی پا واجب نیست.

لباس‌های تنگ

پرسش ۱۴۴. پوشیدن مانتوهایی که برجستگی‌های بدن (مانند سینه و پشت) را نمایان می‌کند، چگونه است؟ همه مراجع: اگر باعث تهییج شهوت باشد، جایز نیست. [۲۵۵]

پرسش ۱۴۵. پوشیدن لباس‌های تنگ و تحریک کننده - که برجستگی‌های بدن زن در آن پیدا است - چه حکمی دارد؟ همه مراجع: پوشیدن این نوع لباس‌ها [در فرض مذکور] جایز نیست و باید آنان را با چادر یا مانتوی مناسب و گشاد بپوشاند. [۲۵۶]

پوشش حجم مو

پرسش ۱۴۶. مشخص شدن حجم موی زن از زیر چادر چه حکمی دارد؟ همه مراجع: اگر باعث تهییج شهوت دیگران نشود، اشکال ندارد. [۲۵۷]

کلاه گیس

پرسش ۱۴۷. آیا استفاده از کلاه گیس به جای روسری کفایت می‌کند؟ آیات عظام امام، خامنه‌ای و فاضل: بنا بر احتیاط واجب، باید کلاه گیس را از نامحرم پوشاند. [۲۵۸]

آیات عظام بهجت و وحید: اگر باعث مفسده شود، جایز نیست. [۲۵۹]

آیات عظام تبریزی، سیستانی، صافی، مکارم و نوری: خیر، کلاه گیس خود یک نوع زینت است و باید از نامحرم پوشانده شود. [۲۶۰]

کلاه گیس در خارج کشور

پرسش ۱۴۸. آیا برای رفتن به خارج از کشور، می‌توانیم با کلاه گیس نزد مرد نامحرم عکس بیندازیم؟ آیات عظام امام، خامنه‌ای و فاضل: بنا بر احتیاط واجب، باید کلاه گیس را از نامحرم پوشاند.

آیات عظام بهجت و وحید: اگر باعث مفسده شود، جایز نیست. [۲۶۱]

آیات عظام تبریزی، سیستانی، صافی، مکارم و نوری: خیر، کلاه گیس خود یک نوع زینت است و باید از نامحرم پوشانده شود.

کلاه گیس بازیگران

پرسش ۱۴۹. آیا در بازیگری و تئاتر خانم‌ها می‌توانند به جای روسری از کلاه گیس استفاده کرد؟ آیات عظام امام، خامنه‌ای و فاضل: بنا بر احتیاط واجب، باید کلاه گیس را از نامحرم پوشاند.

آیات عظام بهجت و وحید: اگر باعث مفسده شود، جایز نیست. [۲۶۲]
آیات عظام تبریزی، سیستانی، صافی، مکارم و نوری: خیر، کلاه گیس خود يك نوع زینت است و باید از نامحرم پوشانده شود.

پرسش ۱۵۰. آیا نگاه شوهر به کلاه گیس همسرش که از موی زنان نامحرم درست شده، جایز است؟
همه مراجع (به جز امام، خامنه‌ای و فاضل): نگاه به آن اشکال ندارد. [۲۶۳]
آیات عظام امام، خامنه‌ای و فاضل: بنا بر احتیاط واجب نگاه به آن جایز نیست. [۲۶۴]

کفش صدادار

پرسش ۱۵۱. آیا پوشیدن کفش‌های صدادار برای بانوان اشکال دارد؟
همه مراجع: اگر باعث جلب توجه مرد نامحرم و مفسده شود، پوشیدن آن اشکال دارد. [۲۶۵]

لباس ابریشم

پرسش ۱۵۲. حکم پوشیدن لباس ابریشم برای زن و مرد چیست؟
همه مراجع: اگر ابریشم خالص باشد، پوشیدن آن برای مرد حرام است؛ ولی برای زن اشکال ندارد. [۲۶۶]

پرسش ۱۵۳. آیا پوشیدن لباسی که آستر آن ابریشم است، برای مرد جایز است؟
همه مراجع (به جز بهجت): خیر، جایز نیست. [۲۶۷]
آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط واجب، جایز نیست. [۲۶۸]

کروات

پرسش ۱۵۴. حکم خریدن و پوشیدن کروات برای داماد چیست؟
آیات عظام امام، خامنه‌ای، مکارم و نوری: اگر باعث ترویج فرهنگ غرب شود، جایز نیست. [۲۶۹]
آیات عظام بهجت و صافی: بنا بر احتیاط، استفاده نکنند. [۲۷۰]
آیات عظام تبریزی، سیستانی و فاضل: برای مسلمان بهتر است، از لباسی که باعث تشبه به غیرمسلمانان شود، اجتناب کند. [۲۷۱]
آیه الله وحید: آنچه که باعث تشبه به غیر مسلمانان شود، جایز نیست. [۲۷۲]
تصره. اگر در موردی بر پوشیدن کروات مفسده‌ای مترتب شود، پوشیدن آن حرام می‌شود.

آستین کوتاه

پرسش ۱۵۵. پوشیدن پیراهن آستین کوتاه توسط مردان در مقابل زن نامحرم، چه حکمی دارد؟
همه مراجع (به جز بهجت، صافی و نوری): اگر باعث مفسده نشود اشکال ندارد. [۲۷۳]
آیات عظام بهجت و صافی: بنا بر احتیاط واجب، باید لباس آستین‌دار بر تن کند. [۲۷۴]
آیه الله نوری: اگر مخالف عقّت عمومی نباشد و در نظر افراد متشرع منکر محسوب نشود، اشکال ندارد. [۲۷۵]

لباس رنگارنگ مردان

پرسش ۱۵۶. آیا پوشیدن لباس‌های جذاب و رنگارنگ در برابر نامحرم، برای مردان جایز است؟
همه مراجع: اگر منشأ فسادی خاص نشود، اشکال ندارد. [۲۷۶]

فصل ششم : آرایش و زیورآلات

عطر زن

پرسش ۱۵۷. آیا برای زن جایز است که عطر بزند و از منزل بیرون رود؟
همه مراجع: اگر باعث جلب توجه نامحرم شود، جایز نیست. [۲۷۷]

بوی خوش نرم کننده ها

پرسش ۱۵۸. استفاده از مواد نرم کننده که لباس را کمی خوشبو و لطیف می کند، برای بانوان چه حکمی دارد؟ آیا بیرون می توانند برونند؟
همه مراجع: اگر باعث جلب مرد نامحرم بشود جایز نیست. [۳۷۸]

پرسش ۱۵۹. استفاده از کرم های چرب کننده و ضد آفتاب، بر روی دست و صورت چه حکمی دارد؟
آیات عظام امام، تبریزی، خامنه ای، فاضل و وحید: اگر آرایش و زینت محسوب نشود و بوی خوش آن باعث تحریک نامحرم نگردد، اشکال ندارد. [۳۷۹]
آیات عظام بهجت و صافی: اگر آرایش و زینت محسوب نشود و بوی خوش آن باعث تحریک نامحرم نگردد، اشکال ندارد؛ ولی بنابر احتیاط واجب باید صورت را از نامحرم بپوشاند. [۳۸۰]
آیات عظام سیستانی، مکارم و نوری: اگر به مقدار کم و متعارف باشد، اشکال ندارد. [۳۸۱]

آرایش چهره

پرسش ۱۶۰. آیا زن باید چهره آرایش کرده خود را از نامحرم بپوشاند؟
همه مراجع (به جز مکارم): آری، باید از نامحرم بپوشاند. [۳۸۲]
آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب، باید از نامحرم بپوشاند. [۳۸۳]

آرایش دختران

پرسش ۱۶۱. آرایش برای دختران چه حکمی دارد؟
همه مراجع: این کار فی نفسه برای آنان اشکال ندارد (هر چند زینده نیست)؛ ولی باید صورت را از نامحرم بپوشانند. [۳۸۴]

پرسش ۱۶۲. آرایش کردن برای محارم، چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر باعث مفسده نشود، اشکال ندارد. [۳۸۵]

برداشتن ابرو

پرسش ۱۶۳. اگر برداشتن ابروها زینت به حساب آید، باید تمام صورت را پوشاند؟
آیات عظام امام، سیستانی، مکارم و نوری: به این مقدار اشکال ندارد و پوشاندن آن از نامحرم واجب نیست. [۳۸۶]
آیات عظام بهجت و صافی: زینت محسوب می شود و باید آن را از نامحرم بپوشاند. [۳۸۷]
آیه الله تبریزی: اگر به گونه ای است که نزد زنان کهنسال و یا نزدیک به آنان متعارف است، پوشاندن آن واجب نیست. [۳۸۸]
آیات عظام خامنه ای، فاضل و وحید: اگر زینت محسوب می شود، باید آن را از نامحرم بپوشاند. [۳۸۹]
تصره. اگر اصلاح ابرو و صورت توجه مرد نامحرم را جلب می کند و باعث مفسده می شود، پوشاندن آن واجب است.

رنگ ابرو

پرسش ۱۶۴. آیا رنگ کردن ابرو زینت بوده و پوشاندن آن از نامحرم واجب است؟
آیات عظام امام، خامنه ای، فاضل و وحید: اگر زینت محسوب شود، پوشاندن آن از نامحرم واجب است. [۳۹۰]
آیات عظام بهجت، تبریزی، صافی: پوشاندن آن از نامحرم واجب است. [۳۹۱]
آیات عظام سیستانی، مکارم، نوری: جزء زینت ممنوع محسوب نمی شود و پوشاندن آن از نامحرم واجب نیست. [۳۹۲]

سرمه چشم

پرسش ۱۶۵. آیا سرمه چشم از زینت هایی است که باید پوشیده شود؟
آیات عظام امام، خامنه ای، فاضل و وحید: اگر عرفاً زینت محسوب شود، پوشاندن آن واجب است. [۳۹۳]
آیات عظام بهجت و صافی: زینت محسوب می شود و باید پوشانده شود. [۳۹۴]
آیه الله تبریزی: اگر نزد زنان کهنسال و یا نزدیک به آنان متعارف است، پوشاندن آن واجب نیست و در غیر این صورت باید پوشانده شود. [۳۹۵]
آیات عظام سیستانی، مکارم و نوری: پوشاندن آن واجب نیست. [۳۹۶]

گرم

پرسش ۱۶۶. آیا گرم زن جزء آرایش محسوب می‌شود و باید از نامحرم پوشاند؟ همه مراجع (به جز مکارم، بهجت و صافی): اگر گرم به عنوان آرایش، یا آرایش و تغییر چهره برای خانم‌ها باشد، باید از نامحرم پوشانده شود و اگر تنها به عنوان تغییر چهره باشد، پوشاندن آن واجب نیست. [۲۹۷]

آیات عظام بهجت و صافی: اگر گرم به عنوان آرایش، یا آرایش و تغییر چهره برای خانم‌ها باشد، باید از نامحرم پوشانده شود و اگر تنها به عنوان تغییر چهره باشد، احتیاط واجب پوشاندن آن است. [۲۹۸]

آیه‌الله مکارم: اگر گرم به عنوان آرایش و تغییر چهره برای خانم‌ها باشد، بنابر احتیاط واجب باید از نامحرم پوشانده شود و اگر تنها به عنوان تغییر چهره باشد، پوشاندن آن واجب نیست. [۲۹۹]

تبصره. باید توجه داشت که گرم کردن زن به وسیله نامحرم جایز نیست.

پرسش ۱۶۷. آیا گرم زن توسط نامحرم جهت فیلم سازی و بازیگری جایز است؟ همه مراجع: خیر، گرم زن توسط نامحرم جایز نیست؛ هر چند برای فیلم سازی و بازیگری باشد. [۳۰۰]

شك در زینت

پرسش ۱۶۸. اگر در جایی شك پیدا شود که چیزی از موارد زینت است یا نه، تکلیف چیست؟ آیا باید آن را پوشاند؟ همه مراجع: خیر، پوشاندن آن واجب نیست. [۳۰۱]

حلقه ازدواج

پرسش ۱۶۹. حکم پوشش انگشتر طلا و حلقه ازدواج بانوان، در صورتی که در معرض دید نامحرم باشد، چگونه است؟ امام، بهجت، صافی و فاضل: باید از نامحرم پوشانده شود. [۳۰۲]

آیه‌الله تبریزی: پوشاندن انگشتری که پیش زنان بزرگسال و یا کمی پایین تر متعارف است، واجب نیست. [۳۰۳]

آیات عظام سیستانی، مکارم و نوری: پوشاندن آن لازم نیست. [۳۰۴]

آیه‌الله وحید: بنابر احتیاط واجب، باید از نامحرم پوشانده شود. [۳۰۵]

لنز آرایشی

پرسش ۱۷۰. گذاشتن لنز آرایشی برای بانوان چه حکمی دارد؟ همه مراجع (به جز مکارم و نوری): اگر عرفاً زینت محسوب نشود، اشکال ندارد. [۳۰۶]

آیات عظام مکارم و نوری: اشکال ندارد. [۳۰۷]

فصل هفتم : پوشش در نماز

نماز و نامحرم

پرسش ۱۷۱. اگر در اتاق، مرد نامحرم باشد؛ آیا پوشاندن روی پا هنگام نماز واجب است؟ همه مراجع (به جز تبریزی و مکارم): آری، باید آن را از نامحرم بپوشاند. [۳۰۸]

آیه‌الله تبریزی: پوشاندن زیر چانه واجب است؛ ولی پوشاندن روی پا تا مچ بنابر احتیاط واجب است. [۳۰۹]

آیه‌الله مکارم: خیر، واجب نیست؛ ولی بهتر آن است که بپوشاند. [۳۱۰]

تبصره. لازم نیست پشت و روی پا به وسیله جوراب پوشانده شود؛ بلکه اگر به وسیله چادر و مانند آن نیز پوشانده شود، کافی است.

نماز با چادر بدن نما

پرسش ۱۷۲. آیا نماز خواندن با چادر بدن نما، صحیح است؟ همه مراجع: اگر چادر نازک و بدن نما باشد، نماز با آن باطل است؛ مگر آنکه زیر چادر پوشش کامل داشته باشد. [۳۱۱]

نماز با مانتو

پرسش ۱۷۳. نماز خواندن با مانتو و روسری چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر مقدار واجب پوشش و شرایط لباس نمازگزار در آن رعایت شود، اشکال ندارد؛ هر چند نماز با چادر برای رعایت پوشش در نماز، آسان‌تر و بهتر است. [۳۱۲]
تبصره. مقدار واجب پوشش برای زن در حال نماز، پوشاندن تمام بدن حتی موی سر به جز صورت (به مقداری که در وضو شسته می‌شود) و دست‌ها تا مچ و پاها تا مچ است. اما برای آنکه یقین کند مقدار واجب را پوشانده است، باید [۳۱۳] مقداری از اطراف صورت و قدری پایین‌تر از مچ را هم بپوشاند.

پرسش ۱۷۴. نماز خواندن زن با بلوز و شلوار چه حکمی دارد؟
همه مراجع: اگر جاهایی از بدن که باید پوشیده شود، بپوشاند اشکال ندارد. [۳۱۴]

پرسش ۱۷۵. آیا پوشاندن برجستگی‌های بدن هنگام نماز در برابر نامحرم واجب است؟ اگر نپوشاند؛ آیا نمازش باطل می‌شود؟
همه مراجع: اگر باعث جلب توجه مرد نامحرم شود، باید بپوشاند و اگر نپوشاند، گناه کرده است؛ ولی نماز او صحیح است. [۳۱۵]

زیور آلات و نماز

پرسش ۱۷۶. زنی که آرایش کرده و زیورآلات دارد؛ آیا باید در هنگام نماز چهره خود را بپوشاند؟
همه مراجع: اگر مرد نامحرم او را نمی‌بیند، پوشاندن چهره آرایش کرده و زیورآلات در نماز واجب نیست. [۳۱۶]

پرده در نمازخانه

پرسش ۱۷۷. آیا باید در مساجد و نمازخانه‌ها، در حال نماز و یا روضه‌خوانی و سخنرانی، پرده‌ای بین زن و مرد باشد؟
همه مراجع: اگر مفسده‌ای در بین نباشد، ایجاد حایل لازم نیست. [هر چند وجود آن بهتر است]. [۳۱۷]
تبصره. البته هنگام خواندن نماز، زن واجب - یا بهتر - است که کمی عقب‌تر از مرد بایستد. [۳۱۸]

فصل هشتم: لباس جنس مخالف

لباس زنانه و مردانه

پرسش ۱۷۸. پوشیدن لباس زنانه برای مردان و بالعکس چه حکمی دارد؟
آیات عظام امام و بهجت: بنا بر احتیاط واجب، پوشیدن لباس مختص به جنس مخالف جایز نیست. [۳۱۹]
آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، صافی، فاضل و وحید: بنا بر احتیاط واجب پوشیدن لباس مختص به جنس مخالف، در صورتی که آن را زنی و پوشش خود قرار دهد، جایز نیست. [۳۲۰]
آیه‌الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب، پوشیدن لباس مختص به جنس مخالف، اگر او را به صورت جنس مخالف در بیاورد، جایز نیست. [۳۲۱]
آیه‌الله مکارم: پوشیدن لباس جنس مخالف، اگر مفسده خاصی بر آن مترتب نشود، اشکال ندارد. [۳۲۲]
آیه‌الله نوری: بنا بر احتیاط واجب، پوشیدن لباس مختص به جنس مخالف جایز نیست؛ مگر آنکه انگیزه عقلایی و مصلحت مهم‌تری در بین باشد. [۳۲۳]

لباس مشترک زن و مرد

پرسش ۱۷۹. لباس مشترک بین زن و مرد، چگونه مشخص می‌شود؟
همه مراجع: تشخیص آن به نظر عرف است؛ مانند شلوارهای و برخی اقسام بلوز و کفش‌های مشترک. [۳۲۴]

لباس تئاتر

پرسش ۱۸۰. پوشیدن لباس زنانه به وسیله مردان و بر عکس، برای بازی در تئاتر و سینما چه حکمی دارد؟
آیات عظام امام، بهجت و فاضل: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست. [۳۲۵]

آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، صافی، مکارم و وحید: پوشیدن لباس جنس مخالف، هنگام بازیگری و بیان خصوصیات یک شخص حقیقی [اگر باعث فساد نشود] اشکال ندارد. [۲۲۶]

آیه‌الله نوری: پوشیدن لباس جنس مخالف، تنها در موقع ضرورت؛ یعنی، زمانی که مصلحت اهم و انگیزه عقلایی در کار باشد، جایز می‌شود و اگر پوشیدن لباس جنس مخالف در بازی تئاتر و سینما، تا این حد از ضرورت و مصلحت رسیده، ارتکاب به آن اشکال ندارد. [۲۲۷]

تبصره. طبق فتوای آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، تبریزی، وحید و صافی، پوشیدن لباس مختص به جنس مخالف، در صورتی حرام است که آن را زنی خود جهت زندگی روزمره پوشش خود قرار دهند و تردیدی نیست که زنان و مردان بازیگر، لباس جنس مخالف را به عنوان زنی خود قرار نمی‌دهند؛ بلکه به طور موقت و برای بازیگری آن را به تن می‌کنند.

لباس شهرت

پرسش ۱۸۱. حکم پوشیدن لباس شهرت را بیان کنید؟

آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل و نوری: پوشیدن لباسی که موجب شهرت و انگشت نما شود، بنابر احتیاط واجب حرام است. [۲۲۸]

آیات عظام بهجت، صافی و وحید: پوشیدن لباسی که موجب شهرت و انگشت نما شود، حرام است. [۲۲۹]

آیات عظام تبریزی و سیستانی: پوشیدن آن حرام نیست؛ مگر آنکه موجب هتک حرمت و خواری شخص شود. [۲۳۰]

آیه‌الله مکارم: پوشیدن لباسی که جنبه ریاکاری دارد و شخص می‌خواهد به وسیله آن مثلاً به زهد و ترک دنیا مشهور شود، بنابر احتیاط واجب حرام است؛ خواه از جهت پارچه یا رنگ آن باشد و یا دوخت آن اما اگر واقعا قصدش ساده پوشیدن است و جنبه ریاکاری ندارد، نه تنها جایز است؛ بلکه عملی شایسته است. [۲۳۱]

تبصره. پوشیدن هر لباسی که موجب هتک حرمت و خواری شخصی شود، به فتوای همه مراجع حرام است.

لباس زیر

پرسش ۱۸۲. آیا در حرمت پوشیدن لباس جنس مخالف، بین لباس زیر و غیر آن فرقی وجود دارد؟

آیات عظام امام، بهجت و فاضل: تفاوتی بین لباس زیر و غیر آن در حکم نمی‌کند. [۲۳۲]

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، صافی و وحید: که اگر آن را زنی و پوشش خود قرار دهد، بنابر احتیاط واجب پوشیدن آن جایز نیست. [۲۳۳]

آیه‌الله سیستانی: اگر او را به صورت جنس مخالف در بیاورد، بنابر احتیاط واجب پوشیدن آن جایز نیست. [۲۳۴]

آیه‌الله مکارم: اگر مفسده خاصی بر آن مترتب نشود، پوشیدن آن اشکال ندارد. [۲۳۵]

آیه‌الله نوری: اگر از پوشیدن آن انگیزه عقلایی دارد و مصلحت مهم‌تری در بین است، اشکال ندارد. [۲۳۶]

لباس موقت

پرسش ۱۸۳. گاهی به مدت کوتاهی و به طور موقت لباس شوهر را در منزل می‌پوشم، آیا این کار جایز است؟

همه مراجع (به جز امام و بهجت): خیر، اشکالی ندارد. [۲۳۷]

آیات عظام امام و بهجت: بنابر احتیاط واجب جایز نیست. [۲۳۸]

فروش لباس زنانه

پرسش ۱۸۴. فروش لباس‌های زیر زنانه به وسیله مردان، چه حکمی دارد؟

همه مراجع: اگر ترس افتادن به گناه و یا مفسده اجتماعی به دنبال داشته باشد، جایز نیست. [۲۳۹]

فصل نهم : طلا و پلاتین

طلاي مردان

پرسش ۱۸۵. آیا استفاده از طلا برای مردان بدون قصد زینت به طوری که دیگران نبینند، اشکال دارد؟

همه مراجع (به جز مکارم): پوشیدن طلا برای مرد حرام است؛ هر چند به قصد زینت نباشد و از نگاه دیگران پنهان بماند. [۲۴۰]

آیه الله مکارم: اگر پنهان باشد، اشکال ندارد. [۳۴۱]

طلای زرد

پرسش ۱۸۶. زینت مردان با طلای زرد چه حکمی دارد؟
همه مراجع: پوشیدن طلا - مانند آویختن زنجیر طلا به سینه و به دست کردن انگشتر و ساعت مچی طلا - برای مرد حرام است. [۳۴۲]

طلای سفید

پرسش ۱۸۷. طلای سفید برای مردان چه حکمی دارد؟
همه مراجع (به جز مکارم و فاضل): اگر از جنس طلا باشد، جایز نیست؛ هر چند به رنگ سفید باشد. [۳۴۳]
آیات عظام مکارم و فاضل: استفاده از طلای سفید، برای مردان جایز نیست. [۳۴۴]
تبره. هیچ گونه اختلافی بین فقیهان در مسأله یاد شده نیست و همگی معتقدند: اگر طلای سفید از جنس همان طلای متعارف بین مردم باشد (ذهب) استفاده از آن جایز نیست؛ ولی برخی مانند آیات عظام مکارم و فاضل با بررسی موضوع و کسب آگاهی از اهل خبره به این نتیجه دست یافته‌اند که طلای سفید، همان طلای متعارف است که تنها رنگ آن را تغییر داده‌اند.

پلاتین

پرسش ۱۸۸. آیا به دست کردن و استفاده از پلاتین برای مرد اشکال دارد؟
همه مراجع: استفاده از پلاتین اشکال ندارد. [۳۴۵]
تبره. پلاتین طلا نیست و فلز دیگری است.

طلای مشکوک

پرسش ۱۸۹. اگر شك داشته باشیم طلای سفیدی که در بازار فروخته می‌شود، از جنس طلای متعارف (حرام) است یا خیر، تکلیف چیست؟
همه مراجع: اگر واقعا شك پیدا شد، استفاده از آن اشکال ندارد. [۳۴۶]

طلای مخلوط

پرسش ۱۹۰. اگر از طلا و فلز دیگری آلیاژی درست کنیم که نسبت طلا به آن فلز کم باشد، آیا استعمال چنین آلیاژی به صورت انگشتر و یا ساعت برای مردان اشکال دارد؟
همه مراجع (به جز فاضل): اگر به آن صدق طلا نمی‌کند، اشکال ندارد. [۳۴۷]
آیه الله فاضل: استعمال آن، جایز نیست. [۳۴۸]

دندان طلا

پرسش ۱۹۱. آیا گرفتن روکش طلا برای دندان بر مرد جایز است؟
آیات عظام امام و خامنه‌ای: اگر برای اصلاح دندان باشد - نه برای زینت - اشکال ندارد. [۳۴۹]
آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی و نوری: آری، جایز است. [۳۵۰]
آیه الله صافی: اگر برای اصلاح دندان باشد - نه برای زینت - اشکال ندارد و اگر برای دندان‌های جلو باشد، در هر حال بنا بر احتیاط واجب باید از آن اجتناب کرد؛ هر چند به قصد زینت هم نباشد. [۳۵۱]

حلقه طلا

پرسش ۱۹۲. استفاده از طلا برای مردان به مدت کوتاه - مانند لحظه عقد - چه حکمی دارد؟
همه مراجع (به جز مکارم): پوشیدن طلا برای مرد حرام است و بین مدت کم و زیاد تفاوتی نمی‌کند. [۳۵۲]
آیه الله مکارم: اگر به جهت امتحان و یا به قصد نگه‌داری موقت و کوتاه مدت باشد، مانعی ندارد. [۳۵۳]

مدال طلا

پرسش ۱۹۳. مدال‌های طلا که ورزشکاران دریافت می‌کنند و به گردن‌شان، می‌آویزند چه حکمی دارد؟

همه مراجع (به جز مکارم): دریافت مدال طلا اشکال ندارد؛ ولی به گردن انداختن آن برای مردان جایز نیست. [۳۵۴]

آیه الله مکارم: دریافت مدال طلا اشکال ندارد؛ ولی به گردن انداختن آن برای مردان جایز نیست، مگر در موارد ضرورت. [۳۵۵]

تیصره. چنانچه مدال‌های یاد شده از آب طلا باشد، اشکال ندارد.

فروش طلای مردانه

پرسش ۱۹۴. ساخت و خرید و فروش جواهرات طلا که مخصوص مردان است (مانند انگشتر طلا)، چه حکمی دارد؟ همه مراجع: ساخت و خرید و فروش انگشتر طلای مخصوص مردان، جایز نیست. [۳۵۶]

فصل دهم: دانستنی‌ها

تعریف لباس شهرت

پرسش ۱۹۵. منظور از لباس شهرت چه نوع لباسی است؟ همه مراجع (به جز سیستانی و مکارم): لباس شهرت، لباسی است که پوشیدن آن برای شخص، به جهت جنس پارچه یا رنگ یا کیفیت دوخت یا مندرس بودنش و مانند آن، معمول نبوده و خلاف شأن او به حساب آید؛ به طوری که اگر آن را در برابر مردم بپوشد، توجه آنان را به خود جلب کرده و انگشت‌نما می‌شود. [۳۵۷]

آیه الله سیستانی: منظور لباسی است که مؤمن را به صورتی زشت و نامناسب در آورد. [۳۵۸]

آیه الله مکارم: لباس شهرت، لباسی است که جنبه ریاکاری دارد و شخص می‌خواهد به وسیله آن مثلاً به زهد و ترک دنیا مشهور شود، خواه از جهت پارچه یا رنگ آن باشد و یا دوخت آن. اما اگر واقعا قصدش ساده پوشیدن است و جنبه ریاکاری ندارد، نه تنها جایز است؛ بلکه عملی شایسته است. [۳۵۹]

زینت زن

پرسش ۱۹۶. مفهوم زینت در زنان چیست و چه چیزهایی را شامل می‌شود؟ «زینت» در زبان عربی معنایی گسترده‌تر از لفظ «زیور» دارد. زیور، فقط به زینت‌هایی گفته می‌شود که جزء بدن شخص به شمار نمی‌رود، (مانند انواع زیورهای طلا و جواهر)، ولی کلمه «زینت» هم در چنین زیورهایی به کار می‌رود و هم به آرایش‌هایی گفته می‌شود که به بدن شخص متصل بوده و گویی جزئی از اوست؛ (همانند سرمه و خضاب). علاوه بر این، خود زیبایی‌های طبیعی هم زینت به شمار می‌رود، بنابراین شامل اندام زیبای او نیز می‌گردد.

حال از دیدگاه شرع آشکار کردن کدام يك از اقسام زینت برای زنان حرام شمرده شده است؟ از آیه ۳۱ سوره «نور» به دست می‌آید که زینت دو نوع هست: زینت پنهان و زینت نمایان که آشکار کردن اولی برای بانوان ممنوع و دیگری جایز شمرده شده است. تمامی فقیهان اتفاق دارند که زینت به معنای اندام و زیبایی‌های بدن، جزء زینت پنهان محسوب می‌شود و بانوان باید آنها را در برابر مرد نامحرم بپوشانند. در زینت به معنای زیور آلات و آرایش میان آنان اختلاف نظر وجود دارد که آیا جزء زینت پنهان محسوب می‌شود یا از زینت نمایان به حساب می‌آید؛ برای مثال در مورد حلقه ازدواج و انگو، برخی معتقدند: پوشاندن آن واجب است، ولی عده‌ای بر این باورند که لازم نیست.

ریبه و تلذذ

پرسش ۱۹۷. مقصود از «ریبه» و «تلذذ» در رساله‌های مراجع چیست؟ منظور از «ریبه»، ترس افتادن به گناه و حرام است و منظور از «تلذذ» همان لذت جنسی است. اگر نگاه به دیگری با یکی از این دو مشخصه همراه باشد، از نظر شرع مقدس حرام می‌گردد. گاهی انسان تنها به جهت لذت بردن به زن نگاه می‌کند؛ بی‌آنکه بترسد به گناه کشیده شود و گاهی نگاه از روی لذت نیست؛ بلکه ترس آن است که به دنبال آن گناهی انجام گیرد و مقدمه ارتکاب حرام گردد. این دو نوع نگاه حرام است. گاهی ممکن است که نگاه به زن توأم با دو عنوان یاد شده باشد؛ در این صورت گناه آن شدیدتر است. [۳۶۰]

مفهوم ضرورت

پرسش ۱۹۸. کلمه «ضرورت» به عنوان شرط جواز لمس زن و یا نگاه به او در کلمات فقیهان، به چه معنا است و حدود آن کدام است؟

معیار شناخته شده برای «ضرورت» مسأله اهم و مهم است. هر جا عنوانی تحقق یابد که اهمیت آن از عنوان نگاه به زن نامحرم و لمس او، بیشتر باشد، بر آن تقدم پیدا می کند و آن را تحت پوشش خود قرار می دهد. به عنوان مثال جایی که سلامت و جان زن نامحرمی در خطر باشد، تردیدی نیست که مصلحت و اهمیت آن به مراتب بیشتر از مصلحت ترك لمس و نگاه به او است. در این صورت باید جانب اهم مراعات گردد و بر جواز نگاه و لمس فتوا داده شود مسأله معالجه و درمان مریض نیز یکی از مصادیق بارز آن شمرده می شود.

سن تمییز

پرسش ۱۹۹. سن تمییز در پسر و دختر بچه در احکام نگاه و پوشش، چه سنی است؟
زمانی که بچه (دختر یا پسر) خوب و بد را در نگاه جنس مخالف فهمیده و احتمال تحريك شهوت در او برود، سن تمییز است. [۳۶۱]

کتابنامه

۱. قرآن کریم.
۲. اصفهانی، راغب، المفردات فی غرائب القرآن، مرتضوی، دوم، ۱۳۶۲ ه. ش.
۳. بنی هاشمی خمینی، سید محمدحسن، توضیح المسائل مراجع، دفتر انتشارات اسلامی، قم، اول، ۱۳۷۷.
۴. بهجت، محمدتقی، توضیح المسائل، شفق، قم، بیست و چهارم، ۱۳۷۹.
۵. تبریزی، میرزاچواد، استفتانات جدید، سرور، قم، اول، ۱۳۷۸.
۶. _____، التعليقة على منهاج الصالحين، مهر، قم، اول، ۱۴۱۵ ق.
۷. _____، توضیح المسائل، سرور، قم، هفتم، ۱۳۷۹.
۸. _____، منهاج الصالحين، دارالصدیقه، قم، دوم، ۱۳۸۲ ه. ش.
۹. حرعاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، مکتبه الاسلامیه، طهران، پنجم، ۱۴۰۱ ق.
۱۰. حسینی خامنه ای، سید علی، اجوبه الاستفتانات، الهدی، تهران، اول، ۱۳۸۱.
۱۱. حسینی سیستانی، سید علی، المسائل المنتخبه، ستاره، قم، ۱۴۱۶ ق.
۱۲. _____، توضیح المسائل، دفتر آیه الله سیستانی، مشهد، شانزدهم، ۱۴۱۹ ق.
۱۳. _____، منهاج الصالحين.
۱۴. خمینی، روح الله، استفتانات، دفتر انتشارات اسلامی، قم، اول، ۱۳۷۲.
۱۵. _____، تحرير الوسيله، پیام، تهران، پنجم، ۱۳۶۵.
۱۶. _____، توضیح المسائل، دفتر انتشارات اسلامی، قم، نهم، ۱۳۷۹.
۱۷. خوبی، سید ابوالقاسم، صراط النجاه مع تعليقات التبریزی، دارالاعتصام، قم، اول، ۱۴۱۷ ق.
۱۸. صافی گلپایگانی، لطف الله، توضیح المسائل، قم، دوازدهم، ۱۴۱۸ ق.
۱۹. _____، جامع الاحکام، حضرت معصومه، قم، دوم، ۱۳۷۸.
۲۰. طباطبایی یزدی، سیدمحمدکاظم، العروه الوثقی، اسماعیلیان، قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۷.
۲۱. طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، قم، انتشارات اسلامی.
۲۲. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، بیروت، دارالمعرفه.
۲۳. طوسی، ابوجعفر، التبیان فی تفسیر القرآن، تهران، علمیه اسلامیة.
۲۴. فاضل لنکرانی، محمد، العروه الوثقی مع تعليقات...، اعتماد، قم، اول، ۱۴۲۲ ق.
۲۵. _____، توضیح المسائل، مهر، هشتاد و یکم، ۱۳۸۱.
۲۶. _____، جامع المسائل، مهر، قم، دوم، ۱۳۷۹.
۲۷. مطهری، مرتضی، مسأله حجاب، تهران، صدرا.
۲۸. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، دارالحديث.
۲۹. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار.

۳۰. مکارم شیرازی، ناصر، استفتائات جدید، مدرسه علی بن ابیطالب، قم، اول، ۱۳۷۹.
۳۱. _____، تعلیقات علی العروة الوثقی، مدرسه علی بن ابیطالب، قم، دوم، ۱۴۱۳ق.
۳۲. _____، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران، دوازدهم، ۱۳۷۴.
۳۳. _____، توضیح المسائل، هاتف، مشهد، هفدهم، ۱۳۷۶.
۳۴. نوری همدانی، حسین، تعلیقات علی کتاب العروة الوثقی.
۳۵. _____، توضیح المسائل، مؤسسه مهدی موعود، پانزدهم، ۱۳۷۸.
۳۶. _____، هزار و یک مسئله فقهی، مؤسسه مهدی موعود، اول، ۱۳۸۰.
۳۷. وحید خراسانی، حسین، توضیح المسائل، مدرسه الامام باقر العلوم، قم، اول، ۱۴۱۹ق.
۳۸. _____، منهاج الصالحین.

پی نوشت ها :

- [۱]. نور ۲۴، آیه ۳۰.
- [۲]. همان، آیه ۳۱.
- [۳]. اصول کافی، ج ۸، ص ۲۱۹، نشر دارالکتب الاسلامیه.
- [۴]. محمد، محمدی ری شهری، میزان الحکمة، ج ۴، ص ۳۲۹۲، نشر دارالحدیث.
- [۵]. بحارالانوار، ج ۱۴، ص ۲۸.
- [۶]. بحارالانوار، ج ۱۴، ص ۲۸.
- [۷]. امام، تحریر الوسیله، ج ۱ شرائط امام الجماعة، و ۱؛ فاضل، نوری، مکارم، تعلیقات علی العروة (شرائط امام الجماعة)، ۱۲؛ تبریزی، تعلیقه علی منهاج الصالحین (التقلید)، ۲۹؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، ۱۳۴۴ و ۱۳۴۵؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، ۲۹؛ بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، ۱۰۶۱، ۱۰۶۲؛ دفتر: وحید، خامنه‌ای.
- [۸]. از نظر برخی مراجع آیات عظام بهجت و مکارم شیرازی.
- [۹]. جاهایی که به طور معمول نمی‌پوشانند مانند موها، گردن و دست‌ها.
- [۱۰]. به جز جاهایی که به طور معمول می‌پوشانند.
- [۱۱]. توضیح المسائل مراجع، ۲۴۳۲؛ نوری، توضیح المسائل، ۲۴۳۹؛ تبریزی، استفتائات، س ۱۵۹۷؛ وحید، توضیح المسائل، ۲۴۴۲ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۰۹.
- [۱۲]. صافی، توضیح المسائل مراجع، ۲۴۳۲ و هدایة العباد، ج ۲ النکاح ۱۸.
- [۱۳]. توضیح المسائل مراجع، ۲۴۳۲؛ نوری، توضیح المسائل، ۲۴۳۹؛ العروة الوثقی، ج ۱ الستر؛ وحید، توضیح المسائل، ۲۴۴۲؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتائات، س ۴۲۸.
- [۱۴]. دفتر: مکارم.
- [۱۵]. توضیح المسائل مراجع، ۲۴۳۲، ۲۴۳۶؛ نوری، توضیح المسائل، ۲۴۳۹ و ۲۴۳۲؛ العروة الوثقی، ج ۱ الستر، ۲ و (احکام التخلی) م ۸؛ وحید، توضیح المسائل، ۲۴۴۲ و ۲۴۴۵؛ دفتر: خامنه‌ای.
- [۱۶]. مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۷۹۹ و تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۲۷۴ و دفتر: همه مراجع.
- [۱۷]. با استفاده از منابع عنوان «پوشیدن مانتو...» و العروة الوثقی، ج ۱، ۱۶.
- [۱۸]. توضیح المسائل مراجع، ۲۴۳۲؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۲؛ نوری، توضیح المسائل، ۲۴۳۹ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۸۷.
- [۱۹]. توضیح المسائل مراجع، ۲۴۳۲.
- [۲۰]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۸۷؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۱۲، امام، استفتائات، ج ۲، نظر، س ۶ و ۳۹.
- [۲۱]. بهجت، توضیح المسائل، م ۱۹۳۳.
- [۲۲]. مکارم، استفتائات، ج ۲، م ۱۰۴۳؛ تبریزی، استفتائات، س ۱۵۹۱؛ وحید، توضیح المسائل، ۲۴۴۲ و دفتر: فاضل و سیستانی.
- [۲۳]. العروة الوثقی، ج ۲، الستر م ۳ و ۱۶، و (احکام التخلی) م ۱؛ دفتر: خامنه‌ای.
- [۲۴]. توضیح المسائل مراجع، ۲۴۳۲؛ العروة الوثقی ج ۲ النکاح، م ۳۱؛ نوری، توضیح المسائل، ۲۴۳۹؛ وحید، توضیح المسائل، ۲۴۴۲ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۰۹.
- [۲۵]. صافی، توضیح المسائل مراجع، ۲۴۳۲، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۰ و هدایة العباد، ج ۲ النکاح م ۱۸ و دفتر: خامنه‌ای.
- [۲۶]. امام، فاضل و نوری، تعلیقات علی العروة الوثقی، النکاح، م ۲۷؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۱۶ و ۵۸۲؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۷.
- [۲۷]. دفتر: بهجت.

- [۲۸]. سیستانی، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۴؛ تبریزی، التعلیقه علی منهاج الصالحین، النکاح م ۱۲۳۲؛ مکارم، استفتانات ج ۲، ۱۰۳۹، ۱۰۳۹ و تعلیقات علی العروة الوثقی، (النکاح)، م ۳۷؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۳.
- [۲۹]. بهجت، سیستانی و مکارم، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۳؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۲؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲ النکاح م ۱۹؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳۹؛ امام، تحریر الوسیله، ج ۲، (النکاح) م ۱۹؛ دفتر: خامنه‌ای.
- [۳۰]. امام، استفتانات ج ۲، نظر، س ۲۸، تبریزی، استفتانات س ۱۵۸۱؛ مکارم، استفتانات ج ۱، س ۸۱۳ و ج ۲ س ۱۰۲۵؛ دفتر: بهجت، صافی، نوری، وحید، سیستانی و خامنه‌ای.
- [۳۱]. سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۲، النکاح، م ۲۸؛ امام، فاضل، نوری، مکارم، تعلیقات علی العروة، النکاح، م ۲۶؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۱۹۴۴؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۲۵؛ دفتر: تبریزی.
- [۳۲]. صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۹.
- [۳۳]. امام، فاضل، مکارم، نوری، تعلیقات علی العروة، النکاح، م ۲۶؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۱۹۴۴؛ دفتر: صافی، وحید، تبریزی و خامنه‌ای.
- [۳۴]. مکارم، تعلیقات علی العروة، م ۲۶، و استفتانات، ج ۱، س ۸۱۶؛ فاضل، تعلیقات علی العروة، ج ۲، النکاح، م ۲۶؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۸؛ امام، تحریر الوسیله، ج ۲، النکاح م ۲۸؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۲، النکاح، م ۲۸؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۶، م ۹۴۸؛ دفتر: وحید و خامنه‌ای.
- [۳۵]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۳؛ العروة، ج ۲، النکاح، م ۲۶؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۲؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳۹ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۲۵.
- [۳۶]. مکارم، استفتانات ج ۲، س ۱۰۳۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۲، س ۱۳۳۴؛ العروة الوثقی، ج ۲، النکاح م ۲۷؛ امام، تحریر الوسیله ج ۲، (النکاح)، م ۲۷؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۸۴؛ توضیح المسائل، م ۲۴۳۹؛ توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۳؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۰ و ۱۷۰۲ و ۱۷۰۳؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۲؛ دفتر: خامنه‌ای.
- [۳۷]. مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۳۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۲، س ۱۳۳۴؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۲ و ۱۷۰۳؛ العروة الوثقی، ج ۲، النکاح، م ۲۷؛ امام، تحریر الوسیله، ج ۲، (النکاح)، م ۲۷؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۸۴؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۲، م ۲۶؛ دفتر: وحید، بهجت و خامنه‌ای.
- [۳۸]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۳؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳۹؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۲ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۹۶ و ۵۰۹.
- [۳۹]. صافی، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۲؛ جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۰ و هدایة العباد، ج ۲، النکاح م ۱۸.
- [۴۰]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۷؛ العروة الوثقی، ج ۲، النکاح، م ۳۲؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳۲؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۶؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲ (النکاح)، م ۱۷؛ دفتر: خامنه‌ای.
- [۴۱]. مکارم، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۷ و تعلیقات علی العروة، النکاح، م ۳۲.
- [۴۲]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۶ و ۲۴۲۸؛ العروة الوثقی، ج ۲، النکاح م ۲۸؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳۲ و ۲۴۳۴؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۵ و ۲۴۴۷ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۸۷.
- [۴۳]. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، النکاح م ۲۷؛ فاضل و نوری، تعلیقات علی العروة الوثقی، (النکاح)، م ۲۷؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۷ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۸۲ و ۵۱۶.
- [۴۴]. دفتر: بهجت.
- [۴۵]. سیستانی، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۴؛ تبریزی، التعلیقه علی منهاج الصالحین، النکاح، م ۱۲۳۲؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۳۹ و ۱۰۳۹ و تعلیقات علی العروة الوثقی، (النکاح) م ۳۷؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۳.
- [۴۶]. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، النکاح م ۲۷؛ فاضل و نوری، تعلیقات علی العروة، (النکاح)، م ۳۷؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۷.
- [۴۷]. بهجت، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۴؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۱۲.
- [۴۸]. سیستانی، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۴؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۲؛ تبریزی، منهاج الصالحین، م ۱۲۳۲.
- [۴۹]. العروة الوثقی، ج ۲، النکاح، م ۲۷ و ۲۱.
- [۵۰]. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، النکاح، م ۲۷؛ فاضل و نوری، تعلیقات علی العروة، (النکاح)، م ۳۷؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۷ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۸۲ و ۵۱۶ و ۵۱۵.
- [۵۱]. دفتر: بهجت.
- [۵۲]. وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۲؛ سیستانی، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۴ و sistani.org؛ س ۲؛ تبریزی، التعلیقه علی منهاج الصالحین، (النکاح)، م ۱۲۳۲؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۱۲.
- [۵۳]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۴؛ امام، تحریر الوسیله، ج ۲، النکاح، م ۲۷؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳۰؛ مکارم، تعلیقات علی العروة، (النکاح)، م ۲۷؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۳؛ دفتر: خامنه‌ای.

- [۵۴]. سیستانی، منهاج‌الصالحین ج ۲، النکاح، ۱۸؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۱، س ۸۹۰؛ بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۴۳؛ امام، نوری، فاضل و مکارم، تعلیقات علی‌العروة، (النکاح)، ۳۵، دفتر: صافی.
- [۵۵]. سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، ۱۸؛ دفتر: همه مراجع.
- [۵۶]. نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۱؛ توضیح‌المسائل مراجع، م ۳۴۳۵؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۳۴۴۴.
- [۵۷]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۳۴۳۵.
- [۵۸]. امام، نوری و فاضل، تعلیقات علی‌العروة، الستر ۱ و خامنه‌ای، سایت، نگاه.
- [۵۹]. مکارم، تعلیقات علی‌العروة، الستر، ۱؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۱، س ۸۸۴؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۷۷ و دفتر: بهجت، صافی و وحید.
- [۶۰]. سیستانی، تعلیقات علی‌العروة، الستر، م ۱.
- [۶۱]. امام، استفتانات، ج ۳، احکام حجاب، س ۲۶؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۷۷ و دفتر: بهجت، فاضل و صافی.
- [۶۲]. تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۱، س ۸۸۲ و ۸۸۳.
- [۶۳]. نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۶۹؛ سیستانی، تعلیقات علی‌العروة، الستر م ۱؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۰۱.
- [۶۴]. دفتر: وحید.
- [۶۵]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۸۷؛ امام، استفتانات، ج ۲، نظر، س ۶ و ۳۹؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۵۲ و ۱۷۱۲؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۲؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۲؛ مکارم، تعلیقات علی‌العروة، (النکاح) م ۵۱؛ دفتر: فاضل.
- [۶۶]. بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۳۳.
- [۶۷]. تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۱، س ۱۴۸۷.
- [۶۸]. دفتر: سیستانی.
- [۶۹]. نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۵۸؛ امام، استفتانات، ج ۲، نظر، س ۱۲؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۲، س ۸۹۷ و ج ۱، س ۱۴۸۷؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۲۰؛ دفتر: سیستانی، وحید.
- [۷۰]. بهجت، توضیح‌المسائل، متفرقه، م ۲؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۰۷ و ۱۶۲۲ و دفتر: مکارم.
- [۷۱]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۸۹.
- [۷۲]. امام، توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۲ و تحریر‌الوسیله، ج ۲، النکاح، م ۲۵؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۲۳ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۲۰.
- [۷۳]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۲.
- [۷۴]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۳؛ تبریزی، التعلیقه علی‌منهاج‌الصالحین، م ۱۳۳۲، و صراط‌النجاه، ج ۱، س ۸۹۲؛ دفتر: وحید.
- [۷۵]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۲؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۹.
- [۷۶]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۳؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۹؛ دفتر: وحید، خامنه‌ای.
- [۷۷]. امام، تحریر‌الوسیله، ج ۲، النکاح، م ۲۶؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۶؛ تبریزی، التعلیقه علی‌منهاج‌الصالحین، م ۱۳۳۲؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، م ۲۴ و دفتر: وحید، خامنه‌ای، فاضل، نوری و مکارم.
- [۷۸]. بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۳۳.
- [۷۹]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۶؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۲.
- [۸۰]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۶؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۵ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۱۵ و ۵۲۵.
- [۸۱]. امام، استفتانات، ج ۳، نظر، س ۲۵؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۸۲؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۸؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۳۲؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۵۸؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۱۹ و توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۹؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۸۸؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۴۴؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۲۷؛ بهجت، توضیح‌المسائل، (متفرقه) م ۲.
- [۸۲]. با استفاده از منابعی که در عنوان «نگاه خواستگاری» آمده است.
- [۸۳]. امام، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۹؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۵؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۲، س ۱۱۵۸.
- [۸۴]. فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۸ و ۱۷۳۲؛ دفتر: بهجت.
- [۸۵]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۹؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۸.
- [۸۶]. صافی، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۸؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۸۲.
- [۸۷]. نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۵؛ امام، سیستانی، وحید، مکارم، توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۹؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۸؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۲، س ۱۱۵۸.
- [۸۸]. فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۸ و ۱۷۳۲ و دفتر: صافی و بهجت.
- [۸۹]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۸۲.
- [۹۰]. تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۲۷۱ و دفتر: همه مراجع.

- [۹۱]. دفتر: همه مراجع.
- [۹۲]. دفتر: همه مراجع.
- [۹۳]. تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۱، س ۸۸۹؛ دفتر: همه مراجع.
- [۹۴]. دفتر: سیستانی.
- [۹۵]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۹۴ و ۱۲۰۶؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۷۷۵ و ۷۷۲؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۶ و ۱۷۲۷؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۵۰ و ۴۵۲؛ بهجت، توضیح‌المسائل، متفرقه، ج ۲؛ امام، استفتانات، ج ۳، (نظر)، س ۱۵ و ۱۹؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۰۸۱ و ۱۶۰۳؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۸ و ۱۷۱۹؛ سیستانی، sistani.org، فیلم، س ۸؛ دفتر: وحید.
- [۹۶]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۹۴ و ۱۲۰۶؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۶ و ۱۷۲۷؛ بهجت، توضیح‌المسائل، متفرقه، ج ۲، مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۷۷۵ و ۷۷۲؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۵۰ و ۴۵۲؛ امام، استفتانات، ج ۳، (نظر)، س ۱۵ و ۱۹؛ سیستانی، sistani.org، فیلم، س ۸؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۰۸۱ و ۱۶۰۳؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۸ و ۱۷۱۹؛ دفتر: وحید.
- [۹۷]. بهجت، توضیح‌المسائل، متفرقه، ج ۲؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۶ و ۱۷۲۸؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۱۹؛ امام، استفتانات، ج ۳، (نظر)، س ۱۵؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۵۲ و ۴۵۸؛ سیستانی، sistani.org، تصویر، س ۱۳؛ دفتر: وحید.
- [۹۸]. تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۱۳۰.
- [۹۹]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۸۲.
- [۱۰۰]. با استفاده از منابعی که در عنوان «بخش زنده و غیر زنده» آمده است.
- [۱۰۱]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۸۷؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۱۷ و ۱۶۰۵؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۹ و ۱۷۳۱؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۷۷۸ و ۷۸۲؛ دفتر: نوری و امام، بهجت، وحید.
- [۱۰۲]. تبریزی، استفتانات، س ۱۶۰۳ و ۱۶۰۵ و صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۱۳۹.
- [۱۰۳]. سیستانی، sistani.org، فیلم، س ۴؛
- [۱۰۴]. سیستانی، تعلیقات علی‌العروة، احکام التخلی، ج ۲ و ۱؛ تصویر، س ۱ و ۲؛ تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۳، س ۷۷۸؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۱۴؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۳۱، و تعلیقات علی‌العروة، ج ۱، (احکام التخلی)، ج ۲؛ امام، تعلیقات علی‌العروة، (احکام التخلی)، ج ۲؛ دفتر: وحید.
- [۱۰۵]. مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۳۲، تعلیقات علی‌العروة، احکام التخلی، ج ۲؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۷؛ نوری، تعلیقات علی‌العروة، (احکام التخلی)، ج ۲؛ دفتر: بهجت.
- [۱۰۶]. دفتر: همه مراجع.
- [۱۰۷]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۱۲؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۷۸۹؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۳۰۹۳؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۹۳۱؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۷؛ بهجت، احکام و استفتانات پزشکی، ص ۳۱، س ۱۲؛ امام، استفتانات، ج ۲، نظر، س ۴۹ و ۵۰؛ تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۰۲۲؛ دفتر: سیستانی و وحید.
- [۱۰۸]. با استفاده از منابعی که در عنوان «فیلم آموزش جنسی» آمده است.
- [۱۰۹]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۲۰۰؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۳۳۹؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۵۵۴؛ دفتر: بهجت، وحید، امام، فاضل و مکارم.
- [۱۱۰]. تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۱۳۹.
- [۱۱۱]. سیستانی، sistani.org، تصویر، س ۱۹.
- [۱۱۲]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۲۰۳؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۳۳۹؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۵۵۴؛ سیستانی، sistani.org، فیلم، س ۲؛ دفتر: وحید، بهجت، امام، فاضل، مکارم.
- [۱۱۳]. تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۱۳۹ و ج ۱، س ۸۹۴ و ۸۹۵.
- [۱۱۴]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۸۷؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۱۷ و ۱۶۰۵؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۹ و ۱۷۳۱؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۷۷۸ و ۷۸۲؛ دفتر: نوری و امام، وحید، بهجت.
- [۱۱۵]. تبریزی، استفتانات، س ۱۶۰۳ و ۱۶۰۵ و صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۱۳۹.
- [۱۱۶]. سیستانی، sistani.org، فیلم، س ۴.
- [۱۱۷]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۱۹۹؛ سیستانی، sistani.org، فیلم، س ۷؛ تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۶، س ۱۴۳۲؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۳۳۹؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۵۵۴؛ دفتر: امام، مکارم، وحید، بهجت، فاضل.
- [۱۱۸]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۲۰۱؛ دفتر: امام، فاضل و مکارم.
- [۱۱۹]. دفتر: بهجت، صافی، وحید.
- [۱۲۰]. دفتر: سیستانی.

- [۱۲۱]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۱۹۲؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۱۲۹؛ سیستانی، sistani.org، تصویر، س ۴؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۲۲]. صافی، جامع الاحکام، ج ۱، ۹۷۶؛ دفتر: بهجت.
- [۱۲۳]. تبریزی، استفتائات، س ۱۶۰۵.
- [۱۲۴]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۱۸۳ و ۱۲۱۵؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۶۰۹ و ۸۲۹.
- [۱۲۵]. سیستانی، سایت، س ۲.
- [۱۲۶]. دفتر: فاضل.
- [۱۲۷]. دفتر: بهجت.
- [۱۲۸]. تبریزی، توضیح المسائل، م ۲۰۷۶ و استفتائات، س ۱۶۰۵ و ۱۱۹۸؛ دفتر: فاضل.
- [۱۲۹]. امام، تحریرالوسیله، ج ۲، مسائل مستحدثه، رادیو و تلویزیون، م ۲ و استفتائات، ج ۳، مقررات دولتی، س ۹؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۲۱۲؛ دفتر: مکارم.
- [۱۳۰]. سیستانی، سایت ماهواره، س ۳.
- [۱۳۱]. صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۹۶۷.
- [۱۳۲]. امام، تحریرالوسیله، ج ۱، م ۱۰؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۳۱۲.
- [۱۳۳]. تبریزی، توضیح المسائل، م ۲۰۷۶ و استفتائات، س ۱۶۰۵ و ۱۱۹۸؛ دفتر: فاضل.
- [۱۳۴]. سیستانی، سایت ماهواره، س ۳.
- [۱۳۵]. صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۹۷۶.
- [۱۳۶]. امام، استفتائات، ج ۳، نظر، س ۲۵؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۸؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۱۸۲؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۴۵۸؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۳۲؛ تبریزی، استفتائات، س ۱۵۸۸، صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۱۹، و توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۹؛ بهجت، توضیح المسائل، (متفرقه)، م ۲؛ مکارم، استفتائات، ج ۲، س ۱۰۴۴؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۳، (النکاح)، م ۲۳.
- [۱۳۷]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۱۸۸؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۳۰ و ۱۷۳۲؛ امام، استفتائات، ج ۳، احکام حجاب، س ۱۵؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۷۹۸ و ۸۲۸؛ دفتر: نوری، وحید، سیستانی، تبریزی، صافی و بهجت.
- [۱۳۸]. مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۷۹۸ و ۸۲۸؛ امام، استفتائات، ج ۳، احکام حجاب، س ۱۵؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۳۲ و ۱۷۳۰؛ دفتر: بهجت، وحید، خامنه‌ای، صافی، سیستانی، تبریزی و نوری.
- [۱۳۹]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۱۸۸؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۳۲ و ۱۷۳۰؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۷۹۸ و ۸۲۸؛ امام، استفتائات، ج ۳، احکام حجاب، س ۱۵؛ دفتر: نوری، بهجت، سیستانی، تبریزی، وحید و صافی.
- [۱۴۰]. تبریزی، سایت اینترنت؛ سیستانی، سایت اینترنت؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۴۱]. تبریزی، سایت اینترنت؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۴۲]. امام، استفتائات، ج ۳، نظر، س ۵۲؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۱۹۳۶؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۸۱۹؛ تبریزی، استفتائات، ۱۶۳۲؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، ص ۱۶۷۳؛ نوری، استفتائات، ج ۲، س ۶۵۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، ۱۷۱۸؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۱۴۵؛ العروة الوثقی، ج ۲، (النکاح) م ۲؛ سیستانی، sistani.org، اینترنت، س ۲۰ و ۱۹؛ دفتر: وحید.
- [۱۴۳]. با استفاده از منابعی که در عنوان «گفتگو با نامحرم» آمده است.
- [۱۴۴]. امام، استفتائات، ج ۳، نظر، س ۵۲؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۱۹۳۶؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۸۱۹؛ تبریزی، استفتائات، ۱۶۳۲؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، ص ۱۶۷۳؛ نوری، استفتائات، ج ۲، س ۶۵۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، ۱۷۱۸؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۱۴۵؛ العروة الوثقی، ج ۲، (النکاح) م ۲؛ سیستانی، sistani.org، اینترنت، س ۲۰ و ۱۹؛ دفتر: وحید.
- [۱۴۵]. سیستانی، سایت اینترنت؛ تبریزی، سایت اینترنت؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۴۶]. دفتر: همه مراجع.
- [۱۴۷]. دفتر: همه مراجع.
- [۱۴۸]. دفتر: همه مراجع.
- [۱۴۹]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۱۱۹۶؛ سیستانی، سایت، متفرقات، س ۷؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۵۰]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۷۸ و ۶۸۴؛ صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، النکاح، م ۳۹؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۳، (النکاح)، م ۳۹؛ نوری، مکارم و امام، تعلیقات علی‌العروة، ج ۲، (النکاح)، م ۳۹؛ دفتر: بهجت، تبریزی، وحید و فاضل.
- [۱۵۱]. صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، النکاح، م ۳۹؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۳، (النکاح)، م ۳۹؛ نوری، مکارم و امام، تعلیقات علی‌العروة، ج ۲، (النکاح)، م ۳۹؛ دفتر: وحید، تبریزی، بهجت و خامنه‌ای.
- [۱۵۲]. فاضل، تعلیقات علی‌العروة، ج ۲، النکاح، م ۳۹.

- [۱۵۳]. العروة الوثقى، ج ۲، النکاح، ۳۹ و ۴۱.
- [۱۵۴]. امام، استفتانات، ج ۳، سوالات متفرقه، س ۱۲۷؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۵۵]. امام، استفتانات، ج ۲، نظر، س ۵۲؛ بهجت، توضیح المسائل، ۱۹۳۶؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۱۹؛ تبریزی، استفتانات، ۱۶۲۳؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، ص ۱۶۷۳؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۵۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، ۱۷۱۸؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۱۴۵؛ العروة الوثقى، ج ۲، (النکاح) ۲؛ سیستانی، sistani.org، اینترنت، س ۲۰ و ۱۹؛ دفتر: وحید.
- [۱۵۶]. العروة الوثقى، ج ۲، النکاح، ۳۱ و ۳۹؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۰.
- [۱۵۷]. العروة الوثقى، ج ۲، النکاح ۳۲.
- [۱۵۸]. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۲۱۹؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۶۱؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۵۹]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۴۶ و ۶۳۸؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۲ و ۱۶۲۳؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۱۲؛ امام، استفتانات، ج ۳، وظایف اجتماعی زنان، س ۱۹؛ دفتر: نوری، وحید، فاضل و سیستانی.
- [۱۶۰]. صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۵۶ و ۱۶۵۷ و ۱۶۵۸؛ دفتر: بهجت.
- [۱۶۱]. العروة الوثقى، ج ۲، النکاح، ۴۹؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۴۶ و ۶۳۸ و ۶۲۶؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۲ و ۱۵۹۴؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۱۲ و ۸۰۵؛ امام، استفتانات، ج ۲، (وظایف اجتماعی زنان)، س ۱۹؛ دفتر: سیستانی، وحید، فاضل و نوری.
- [۱۶۲]. صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۵۶ و ۱۶۵۷ و ۱۶۵۸؛ دفتر: بهجت.
- [۱۶۳]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۳۷؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۰۵ و ۸۱۳؛ امام، استفتانات، ج ۲، وظایف اجتماعی زنان، س ۱۹؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۶۴؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۲ و ۱۵۹۴؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۵۵؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۷۴ و ۶۵۶؛ سیستانی، sistani.org، عشق، س ۵؛ دفتر: وحید و بهجت.
- [۱۶۴]. دفتر: همه مراجع.
- [۱۶۵]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۸۰۶؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۲ و ۱۵۹۵ و ۱۶۲۳؛ امام، استفتانات، ج ۳، وظایف اجتماعی زنان، س ۱۲ و ۱۹؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۰۵؛ العروة الوثقى، ج ۲، (النکاح)، ۴۹؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۶۸؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۲۰ و دفتر: وحید، سیستانی، بهجت و نوری.
- [۱۶۶]. صافی، جامع الاحکام، ج ۳، س ۱۶۶۴؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۵؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۷۷۶؛ امام، استفتانات، ج ۳، وظایف اجتماعی زنان، س ۱۲؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۱۵؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۵۶ و ۶۷۴؛ العروة الوثقى، ج ۲، النکاح، ۴۹؛ دفتر: سیستانی، وحید و بهجت.
- [۱۶۷]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۵؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۴۱ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۳۷.
- [۱۶۸]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۵؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۵۴؛ دفتر: بهجت.
- [۱۶۹]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۵.
- [۱۷۰]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۵.
- [۱۷۱]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۵.
- [۱۷۲]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۵؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۴۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۵۴ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۳۹ و ۶۳۷.
- [۱۷۳]. با استفاده از منابعی که در عنوان «دوست داشتن جنس مخالف» آمده است.
- [۱۷۴]. دفتر: بهجت و صافی.
- [۱۷۵]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۵؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۴۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۵۴ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۳۹ و ۶۳۷.
- [۱۷۶]. با استفاده از منابعی که در عنوان «خلوت زن و مرد» آمده است.
- [۱۷۷]. با استفاده از منابعی که در عنوان «خلوت زن و مرد» آمده است.
- [۱۷۸]. دفتر: بهجت و صافی.
- [۱۷۹]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۰۲؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۲۲؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۵۱ و ج ۲، س ۵۶۹؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۱۱؛ سیستانی، سایت، بازیگری، س ۱؛ دفتر: امام، وحید، تبریزی، بهجت و فاضل.
- [۱۸۰]. مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۷۶۴؛ سیستانی، سایت، فیلم، س ۶؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۸۱]. جامع الاحکام، ج ۲، ۱۶۱۶.
- [۱۸۲]. سیستانی، sistani.org، عشق، س ۱ و ۵ و محبت، س ۱؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۷۷۹، ۶۴۰ و ۶۵۱؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۶۱؛ دفتر: همه مراجع.
- [۱۸۳]. دفتر: همه مراجع.

- [۱۸۴]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۴۵ و ۴۹۱؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۶۶۵؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۱۰۳۱؛ تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۲، س ۱۱۵۲؛ العروة الوثقی، ج ۲، النکاح، م ۴۷؛ دفتر: وحید، بهجت، فاضل، سیستانی و صافی.
- [۱۸۵]. العروة الوثقی، ج ۲، المحرمات بالمصاهرة، م ۳۳.
- [۱۸۶]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۹۳؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۶۰۶؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۶۰؛ مکارم، امام، نوری و فاضل، تعلیقات علی‌العروة، النکاح، م ۴۰؛ بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۳۴؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۱۶؛ دفتر: وحید.
- [۱۸۷]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۱۵؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۶۰۶؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۵۵؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۱۸؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۶۰؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۱۷؛ بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۳۴؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، النکاح، م ۱۶؛ امام، تحریرالوسیله، ج ۲، (النکاح)، م ۲۰؛ دفتر: وحید.
- [۱۸۸]. امام، تحریرالوسیله، ج ۲، النکاح، م ۲۰ و خامنه‌ای؛ استفتاء، س ۴۷۹.
- [۱۸۹]. تبریزی، استفتانات، س ۱۶۰۶؛ مکارم، تعلیقات علی‌العروة، النکاح، م ۴۰؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۱۶؛ صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۰؛ دفتر: وحید و بهجت.
- [۱۹۰]. فاضل، تعلیقات علی‌العروة، ج ۲، النکاح، م ۴۰.
- [۱۹۱]. نوری، تعلیقات علی‌العروة، النکاح، م ۴۰.
- [۱۹۲]. تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۲، س ۱۶۹۵ و ۱۱۷۳؛ امام، نوری، فاضل و مکارم، العروة الوثقی، ج ۲، النکاح، م ۳۵؛ دفتر: وحید، صافی، سیستانی و خامنه‌ای.
- [۱۹۳]. بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۴۳.
- [۱۹۴]. العروة الوثقی، ج ۱، الستر و ج ۲، (النکاح)، م ۴۰.
- [۱۹۵]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۱۵؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۶۰۶؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۳۴؛ سیستانی، sistani.org، دست دادن، س ۴؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۶۰؛ بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۳۴؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۱۷؛ امام و نوری، تعلیقات علی‌العروة، (النکاح)، م ۴۰؛ دفتر: وحید.
- [۱۹۶]. امام، تحریرالوسیله، ج ۲، النکاح، م ۲۴؛ صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۴؛ نوری، فاضل، تعلیقات علی‌العروة، (النکاح)، م ۲۵؛ بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۴۳؛ دفتر: وحید و خامنه‌ای.
- [۱۹۷]. سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، النکاح، م ۲۲؛ تبریزی، التعلقه علی منهاج‌الصالحین، ج ۲، م ۱۲۲۲.
- [۱۹۸]. دفتر: مکارم.
- [۱۹۹]. صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۵؛ امام، تحریرالوسیله، ج ۲، (النکاح)، م ۲۵؛ تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۲۴۷؛ دفتر: فاضل، نوری، مکارم، وحید، بهجت و خامنه‌ای.
- [۲۰۰]. سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، النکاح، م ۲۲.
- [۲۰۱]. العروة الوثقی، ج ۱، الستر و ج ۲، (النکاح)، م ۴۱.
- [۲۰۲]. بهجت، احکام و استفتانات، ص ۲۹، س ۲ و ۴؛ مکارم، نوری، فاضل و امام، تعلیقات علی‌العروة النکاح، م ۲۵؛ صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۲؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۴۵۰؛ توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۴۱ و خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۱۵.
- [۲۰۳]. تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۰۲۳ و ۱۰۲۴؛ استفتانات، س ۱۵۴۵؛ سیستانی، sistani.org، پزشکی، س ۱ و منهاج‌الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۲۰ و ۲۱.
- [۲۰۴]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۰۳؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۰۲ و ۱۵۶۷؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۲۰۹۱ و ۲۰۸۷؛ بهجت، احکام و استفتانات پزشکی، ص ۳۰، س ۴ و ۸؛ امام، استفتانات، ج ۲، نظر، س ۴۲؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۹۳۳ و ۹۶۶؛ صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۲ و دفتر: وحید.
- [۲۰۵]. تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۰۲۳ و ۱۰۲۴؛ استفتانات، س ۱۵۴۵؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، النکاح، م ۲۱ و sistani.org، پزشکی، س ۱ و ۵.
- [۲۰۶]. بهجت، احکام و استفتانات پزشکی، ص ۳۰، س ۴ و ۸، ص ۳۳، س ۱۸؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۹۴۳ و ۹۳۳ و ۹۵۶؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۰۳؛ امام، استفتانات، ج ۲، نظر، س ۴۲ و ۴۳؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۲۰۹۱ و ۲۰۸۷؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۰۳ و ۱۵۶۷؛ صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۲؛ دفتر: وحید.
- [۲۰۷]. سیستانی، sistani.org، پزشکی، س ۱ و منهاج‌الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۲۱؛ تبریزی، صراط‌النجاة، ج ۵، س ۱۰۲۳ و ۱۰۲۴ و استفتانات، س ۱۵۴۵.
- [۲۰۸]. صافی، هدایه‌العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۲؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۹۳۳؛ امام، استفتانات، ج ۲، (نظر)، س ۴۲ و ۴۳؛ بهجت، احکام و استفتانات پزشکی، ص ۳۰، س ۵ و ۶؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۲۰۸۹؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۰۳؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۵۷۲؛ دفتر: وحید.

- [۲۰۹]. سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج۲، النکاح، م(۲۱) و sistani.org، پزشکی، س۱؛ تبریزی، استفتانات، س۱۵۴۵ و صراط‌النجاه، ج۵، س۱۰۲۴ و ۱۰۲۳.
- [۲۱۰]. العروه‌الوثقی، ج۲، النکاح، م۳۵ و ۴۸.
- [۲۱۱]. دفتر: همه مراجع.
- [۲۱۲]. نور ۲۴، آیه ۲۱.
- [۲۱۳]. مطهری، مرتضی، مسأله حجاب، ص ۲۱.
- [۲۱۴]. باید توجه داشت که هر چند سال نزول آیات حجاب و پوشش، در کتب تفسیر و تاریخ ثبت نشده است؛ ولی باتوجه به اینکه از یک سو این آیات در سوره‌های احزاب و نور آمده و سوره احزاب از نظر ترتیب نزول پیش از سوره نور و بعد از سوره آل عمران قرار دارد و از سوی دیگر طبق نقل تفسیر نمونه سوره آل عمران در بین سالهای دوم و سوم نازل گردیده است، می‌توان به خوبی حدس زد که سوره احزاب در سال‌های چهارم و پنجم نازل گردیده است. بنابر این آیه حجاب در این سال‌ها تشریح گردیده است. محتوای این سوره نیز مؤید این مسأله می‌باشد.
- [۲۱۵]. نور ۲۴، آیه ۳۱ و احزاب (۳۳)، آیه ۵۹ و ۳۳.
- [۲۱۶]. نور ۲۴، آیه ۳۱ و احزاب (۳۳)، آیه ۵۹.
- [۲۱۷]. دو آیه در پاورقی ذکر شود.
- [۲۱۸]. «صِيَانَةُ الْمَرْأَةِ أَنْعَمَ لِحَالِهَا وَ أَدْوَمَ لِحَمَالِهَا»: مستدرک الوسائل، ج ۱۴، باب ۷۰.
- [۲۱۹]. احزاب ۳۳، آیه ۵۹.
- [۲۲۰]. ر.ک: مصطفوی، انسانیت از دیدگاه اسلامی، ص ۱۲۹.
- [۲۲۱]. قال النبی (صلی‌الله‌علیه‌وآله): «التَّطَرُّ سَهْمٌ مَسْمُومٌ مِنْ سِيْهَامِ إِبْلِيسَ فَمَنْ تَرَكَهَا خُوفًا مِنَ اللَّهِ آعْطَاهُ اللَّهُ إِيْمَانًا يَجِدُ خَلَاقَةً فِي قَلْبِهِ»؛ بحارالانوار، ج ۱۰۱، ص ۲۸.
- [۲۲۲]. قصص ۲۸، آیه ۲۵.
- [۲۲۳]. درباره جلیاب گفته‌اند: آن روسری خاصی که بانوان هنگامی که برای کاری به خارج از منزل می‌روند، سر و روی خود را با آن می‌پوشند؛ «الجلیاب خمار المرأة الذی یغطی رأسها و وجهها اذا خرجت لحاجة»؛ التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۸، ص ۳۶۱؛ مجمع البیان، ج ۸ - ۷، ص ۵۷۸).
- [۲۲۴]. مجمع البیان، ص ۵۸۰؛ المیزان، ج ۱۶، ص ۳۶۱.
- [۲۲۵]. زنانی که ظاهرا پوشیده هستند، ولی در واقع برهنه‌اند، از رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) روایت شده است: «صنغان من اهل النار لم أرهما قوم معهم سباط كأذنان البقر یضربون بها الناس و نساء کاسیات عاریات، ممیلات مائلات، رؤسهن کأسنمة البخت المائلة ...».؛ میزان الحکمة، ج ۲، ص ۲۵۹.
- [۲۲۶]. فاضل، امام، سیستانی، نوری و مکارم، تعلیقات علی‌العروه، الستر؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۶۸؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۶۱۱ و توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۲۵؛ دفتر: بهجت و وحید.
- [۲۲۷]. صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۹۶.
- [۲۲۸]. نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۷۸؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۴۳۹؛ توضیح‌المسائل مراجع، م ۷۸۹؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۷۹۵؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۲۷۵.
- [۲۲۹]. دفتر: سیستانی.
- [۲۳۰]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۲۵، وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۴؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۱ و خامنه‌ای، سایت، نگاه.
- [۲۳۱]. بهجت، توضیح‌المسائل، م ۱۹۳۷.
- [۲۳۲]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۲۵.
- [۲۳۳]. تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۶، س ۱۶۱۰؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۲۴۶؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۲۶۰؛ توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۲۵۲ و دفتر: خامنه‌ای.
- [۲۳۴]. امام، توضیح‌المسائل مراجع، م ۱۴۰۶ و استفتانات، ج ۳، متفرقه، س ۷۸ و ۸۱؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۱۴۱۴؛ تبریزی، توضیح‌المسائل مراجع، م ۱۴۰۶ و استفتانات، س ۲۲۴۰؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۶۰۴ و ۱۷۰۹ و ۱۷۱۱؛ فاضل، توضیح‌المسائل مراجع، م ۱۴۰۶؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۱۴۰۳ و استفتانات، ج ۱، س ۱۰۵۴؛ دفتر: بهجت و خامنه‌ای.
- [۲۳۵]. سیستانی، توضیح‌المسائل مراجع، م ۱۴۰۶.
- [۲۳۶]. صافی، توضیح‌المسائل مراجع، م ۱۴۰۶.
- [۲۳۷]. سیستانی، sistani.org، حجاب، س ۳؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۱، س ۸۷۸؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۶؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۹۶؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۴۳۸؛ دفتر: نوری، وحید، بهجت و امام.
- [۲۳۸]. تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۲۷۵ و استفتانات، س ۱۶۱۴.

- [۲۳۹]. دفتر: مکارم.
- [۲۴۰]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۱۹؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۱۹؛ امام، تعلیقات علی‌العروة، النکاح، م ۵۱ و استفتانات، ج ۳، (احکام حجاب)، س ۲۰ و ۲۹؛ فاضل و نوری، تعلیقات علی‌العروة، (النکاح)، م ۵۱؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۱۸.
- [۲۴۱]. تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۲۶۲؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۳۴۴۴؛ دفتر: بهجت.
- [۲۴۲]. دفتر: صافی.
- [۲۴۳]. امام، فاضل و صافی، توضیح‌المسائل مراجع، م ۸۶۵؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۸۶۶؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۸۷۲؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۶۱۷؛ دفتر: بهجت.
- [۲۴۴]. مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۱۹ و ج ۲، س ۱۵۲؛ سیستانی، sistani.org، لباس، س ۲ و دفتر.
- [۲۴۵]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۸۰؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۱؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۲۲؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۸۵؛ سیستانی، sistani.org، حجاب، س ۷؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۶۹؛ امام، استفتانات، ج ۳، (احکام حجاب)، س ۷؛ دفتر: وحید، بهجت و تبریزی.
- [۲۴۶]. العروة الوثقی، ج ۱، الستر و ج ۲، (النکاح)، م ۳۱.
- [۲۴۷]. العروة الوثقی، ج ۱، الستر.
- [۲۴۸]. دفتر: همه مراجع.
- [۲۴۹]. العروة الوثقی، ج ۱، الستر.
- [۲۵۰]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۲۴۳۵؛ نوری، توضیح‌المسائل، م ۲۴۳۱؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۲۴۴۴ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۲۲.
- [۲۵۱]. نوری، امام، فاضل و مکارم، تعلیقات علی‌العروة، احکام‌التخلی، م ۱۰؛ دفتر: بهجت، وحید، صافی و خامنه‌ای.
- [۲۵۲]. سیستانی، تعلیقات علی‌العروة، احکام‌التخلی، م ۱۰.
- [۲۵۳]. نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۸۵؛ امام، استفتانات، ج ۲، احکام حجاب، س ۲۷؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۵۲؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۲، س ۱۳۲۹؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۲۹ و ۱۷۳۰؛ خامنه‌ای اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۶۳ و ۱۳۶۶؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۰؛ سیستانی، sistani.org، حجاب، س ۵؛ دفتر: وحید و بهجت.
- [۲۵۴]. امام، استفتانات، ج ۱، لباس نمازگزار، س ۳۴؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۲۴۸؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۵۴؛ سیستانی، sistani.org، (حجاب)، س ۲؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۱۲؛ همه مراجع، العروة الوثقی، ج ۱، (الستر)، الثانی و ۱۶؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۹۲؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۸۲.
- [۲۵۵]. امام، استفتانات، ج ۲، احکام حجاب، س ۲۷؛ سیستانی، sistani.org، حجاب، س ۵؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۸؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۵۲ و ۱۰۲۳؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۷۹؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۱، س ۹۰۷؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۶۹۴ و ۱۷۲۹؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۱۸ و دفتر: وحید و بهجت.
- [۲۵۶]. مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۵۲ و ۱۵۶؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۲۹؛ سیستانی، sistani.org، حجاب، س ۵؛ امام، استفتانات، ج ۳، (احکام حجاب)، س ۲۷؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۸۵؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۸؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۶۴ و ۱۳۶۷؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۰؛ دفتر: وحید و بهجت.
- [۲۵۷]. العروة الوثقی، ج ۱، الستر، الثانی.
- [۲۵۸]. فاضل و امام، تعلیقات علی‌العروة، الستر، م ۱ و دفتر: خامنه‌ای.
- [۲۵۹]. دفتر: وحید و بهجت.
- [۲۶۰]. نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۷۰؛ سیستانی، sistani.org، زینت، س ۱۴؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۳۷؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۲۷۶ و دفتر: تبریزی و صافی.
- [۲۶۱]. با استفاده از منابعی که در عنوان «کلاه گیس» آمده است.
- [۲۶۲]. با استفاده از منابعی که در عنوان «کلاه گیس» آمده است.
- [۲۶۳]. مکارم و نوری، تعلیقات علی‌العروة، النکاح، م ۴۶ و ۴۵؛ دفتر: بهجت، وحید، سیستانی، تبریزی، صافی.
- [۲۶۴]. فاضل، جامع‌المسائل، ج ۲، س ۱۲۲۶؛ امام، تعلیقات علی‌العروة، الستر م ۱ و (النکاح) م ۴۶ و ۴۵ و خامنه‌ای، استفتاء، س ۴۸۶.
- [۲۶۵]. امام، استفتانات، ج ۲، نظر، س ۶۶؛ خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۶۲؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۲۳ و دفتر: همه مراجع.
- [۲۶۶]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۸۳۴ و ۸۲۶؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۸۴۰ و ۸۴۴ و دفتر: خامنه‌ای.
- [۲۶۷]. توضیح‌المسائل مراجع، م ۸۲۵؛ وحید، توضیح‌المسائل، م ۸۴۱ و دفتر: خامنه‌ای.
- [۲۶۸]. بهجت، توضیح‌المسائل مراجع، م ۸۲۵.
- [۲۶۹]. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتانات، س ۱۳۷۹؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۶۹ و دفتر: امام و مکارم.
- [۲۷۰]. صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۲۱ و دفتر: بهجت.
- [۲۷۱]. فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۲۲۲۸؛ تبریزی، استفتانات، س ۲۲۲۵ و ۲۲۲۸ و ۲۲۲۹.

- [۲۷۲]. دفتر: وحید.
- [۲۷۳]. مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۳۴ و تعلیقات علی العروة، النکاح، م ۵۱؛ امام، استفتانات، ج ۳، (احکام حجاب)، س ۱۴؛ فاضل، تعلیقات علی العروة، ج ۲، (النکاح)، م ۵۱؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۱ و صراط النجاة، ج ۱، س ۱۴۸۷؛ خامنه‌ای، سایت، نگاه و دفتر: سیستانی و وحید.
- [۲۷۴]. صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۲۲؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۱۹۲۳ و ۱۹۳۷.
- [۲۷۵]. نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۸۳.
- [۲۷۶]. دفتر: همه مراجع.
- [۲۷۷]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۶۷؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۷۹۷؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۶۱۶؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۱۰۳۳؛ دفتر: وحید، صافی، بهجت، امام و فاضل.
- [۲۷۸]. همان.
- [۲۷۹]. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۷ و ج ۲، س ۱۳۲۸؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۶۶۲؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۲۵۳؛ دفتر: امام، وحید.
- [۲۸۰]. دفتر: بهجت و صافی.
- [۲۸۱]. مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۵۱ و ۱۰۳۴؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۹۱ و سیستانی، سایت، زینت.
- [۲۸۲]. نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۹۰؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۲، س ۱۳۲۸؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۸۲؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۲۲۰؛ تبریزی، استفتانات، س ۱۵۹۰ و ۱۵۸۶؛ سیستانی، sistani.org، زینت، س ۲۸؛ امام، استفتانات، ج ۲، (احکام حجاب)، س ۳۲؛ دفتر: بهجت.
- [۲۸۳]. استفتانات، ج ۱، س ۸۰۱.
- [۲۸۴]. با استفاده از منابعی که در عنوان «آرایش چهره» آمده است.
- [۲۸۵]. العروة الوثقی، ج ۱، الستر.
- [۲۸۶]. سیستانی، sistani.org، زینت، س ۱۷؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۰۳۴ و ۱۵۱؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۴۹۱ و ۵۴۳ و ۵۰۰؛ امام، استفتانات، ج ۳، (احکام حجاب)، س ۳۴؛ دفتر: وحید.
- [۲۸۷]. صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۸۲ و دفتر: بهجت.
- [۲۸۸]. تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۲۲۸.
- [۲۸۹]. خامنه‌ای، سایت، نگاه؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۷ و دفتر: وحید.
- [۲۹۰]. خامنه‌ای، سایت، نگاه؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۷؛ دفتر: امام.
- [۲۹۱]. صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۸۲؛ دفتر: بهجت و تبریزی.
- [۲۹۲]. سیستانی، sistani.org، زینت، س ۱ و ۱۷ و ۱۸؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۰۲؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۵۴۳ و ۴۹۱.
- [۲۹۳]. خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۶۲؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۷ و دفتر: امام و وحید.
- [۲۹۴]. دفتر: بهجت و صافی.
- [۲۹۵]. تبریزی، صراط النجاة، ج ۱، س ۸۸۲ و ۸۸۳.
- [۲۹۶]. نوری، استفتانات، ج ۱، س ۵۴۳ و ۵۰۰؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۰۲؛ سیستانی، sistani.org، زینت، س ۱۸.
- [۲۹۷]. دفتر: همه مراجع.
- [۲۹۸]. دفتر: بهجت و صافی.
- [۲۹۹]. دفتر: مکارم.
- [۳۰۰]. دفتر: همه مراجع.
- [۳۰۱]. دفتر: همه مراجع.
- [۳۰۲]. امام، استفتانات، ج ۳، احکام حجاب، س ۳۶؛ دفتر: بهجت، فاضل و صافی.
- [۳۰۳]. تبریزی، صراط النجاة، ج ۱، س ۸۸۲ و ۸۸۳.
- [۳۰۴]. نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۶۹؛ سیستانی، تعلیقات علی العروة، الستر، م ۱؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۰۱.
- [۳۰۵]. دفتر: وحید.
- [۳۰۶]. دفتر: همه مراجع.
- [۳۰۷]. دفتر: مکارم و نوری.
- [۳۰۸]. سیستانی، sistani.org، حجاب، س ۳؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۱، س ۸۷۸؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۰۶؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۶۹۶؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۳۸؛ دفتر: نوری، وحید، بهجت و امام.
- [۳۰۹]. تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۳۷۵ و استفتانات، س ۱۶۱۴.

- [۳۱۰]. دفتر: مکارم.
- [۳۱۱]. العروة الوثقى، ج ۱، فى الستر و الساتر، الثانى.
- [۳۱۲]. توضیح المسائل مراجع، م ۸۹۷.
- [۳۱۳]. آیه الله مکارم احتیاط واجب دارند.
- [۳۱۴]. العروة الوثقى، ج ۱، فى الستر و الساتر، الثانى؛ تبریزی، استفتانات، س ۴۴۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۳۴۴.
- [۳۱۵]. العروة الوثقى، ج ۱، فى الستر و الساتر، م ۵.
- [۳۱۶]. العروة الوثقى، ج ۱، فى الستر و الساتر، م ۵.
- [۳۱۷]. امام، استفتانات، ج ۳، احكام حجاب، س ۸؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۶۷۳؛ العروة الوثقى، ج ۱، (مكان المصلی)، العاشر.
- [۳۱۸]. فتاوا در این زمینه مختلف است. برای آگاهی بیشتر رك: توضیح المسائل مراجع، م ۸۸۶.
- [۳۱۹]. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶.
- [۳۲۰]. فاضل، توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶. وحید، توضیح المسائل، م ۸۵۲؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۳۷۲؛ صافی، جامع الاحكام، ج ۲، س ۱۶۸۸؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۳، س ۷۸۱.
- [۳۲۱]. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶.
- [۳۲۲]. مکارم، استفتانات، ج ۱ س ۱۲۸.
- [۳۲۳]. نوری، توضیح المسائل، م ۸۴۷.
- [۳۲۴]. العروة الوثقى، ج ۱، التقليد، م ۶۷.
- [۳۲۵]. امام، استفتانات، ج ۲، سؤالات متفرقه، س ۱۷۴؛ فاضل و بهجت، توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶.
- [۳۲۶]. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۲۱۹؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۳۲ و ۱۲۸؛ سیستانی، sistani.org، زینت، س ۳۴ و توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶؛ وحید، توضیح المسائل، م ۸۵۲؛ صافی، جامع الاحكام، ج ۲، س ۱۶۸۸؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۳، س ۷۸۱.
- [۳۲۷]. نوری، استفتانات، ج ۲، س ۵۶۹ و توضیح المسائل، م ۸۴۷.
- [۳۲۸]. امام، نوری و فاضل، توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۵؛ خامنه‌ای، استفتاء، س ۵۵۰.
- [۳۲۹]. صافی، توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۵؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۷۱۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۸۵۱.
- [۳۳۰]. تبریزی و سیستانی، توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۵.
- [۳۳۱]. مکارم، توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۵.
- [۳۳۲]. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶.
- [۳۳۳]. وحید، توضیح المسائل، م ۸۵۲؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۳۷۲؛ صافی، جامع الاحكام، ج ۲، س ۱۶۸۸؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۳، س ۷۸۱.
- [۳۳۴]. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶.
- [۳۳۵]. مکارم، استفتانات، ج ۱ س ۱۲۸.
- [۳۳۶]. نوری، توضیح المسائل، م ۸۴۷.
- [۳۳۷]. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۲۱۹؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۳۲ و ۱۲۸؛ سیستانی، sistani.org، زینت، س ۳۴ و توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶؛ صافی، جامع الاحكام، ج ۲، س ۱۶۸۸؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۳، س ۷۸۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۸۵۲؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۵۶۹ و توضیح المسائل، م ۸۴۷.
- [۳۳۸]. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۶؛ امام، استفتانات، ج ۳، سؤالات متفرقه، س ۱۷۴.
- [۳۳۹]. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۲۶۹؛ دفتر: همه مراجع.
- [۳۴۰]. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۴؛ تبریزی، التعليقه على منهاج الصالحين، ج ۱، الخامس و م ۳۱؛ امام، نوری، فاضل، تعليقات على العروة، لباس المصلی، م ۲۴؛ بهجت، وسیله النجاة، ج ۱، م ۶۳۹؛ صافی، هدايه العباد، ج ۱، م ۶۷۸.
- [۳۴۱]. دفتر: مکارم.
- [۳۴۲]. توضیح المسائل مراجع، م ۸۳۲؛ نوری، توضیح المسائل، م ۸۳۲؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۴؛ وحید، توضیح المسائل، م ۸۲۸.
- [۳۴۳]. تبریزی، استفتانات، س ۲۱۹۴؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۵۱۷؛ امام، استفتانات، ج ۱، لباس نمازگزار، س ۵۲؛ سیستانی، sistani.org، زینت، س ۲؛ صافی، جامع الاحكام، ج ۲، س ۱۷۲۷؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۳؛ دفتر: بهجت، وحید.
- [۳۴۴]. مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۱۱؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۹۶۹.
- [۳۴۵]. مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۱۱؛ تبریزی، استفتانات، س ۲۱۹۳؛ امام، استفتانات، ج ۱، لباس نمازگزار، س ۵۰؛ سیستانی، sistani.org، زینت، س ۳۳؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۹۶۹؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۳؛ صافی، جامع الاحكام، ج ۲، س ۱۷۳۹؛ دفتر: وحید، بهجت، نوری.
- [۳۴۶]. العروة الوثقى، ج ۱، لباس المصلی، م ۲۱.

- [۲۴۷]. امام، استفتانات، ج ۱، لباس نمازگزار، س ۵۲؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۳؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۲۸؛ مکارم، نوری و سیستانی، تعلیقات علی العروة، (لباس المصلی)، الخامس؛ دفتر: بهجت، وحید، صافی و تبریزی.
- [۲۴۸]. فاضل، تعلیقات علی العروة، ج ۲، لباس المصلی، الخامس.
- [۲۴۹]. امام، استفتانات، ج ۱، لباس نمازگزار، س ۵۶؛ مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۶۳؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۹.
- [۲۵۰]. بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، م ۶۲۹؛ نوری، تعلیقات علی العروة، لباس المصلی، م ۲۰؛ تبریزی، استفتانات، س ۲۱۹۵؛ سیستانی، سایت، زینت.
- [۲۵۱]. صافی، هداية العباد، ج ۱، م ۶۷۸.
- [۲۵۲]. امام، استفتانات، ج ۳، سؤالات متفرقه، س ۱۷۴؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۵؛ دفتر: سیستانی، بهجت، وحید، نوری، فاضل، تبریزی و صافی.
- [۲۵۳]. مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۶۴.
- [۲۵۴]. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۶؛ توضیح المسائل مراجع، م ۸۲۲؛ نوری، توضیح المسائل، م ۸۲۳؛ وحید، توضیح المسائل، م ۸۲۸.
- [۲۵۵]. مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۲۶.
- [۲۵۶]. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۹۷ و ۹۷؛ نوری، استفتانات، ج ۲، س ۵۲۳؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۴۴۷؛ امام، استفتانات، ج ۲، کسب‌های حرام، س ۱۴ و ۱۳؛ صافی، هداية العباد، ج ۱، م ۱۶۸۹؛ تبریزی، التعليقه علی منهاج الصالحين، (المكاسب المحرمه)، م ۸؛ بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، م ۱۴۴۱ و ۱۴۴۲؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۶۲۸ و دفتر: سیستانی و وحید.
- [۲۵۷]. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۵؛ نوری، توضیح المسائل، م ۸۴۶؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۷۱۱؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتانات، س ۱۲۶۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۸۵۱.
- [۲۵۸]. دفتر: سیستانی.
- [۲۵۹]. مکارم، توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۵.
- [۲۶۰]. مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۸۲۵؛ امام، فاضل، مکارم، نوری، تعلیقات علی العروة النکاح، م ۳۷؛ صافی، هداية العباد، ج ۲، (النکاح) م ۲۷؛ سیستانی، منهاج الصالحين ج ۲، (النکاح) م ۱۲.
- [۲۶۱]. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۵، ۲۴۳۳؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳۱؛ العروة الوثقی، ج ۲، النکاح م ۳۵؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۴۴ و خامنه‌ای، سایت، نگاه.